

Dansk Sociologi nr. 3/33. årg. 2022
ISSN 0905-5908
Copyright © Dansk Sociologiforening

Redaktion:

Postdoc Jakob Laage-Thomsen (ansvarshavende redaktør), chefkonsulent Bella Marckmann, uddannelses- og forskningsleder Klaus Levinsen, lektor Poul Poder, lektor Marianne Høyen, postdoc Anton Grau Larsen, lektor Morten Brænder

Redaktionssekretær:

Gitte Hegner

Redaktionens adresse:

Institut for Sociologi, Miljø- og Erhvervsøkonomi, Syddansk Universitet
Degnevej 14, 6705 Esbjerg Ø
Tlf. 65 50 15 70, e-mail: mail@dansksociologi.dk
Webside: www.dansksociologi.dk

Tidsskriftadministration, bestilling af abonnement og enkeltnumre:

Djøf Forlag,
Gothersgade 137, 1123 København K
Telefon: 39 13 55 00, e-mail: forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

Abonnementpriser:

2022 (3 numre): 500 kr.

For institutioner: 800 kr.

Studerende: 300 kr.

Løssalg: 200 kr. pr. eks.

Tidligere årgange/numre sælges med rabat.

Abonnement eller enkeltnumre kan bestilles ved henvendelse til Djøf Forlag. Medlemmer af Dansk Sociologiforening modtager tidsskriftet.

Manuskripter:

Manuskripter til artikler underkastes anonym refereebestemmelse. Se nærmere i øvrigt i »Retningslinjer for manuskripter« bagerst i tidsskriftet.

DANSK SOCIOL OGI

Indhold

REDAKTØRENS FORORD	5
ARTIKLER	9
Marie Meilvang & Anders Blok Professionssociologi: Nyere tilgange og diskussioner	9
Inge Kryger Pedersen Sundhedsprofessioner i forandring? Konfliktdynamikker i forebyggelsesarbejde på danske hospitaler	31
Janus Elstrøm Lauritsen Frihed som økologisk sensibilitet - mod et nyt begreb om forholdet mellem menneske og natur	59
ESSAY	87
Gorm Harste Krisesammenhænge og meningssammenhænge – Ukrainekrigen og krigens sociologi	87
NEKROLOG	97
Thomas Boje Nekrolog for Allan M. Madsen	97
ANMELDELSER	101
Susanne Ekman Susanne Ekman Giftig gæld og udpint velfærd: Om udpiningen af den offentlige sektor og gældens destruktive dynamik (2022) af Peter Abrahamson	101
Peter Hervik Sådan er det bare – antropologiske perspektiver på oplevelser og reaktioner på racialisering i Danmark (2021) Af Heine Andersen	103
Loïc Wacquant The Invention of the "Underclass". A Study in the Politics of Knowledge (2022) af Kristian Nagel	107

PH.D.-OMTALER	111
Jakob Laage-Thomsen	
Nudging Leviathan, Protecting Demos: A Comparative Sociology of Public Administration and Expertise in the Nordics	111
KUNSTNERPRÆSENTATION	115

Redaktørens forord

Nærværende nummer af *Dansk Sociologi* indeholder tre interessante artikler. Den første, "Professionssociologi: Nyere tilgange og diskussioner" er en oversigtsartikel der gennemgår både klassiske og nyere bidrag inden for sociologien om professioner. Forfatterne Marie Leth Meilvang og Anders Blok indtager bl.a. Andrew Abbots studier af "systemet af professioner" som har et særligt blik for de brydninger der findes mellem professioner i kampen om rettighederne til og kontrollen over bestemte typer af arbejdsopgaver. I deres artikel gives nyere eksempler på, hvordan professionssociologien kommer til udtryk inden for management- og organisationsstudier, transnationaliseringen af professioner og i studier af velfærdsprofessionelle.

Det professionssociologiske perspektiv står også centralt i den anden artikel "Sundhedsprofessioner i forandring. Konfliktdynamikker i forebyggelsesarbejde på danske hospitaler". På grundlag af empiriske studier af forebyggelsesprogrammet KRAM undersøger Inger Kryger Petersen, hvordan professionsgrænser og opgaveområder mellem forskellige sundhedsprofessionelle grupper udvikler sig. Et særligt fokus i analysen er den betydning som forskellige arbejdspladsartefakter (fx printede protokoller for arbejdsprocedurer) har for tilegnelsen af nye og ikke fast etablerede professionelle territorier. En pointe er her, at særligt sygeplejersker i sygehussektoren har gjort sig gældende i forbindelse koordineringen og beskrivelsen af arbejdsprocedurer i hospitalers forebyggelsesarbejde.

I den tredje artikel har titlen "Frihed som økologisk sensibilitet mod et nyt begreb om forholdet mellem menneske og natur". Her søger Janus Elmstrøm Lauritsen med afsæt i tre forskellige frihedsbegreber — negativ, positiv og social frihed — at nærme sig et ny forståelse af frihed, som i er i stand til at give mening til erfaringer med naturen. Den teoretiske ambition i artiklen er, at bidrage til en forståelse af menneskets forhold til naturen, som giver plads til, at det som område kan "forblive delvist utilgængeligt, aflukket og ukontrollerbart, for at vi kan indtræde i en resonant, fortryllet og meningsfuld relation til det."

Foruden forskningsartikler byder dette nummer også på et aktuelt essay: "Krisesammenhænge og meningssammenhænge – Ukrainekrigen og krigens sociologi" af Gorm Harste. Et af budskaberne i essayet er, at Ruslands krig i Ukraine skal ses som en forlængelse af verdenskrigenes lidelser og de traumatiseringer, som generationer af russere og russiske diktatorer desværre er

bærere af. Harste slår til lyd for, at sociologien kan og bør bidrage til at forstå – ikke blot de brud i meningssammenhænge som krige skaber – men også hvordan krige og konflikter påvirker og griber ind i andre påtrængende samfundskriser, som f.eks. ulighedskrisen, klimakrisen, pandemikrisen og de politiske kriser.

Tidsskriftet *Dansk Sociologi* eksisterer, fordi en lang række sociologiske fagfolk i tidens løb har ydet en betydningsfuld frivillig indsats i det redaktionelle arbejde. En af de personer, som bør mindes for et stort og mangeårigt engagement i redaktionen for tidsskriftet, er Allan Madsen, som døde i juli 2022. Thomas Boje har skrevet en nekrolog, som ser tilbage på Allans virke og betydning for tidsskriftet og det sociologiske og kultursociologiske miljø.

I dette nummer af *Dansk Sociologi* indgår anmeldelser af tre sociologiske udgivelser. Peter Abrahamson anmelder Susanne Ekmans bog *Giftig gæld og udpint velfærd: Om udpiningen af den offentlige sektor og gældens destruktive dynamik* (2022). Heine Andersen har anmeldt Peter Herviks bog *"Sådan er det bare – antropologiske perspektiver på oplevelser og reaktioner på racialisering i Danmark"* (2021) og Kristian Nagel Delica har anmeldt Loïc Wacquants *"The Invention of the 'Underclass'. A Study in the Politics of Knowledge"* (2022). En betydningsfuld del af den nye sociologiske viden kommer også fra ph.d.-projekter. Vi har fornøjelsen af at bringe en præsentation af Jakob Laage-Thomssens ph.d.-afhandling *"Nudging Leviathan, Protecting Demos: A Comparative Sociology of Public Administration and Expertise in the Nordics"*, som blev forsvaret ved Institut for Organisation, CBS den 22. august 2022.

Redaktionen ønsker alle god læselyst

Klaus Levinsen

Marie Leth Meilvang & Anders Blok

Professionssociologi: Nyere tilgange og diskussioner

Hos de klassiske europæiske sociologer som Max Weber og Emile Durkheim spillede professionerne en stor rolle som vigtige sociale og politiske organisationer; og i den amerikanske sociologi har særligt Chicago-skolen teoretiseret og analyseret professionerne på original vis. Gennem tiden har flere forskellige, konkurrerende perspektiver på professioner gjort sig gældende, fra det funktionalistiske til det neo-weberianske. I nutidens sociologi spiller professioner en rolle i forskellige forskningsfelter, som kun delvist rummes i professionssociologien snævert set. Noget af litteraturen på dette område trækker på de klassiske sociologiske diskussioner fra Weber og Durkheim, mens andre bygger videre på traditioner fra fx organisations- og managementstudier. I denne oversigtsartikel gennemgår vi en række centrale, nyere tilgange og udviklinger i sociologien om professioner, herunder professioners rolle i management- og organisationsstudier, transnationaliseringen af professioner og studier af velfærdsprofessionelle, særligt i en dansk kontekst. Vi viser, hvordan de nyere diskussioner dels giver anledning til vigtige studier af professioner og professionelle som centrale aktører i en række generelle samfundsudviklinger, og dels at danske studier og forskningsmiljøer, på forskellig vis og fra forskellige afsæt, bidrager aktivt til dette. Vores forhåbning er, at dette kan inspirere til øget opmærksomhed og fremtidig anvendelse af professions-sociologiske perspektiver i dansk sociologi.

Indledning: Professioner i sociologien

Studiet af professioner, professionelt arbejde og professionel beskæftigelse har historisk set spillet en stor rolle i sociologien. Professionssociologien har blandt andet demonstreret den store indflydelse som professioner, herunder de traditionelle som den juridiske og den medicinske profession, har haft og har på nationalstatens udvikling. Selvom det stadig diskuteres, hvad der præcist adskiller professioner fra andre beskæftigelsesgrupper, kan man kort sige, at professioner er beskæftigelsesgrupper, der besidder en særlig ekspertise, som de anvender på konkrete sager i en servicerelation til klienter af forskellig art (Abbott 1988). Professioner har typisk en særlig grad af kontrol og autonomi over deres arbejdsopgaver og områder, som kan være juridisk bestemt og sanktioneret af staten. Fx har læger særlige beføjelser hvad angår højt specialiserede arbejdsopgaver, også relativt til eksempelvis sygeplejersker.

I den klassiske professionssociologi er det særligt Durkheims og Webers teorier, der udgør inspirationskilder. I Durkheims teori om den sociale arbejdsdeling (2000) beskriver han, hvordan det moderne samfund differentieres og specialiseres, så forskellige grupper varetager forskellige funktioner og derved er gensidigt afhængige af hinanden. Durkheim beskriver også, hvordan der inden for mindre grupper i samfundet, som fx professioner, dannes fælles etik og værdier, der er med til at integrere samfundets individer (Møller 2019, s. 286). Professioner i en Durkheimsk forståelse defineres derfor ved den samfundsfunktion, de varetager, og ved det nødvendige moralske fundament, de udgør for samfundet (Durkheim 1957). Weber beskriver en mere konfliktfyldt relation mellem samfundet og professionerne og lægger vægt på, hvordan professioner (hos Weber kaldet stænder) monopoliserer deres ekspertise med egen kollektive vinding for øje (Weber 1978; se også Møller 2019). Professionerne afgrænser sig fra omverdenen, fx andre professioner, for at bevare autoritet og retten til ekspertise og for at opretholde deres status og legitimitet. Disse grænser må kontinuerligt forsvares gennem "ekskluderende lukning" (Weber 1978). I Webers forståelse lægges der derfor mere vægt på professionernes magt over for andre organisationer og institutioner i samfundet og den særlige status, professionerne opnår i samfundet.

Professionssociologien kan beskrives og karakteriseres på mange forskellige måder (for historiske gennemgange, se fx Brante 1988; Saks 2016; Suddaby og Muzio 2015, for en dansksproget gennemgang, se Møller 2019). I vores optik findes der imidlertid ikke nogen tekst på dansk, der helt indfanger feltets nyere udviklinger. I denne oversigtsartikel vil vi starte med kort at beskrive den historiske og teoretiske udvikling i professionssociologien, for dernæst at lægge hovedvægten på en række betydningsfulde tilgange og diskussioner, der dominerer i professionssociologien i dag. Det gælder bl.a. diskussioner om professioner og organisationer, om professioner og andre eksperter og

Marie Leth Meilvang

Adjunkt, Anvendt Velfærdsforskning, UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole

E-mail: mlme@ucl.dk

Anders Blok

Lektor, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

E-mail: abl@soc.ku.dk

om velfærdsprofessionelle. Vi trækker således på nutidige studier og i særdeleshed, når det er relevant, på danske studier for at eksemplificere, hvordan professionssociologien bruges i Danmark i dag. Det sker med afsæt i et tidligere forskningsprojekt om globale problemer og professionelle løsninger, hvor særligt spørgsmålet om professionernes transnationalisering stod centralt, med afsæt i Andrew Abbotts teori om professionelle jurisdiktioner, som vi vender tilbage til.

Den klassiske professionssociologi – og de nyere retninger

Professionssociologien forstået som en egentlig, selvstændig sub-disciplin voksede primært frem i USA i efterkrigstiden. Det skete i form af det, som i den nutidige litteratur kaldes for 'karakteristika' (*trait*)-tilgange (Abbott 1988). Det vil sige teorier og tilgange, der forsøgte at definere de forskellige træk og karakteristika ved en profession, og som ville definere professioner som særlige grupper i relation til andre former for arbejde. Formålet med studierne var især at måle, om bestemte beskæftigelsesgrupper levede op til disse karakteristika. Et eksempel på denne tilgang er Greenwoods studie fra 1957, der identificerer fem karakteristiske egenskaber ved professioner: systematisk teori, professionel autoritet, mulighed for at sanktionere, etiske regler og en professionel kultur (Greenwood 1957).

Disse 'karakteristika'-tilgange var inspireret af en funktionalistisk tradition, der trak på Emile Durkheim og Talcott Parsons. Især Parsons var især en vigtig inspirationskilde for den tidlige professionssociologi. Professionerne spillede en vigtig rolle i Parsons' teori som dem, der var med til at sikre den sociale orden og stabilitet (Parsons 1939). Parsons så den kapitalistiske økonomi, den rationale-legale orden og professionerne som afhængige og forbudne strukturer, som hver deres funktion, der tilsammen opretholdt en normativ social orden (Parsons 1939; Evetts 2011). Derfor forstod den tidlige professionssociologi professionerne gennem deres centrale funktion i det bredere

sociale system, og deres vigtige rolle i forhold til at opretholde den sociale struktur. Denne litteratur undersøgte nogle såkaldt 'klassiske' professioner og modellerede de forskellige definitioner af professioner ud fra dem. Det var fx særligt den medicinske profession, præster og jurister, der blev opfattet som 'rigtige' professioner, mens andre beskæftigelsesgrupper, som fx bibliotekarer, blev analyseret som grupper der endnu ikke var fuldt professionaliseret (Goode 1961). Derfor var forskningsspørgsmålet ofte et spørgsmål om kategorisering: Lever en eller anden beskæftigelsesgruppe fuldt op til de kriterier, der definerer en profession? Studierne var af de samme grunde overvejende historiske studier af en enkelt profession eller beskæftigelsesgruppes formation og udvikling.

Op gennem 1970'erne kritiseredes disse studier og tilgange fra forskellige sider. Særligt påpegede en række kritiske professionssociologer, som Johnson (1972) og Larson (1977), at funktionalistiske tilgange hviler på en problematisk antagelse om professioner som altruistiske aktører. De nye og mere kritiske tilgange var i stedet optaget af magt, privilegier og kontrol. Denne gruppe af kritiske professionssociologer fokuserede på den elitære magt, professioner typisk har, og på de økonomiske privilegier som professionerne tjener til at servicere og opretholde. I visse aftapninger havde forskere her en marxistisk forståelsesramme (f.eks. Ehrenreich og Ehrenreich 1979). Men den dominerende, kritiske strømning trak især på Webers ideer om, hvordan sociale grupper ved hjælp af magt prøver at maximere deres egne privilegier og ekskludere andre grupper, og derved monopoliserer deres egne muligheder og privilegier.

Sociologer analyserede her, hvordan professioner tjente deres egne interesser ved på forskellige måder at kontrollere deres sociale omverden og forhold, herunder ikke mindst deres klienter. Studierne viste, hvordan nogle professioner lykkedes med at udøve social 'lukning' (*social closure*) (Weber 1978) gennem at konstruere barrierer for adgang til arbejdsmarkedet, ved at kontrollere uddannelser og ved at udøve magt over nationalstatens reguleringer og forbrugernes og klienters kulturelle opfattelser (fx Parkin 1979). Et nyere, dansk bidrag til denne stadig aktuelle litteratur er Gitte Sommer Harrits og Lars Thorup Larsens diskussion af begrebet om social lukning, hvor de argumenter for, at det ikke kun bør omfatte juridiske monopoler, men også symbolske mekanismer som fx viden (Harrits og Larsen 2014; se også Harrits og Larsen 2016 for en empirisk analyse af danske professioners krav på autoritet).

I USA udviklede sociologer relateret til Chicago-skolen og symbolsk interaktionisme op gennem 1950'erne og 1960'erne en tilgang til studier af professionelt arbejde, der analyserede arbejdsdynamikker gennem observationsstudier tæt på arbejdspraksis (se fx Becker 1962; Strauss 1975). Everett C. Hughes, der var inspirationskilde for mange af de efterfølgende studier, lavede sammenligninger mellem etablerede professioner og beskæftigelsesgrupper som

pedeller og prostituerede, der normalt ikke blev studeret og slet ikke sammenlignet med professioner (Hughes 1958, s. 48;). Overordnet er det karakteristisk for disse studier, at de har fokus på den hverdagslige arbejdspraksis. Derudover anlægger de en processuel tilgang, der lægger vægt på professioner som noget der forhandles og forandres i interaktionen mellem forskellige aktører i konkrete situationer (Strauss 1975; Bucher og Strauss 1961). Blandt andet lagde studierne vægt på de forskellige "segmenter", som en given profession er opsplittet i, og hvor der foregår løbende stridigheder og forhandlinger om den symbolske dominans. Professionelle segmenter er grupper internt i professionen, der deler metoder og har en fælles mission for professionen, som andre segmenter i samme profession ikke nødvendigvis deler. Ideen om professionelle segmenter inspirerer derfor blandt andet til analyser af de interne dynamikker i en profession.

Den interaktionistiske tradition kritiseres til tider af den senere og mere neo-Weberiansk dominerede professionssociologi (f.eks. Saks 2016). Det sker fordi studierne læses som en kritik af anvendeligheden af professionsbegrebet generelt, og fordi det mikrosociologiske fokus på interaktionen mellem professionelle kan læses som en negligering af større magtstrukturer på meso- og makroniveau. Vores eget arbejde med professionernes nutidige transnationalisering har imidlertid bl.a. bestået i at revitalisere interaktionismens fokus på dynamiske processer i konkrete arbejdssituationer, herunder gennem begrebet om et løbende og situeret "grænsearbejde" mellem professioner, det vil sige hvordan professionerne løbende forsvare og forhandler deres arbejdsområder og -opgaver med andre professioner (Blok et al. 2019). Mere alment argumenterer vi for, at traditionen både rummer og fint kan forenes med meso-orienterede teorier, både om organisationer og om professionelle jurisdiktioner; teorier, som vi udfolder i næste sektion.

Frem til 1990'erne foregik størstedelen af de professionssociologiske studier og teoristrømninger i USA. Med Burrage og Thorstendahls antologi fra 1990 kom staten, og komparative tilgange til stat-professions-relationer, imidlertid til at spille en større rolle i studiet af professioner. På baggrund af studier af europæiske lande, blandt andet de skandinaviske velfærdsstater, udvikledes teorier om den tætte og gensidigt konstituerende forbindelse mellem stater og professioner (Burrage og Thorstendahl 1990; Bertilsson 1990). Her ses staten som juridisk håndhæver af professionernes autoritet og magt, samtidig med at professionerne ses som hovedaktører i skabelsen af stabile og ansvarlige offentlige institutioner. Disse analyser af professionel magt og autoritet er meget anderledes end de tidligere studier i den amerikanske kontekst, hvor professioners uafhængighed og autonomi i relation til staten blev set som et grundlæggende vilkår for professionel magt (Faulconbridge og Muzio 2012).

Nutidige sociologiske studier af professioner har mere eller mindre forladt den udelukkende funktionalistiske tilgang til studiet af professioner. Der findes dog stadig studier, der ud fra forskellige definitioner og karakteristi-

ka prøver at bestemme, om en beskæftigelsesgruppe er blevet en fuldgyldig profession eller ej (se fx Weiss-Gal og Welbourne 2008 om socialt arbejde). I modsætning til den funktionalistiske tilgang er den neo-Weberianske tilgang, der fokuserer på eliter og magt, som antydnet stadig til stede i mange nutidige studier (se fx Faulconbridge og Muzio 2012; Weeden 2000; Saks 2016). Fx trækker mange studier i management- og organisationslitteraturen, som er vokset kraftigt i betydning for det professionssociologiske felt de senere år, på den tilgang (mere om dette senere i artiklen). Den interaktionistiske professionssociologi er særligt blevet videreudviklet af Andrew Abbott (1988; 2005) og de studier, der trækker på hans professionssociologi, er ofte i dialog med neo-Weberianske tilgange. I de kommende afsnit udfolder vi disse forskellige, parallelle udviklinger i nyere forskning. Der findes også en del nutidige analyser af professioner, der trækker på sociologiske teorier, som ikke eksplicit selv formulerer en teori om professioner. Det drejer sig blandt andet om Foucault-inspirerede analyser (fx Johnson 1995; i en dansk kontekst se fx Moos og Krejsler 2006 og temanummer i *Nordic Studies in Education* om dominerende diskurser i talen om professioner) og analyser, der trækker på Bourdieus teori (fx Noordegraaf og Schinkel 2011, i en dansk kontekst se fx Ejrnæs og Monrad 2013; Harrits 2014). Vi vil ikke gennemgå disse retninger selvstændigt, men løbende inddrage dem, hvor de er relevante.

Professionelle jurisdiktioner i proces

Et helt centralt bidrag til nyere professionssociologi, som siden nærmest er blevet skoledannende i sig selv, er Andrew Abbotts teori om og studier af *systemet* af professioner (1988); en tilgang der som sagt, ifølge ham selv, tydeligt bygger videre på og delvist omformer den interaktionistiske tradition. Den særlige pointe i Abbotts tilgang er, at professioner udvikler sig i relation til andre professioner, altså netop i et system af professioner. Abbotts professionssociologi analyserer derfor i særlig grad de løbende konflikter og kampe omkring monopol og kontrol over arbejdsopgaver, som udspiller sig mellem forskellige professioner. Disse kampe foregår både i det offentlige og i et juridisk rum, og de foregår tillige i den professionelle arbejdspraksis. Ideelt set bør studier af professionelle udviklinger derfor studere alle disse arenaer samtidig, med fokus på inter-professionelle forhandlinger (Blok et al. 2019 2021).

I bogen fra 1988 skitserer Abbott en række analytiske værktøjer til at studere det, han overordnet kalder professionelle *jurisdiktioner*. Med jurisdiktion mener Abbott den forbindelse, der er eller skabes mellem en profession og en specifik arbejdsopgave, som denne profession legitimt og med autoritet kan gøre krav på. Konflikter og forhandlinger mellem to eller flere professioner er en hovedfaktor i udviklingen af bestemte jurisdiktioner, som fx kan handle om retten til at udføre medicinske indgreb, forestå juridisk rådgivning, lave

regnskaber eller undervise børn. Selvom professioner altid stræber efter fuld jurisdiktionel kontrol, altså fuld kontrol over et helt arbejdsdomæne, så vil jurisdiktioner ofte i praksis blive stabiliseret som inter-professionelle kompromisser eller "arrangementer" (*settlements*). Det sker for eksempel gennem underordningen af én profession under en anden, hvor det klassiske eksempel er læger og sygeplejersker; eller ved arbejdsdeling som fx mellem arkitekter og ingeniører (Abbott 1988, s. 73).

Studier, der bygger på Abbotts teori, analyserer typisk historiske processer, hvor jurisdiktioner udvikles i kampe og forhandlinger mellem forskellige professioner (fx Liu 2015; Timmermans 2002; Fourcade 2006). Dette fokus har også ført til en fornyet teoretisk interesse for at forstå professioner processuelt, og altså som det løbende resultat af en række forskellige, dynamiske forhandlings- og udvekslingsrelationer. Særligt Sida Liu (fx Liu 2013) har fremlagt en model, hvor professioner-i-proces forstås som produktet af fire typer udvekslinger: diagnostiske stridigheder om professionel ekspertise, grænsearbejde omkring jurisdiktioner, migration på tværs af geografiske og statusmæssige områder og udvekslinger mellem professioner og staten. Her er vi således langt fra et udelukkende mikro-fokuseret billede på proces.

I Abbotts eget videre arbejde har han udviklet sin professionssociologi til at forstå professionssystemet som én "økologi" blandt andre forbundne økologier, nemlig den politiske og universitetsøkologien (Abbott 2005). Med begrebet økologi trækker Abbott igen på den interaktionistiske tradition, hvor det rummer betydninger beslægtet med felt-begrebet i andre traditioner. For Abbott er hovedpointen, at de tre økologier er forbundet gennem dynamiske alliancer mellem aktører i de forskellige økologier. For at gøre sig gældende skal et professionelt krav på jurisdiktion typisk både lykkes i den professionelle økologi og i den politiske, hvor kravet måske lægger op til juridisk-administrative ændringer. Men samtidig er grundene eller de sociale årsager til, at kravet eller det professionelle projekt lykkes eller ej, forskellige i de to økologier (Abbott 2005, s. 247). Meget afhænger derfor af inter-økologiske alliancer.

Den økologiske professionsanalyse lægger op til, at man analyserer professionelle projekter både som nogle, der agerer inden for og forhandles i den professionelle økologi – her konkurrerer professionerne stadig indbyrdes om jurisdiktionel kontrol. Men samtidig må man analysere det professionelle projekt som ét, der også forhandles i de andre økologier, fx den politiske, hvor projektets skæbne indskrives i striden mellem politiske grupperinger. Derved bliver der som sagt fokus på de mere eller mindre stabile alliancer, som professioner laver med andre aktører i andre økologier. I vores eget forskningsprojekt trak vi i høj grad på Abbotts tanker om forbundne økologier (*linked ecologies*) til at sammenligne og analysere den inter-professionelle håndtering af transnationale problemer, herunder forbundet med livsstilssygdomme og byers klimatilpasning (se fx Blok et al. 2018; Blok et al. 2019; Pedersen 2020).

Professioner i organisations- og managementstudier

Et af de forskningsfelter, der i særlig grad har arbejdet videre med og videreudviklet de professionssociologiske traditioner igennem de seneste to-tre årtier, er organisations- og managementlitteraturen. Særligt inden for såkaldt neo-institutionel teori har studier fokuseret på professionelle og deres 'institutionelle arbejde' med at skabe, opretholde og ændre organisatoriske interesser og relationer (fx Suddaby og Viale 2011). Det centrale spørgsmål for neo-institutionalister er typisk at forstå den rolle professionalisering og professionelle spiller i større institutionaliseringsprojekter (Suddaby og Muzio 2015). Det kan fx handle om udbredelsen af et nyt managementparadigme eller om opkomsten af helt nye organisationsformer, såsom professionelle kunstmuseer.

Da professionssociologien blev udviklet var antagelsen, at professionen udgjorde det moralske og faglige fællesskab, der bandt de enkelte udøvende professionelle sammen; også selv om det ikke var ualmindeligt, at professionelle arbejdede mere eller mindre alene, fx som præster eller læger. Med tiden er de fleste professionelle dog i stadig højere grad blevet en del af forskellige organisationer, der selv er blevet større og mere komplicerede. Disse organisationer kan både være den mono-professionelle organisation, som fx det professionelle konsulentfirma, og organisationer med flere forskellige professioner der samarbejder, som fx hospitalet. Flere studier har undersøgt de ændrede organisatoriske vilkår for professionelle, fx med henblik på at bestemme forskellige typer af professionel organisering (Brock 2006) og forstå de nye magt- og autoritetsforhold, som opstår i relationen mellem professioner og ledelse.

En udbredt tilgang handler her om at undersøge det relative tab af autonomi og kontrol, som forskellige professionsgrupper oplever under pres fra de bredere politisk-økonomiske forandringer, der kendes som neoliberalisme og New Public Management (NPM) (Brock og Saks 2016). Her, hævdes det, mødes og brydes professionelle hensyn og værdier med økonomiske og styringsmæssige rationaler, som udøver kontrol over og begrænser professionernes opgaveløsning. Dette fokus er uden tvivl relevant i en række organisatoriske sammenhænge, måske ikke mindst omkring de relativt set mindre magtfulde velfærdsprofessioner (som vi vender tilbage til). Der er imidlertid grund til at bevare en mere bredspektret, sammenlignende tilgang, hvor forskelle mellem professioner og mellem organisatoriske kontekster anerkendes og udforskes, og hvor magt- og autoritetsforholdet mellem professioner og ledelser kan variere betydeligt.

Flere studier i organisations- og managementlitteraturen undersøger i forlængelse heraf det neo-Weberianske kernespørgsmål, nemlig hvordan professionerne stadig arbejder for at bevare deres egne monopoler og autonomi og derved opnå social lukning, selv under forandrede organisatoriske ram-

mer (Saks 2016). Disse studier analyserer særligt det professions-dominerede firma som den centrale aktør i processer omkring social lukning. Det empiriske område for disse studier er oftest elite-professioner, som fx jura og regnskab. Derfor er der også et særligt fokus på, hvordan professions-dominerede firmaer fostrer, udvikler og reproducerer særlige elite-identiteter hos professionelle (Cook et al. 2012). Et andet empirisk område, der har fået særlig opmærksomhed i denne litteratur, er det professionelle servicefirma, PSF (for en introduktion til denne forskning se Empson et al. 2015). Dette begreb dækker bl.a. over førnævnte regnskabsfirmaer, konsulenter og jurister, men også fx rådgivende ingeniører og arkitekter. Der har blandt andet været fokuseret på de store regnskabs- og bogføringsfirmaer (*accounting*), kendt som "the Big Four": Deloitte, KPMG, Ernst & Young og PricewaterhouseCoopers.

I en dansk kontekst har særligt Anne Mette Møller (2021; 2019) skrevet vigtige bidrag til professionsstudier inden for en organisations- og managementramme. Møllers empiriske fokus er imidlertid ikke elite-professionelle servicefirmaer, men derimod de "frontlinje"-professionelle i velfærdsstaten (med reference til Lipskys arbejde omkring *street-level bureaucrats*). Disse studier viser bl.a., hvordan bestræbelser på evidens-basering af børneomsorgsarbejdet i Danmark har medført et pres i retning af en mere eksplicit professionalisme som et normativt ideal, der medtænker organisatoriske vilkår og krav (Møller 2021). I andre studier viser Møller (2019), hvordan organisatoriske rutiner strukturerer praksisser for rådslagning mellem frontlinje-professionelle, og hvordan denne løbende rådslagning både har potentiale til at styrke det professionelle skøn og til at gøre beslutninger mindre transparente.

Transnationaliseringen af professioner

I forlængelse af litteraturen om professionelle servicefirmaer har organisations- og management-litteraturen også fokuseret særligt på det *globale* professionelle servicefirma, GPSF. I disse studier (fx Faulconbridge og Muzio 2012), og i andre nyere professionsstudier (Kuhlmann 2013), argumenteres der for, at professionssociologien i dag skal orientere sig mod det transnationale og globale plan. Tidligere har professionssociologien været særlig knyttet til nationalstaten, da det har været i relation til nationalstater, at professioner har skabt deres legitimitet og autoritet og de juridiske rammer for at udfolde deres arbejde (Harrington og Seabrooke 2020). Men i takt med den øgede økonomiske og politiske globalisering opstår der flere og stærkere relationer på tværs af landegrænser, der påvirker professionerne – og som professionerne aktivt forsøger at påvirke.

I disse diskussioner pointeres det, at transnationale aktører som EU og WHO i visse tilfælde sætter eller påvirker de juridiske rammer for bestemte typer af professionelt arbejde. Transnationale professionelle associationer,

der eksisterer ved siden af de nationale professionsforbund, får også en stigende betydning i institutionaliseringen af nye, professionelle jurisdiktioner (Evetts 1995; Faulconbridge og Muzio 2012). Globale, professionelle servicefirmaer øger mobiliteten for de individuelle professionelle, der ofte arbejder i grupper på tværs af landegrænser, og hvor firmaerne udvikler globale forretningsmodeller, standarder og regler for arbejdet (Faulconbridge og Muzio 2012; Quack 2007). Den nye, transnationale vending i professionssociologien advokerer ikke for, at nationalstaterne er irrelevante i den professionssociologiske analyse; men fortællerne pointerer, at nationalstaterne får en ny rolle i relation til transnationale organisationer (Harrington og Seabrooke 2020).

I Danmark har særligt forskere fra CBS undersøgt professionelles rolle i transnational organisering på forskellige problemfelter (Henriksen og Seabrooke 2016; Seabrooke 2014a; 2014b). Henriksen og Seabrooke udvikler her den analytiske figur om 'emne-professionelle' (*issue professional*) til at forklare udviklinger og forandringer i den transnationale styring af bestemte problemer (Henriksen og Seabrooke 2016). En emne-professionel er en person, der bevæger sig mellem professionelle og organisatoriske netværk, og som gør krav på en ekspertise, der ikke kun bundet i professionelle foreninger og formel træning eller i videnskabelig konsensus (Henriksen og Seabrooke 2016, s. 723). I stedet trækker emne-professionelle tillige på deres erfaring og netværk i forbindelse med specifikke problemer (*issues*), som de har opnået gennem deres karriere (Henriksen og Seabrooke 2016, s. 723). På denne måde spiller emne-professionelle en central rolle på en række transnationale problemfelter, fra miljø til lukning af skattehuller, fordi de medierer på troværdig og autoritativ vis mellem ellers spredte aktører.

Seabrooke udvikler i relation hertil også begrebet 'videns-arbitrage' (*epistemic arbitrage*) til at forklare, hvordan professionelle positionerer sig selv strategisk i et transnationalt rum (Seabrooke 2014). Det gør de ved at mediere mellem forskellige vidensområder, hvor de finder et hul til deres egen, særlige form for ekspertise og erfaring (Seabrooke, 2014, s. 51). Generelt er tankegangen, at mulighederne for videns-arbitrage blandt professionelle er større i det "løse" organiserede transnationale rum, end de er i det "tykke" besatte nationale rum. Endelig har samme forskergruppe (Kentikelenis og Seabrooke 2017) også koblet disse tilgange til spørgsmålet om hvordan normer eller forskrifter (*scripts*) bliver til i internationale organisationer, i mødet mellem disse organisationers professionelle medarbejdere og styrende organer. Disse indsigter baserer sig særligt på et casestudie af Den Internationale Valutafond, IMF.

Vores eget, førømtalte forskningsprojekt på Københavns Universitet har på beslægtet vis arbejdet med at 'transnationalisere' Abbotts teori om forbundne økologier, om end med et lidt andet sigte. Vores primære interesse har været at få bedre begreb om professioner og professionelles aktive rolle som aktører, der forbinder lokale, nationale og transnationale arenaer for professionel

styring (Blok et al. 2018). I dette konceptuelle og empiriske arbejde bliver det tydeligt, hvordan "skalerings-arbejde" – altså arbejdet med at forbinde og gå på tværs af det lokale og det transnationale – i sig selv er vigtige indsatser i nutidige professionelle projekter og jurisdiktioner. Fx viser vi, hvordan professionelle arbejder på at oversætte ekspertise, standarder og arbejdsrutiner mellem lokale og globale arenaer, herunder som led i at udvikle nye rutiner for forebyggelse af livsstilssygdomme på danske hospitaler (Blok et al. 2018).

Professionalisme, professionelle og andre eksperter

I analysen af *professioner* er forskere ofte særligt optaget af at analysere sociale organiseringer og strukturer. I analysen af *professionalisme* derimod analyseres en bestemt kultur eller bestemte værdier, der antages eller vises at være særlige for professionelle (Brint 2006). Denne fokusforskydning har fået forøget betydning i nyere professionsstudier, og her har særligt Freidsons studier siden 1980'erne af professionalisme som et arbejdsorganiseringsprincip været centrale. Freidson (2001) refererer til professionalisme som en 'tredje logik', der står i modsætning til en markedslogik og en bureaukratisk logik. Professionalisme som et organiseringsprincip består i, at det er beskæftigelsesgrupper, der kontrollerer arbejdspecialiseringen, arbejdsmarkedet, akkrediteringer og træningsprogrammer, og at disse grupper har en særlig ideologi, der værdsætter værdien af det gode arbejde mere end økonomiske belønninger (Freidson 2001; Brint 2006).

Nyere studier af professionalisme skelner i forlængelse heraf, og i dialog med organisations- og management-litteraturen, mellem en *organisatorisk* professionalisme og en *faglig* professionalisme (Evetts 2009; Schott et al. 2016). Den faglige professionalisme (*occupational professionalism*) er en idealtipe, der bygger på tillidsrelationer mellem professionelle og deres klienter og arbejdsgivere. Autoriteten i denne professionalisme bygger på autonomi og muligheden for at lave professionelle skøn og forudsætter uddannelse og praktisk træning samt udviklingen af stærke professionelle identiteter og arbejdskulturer (Evetts 2009). I modsætning hertil står den organisatoriske professionalisme (*organizational professionalism*), som bygger på kontrol og benytter sig af rationelle-juridiske former for autoritet samt en hierarkisk struktur. Denne professionalisme involverer standardiserede arbejdsprocedurer og praksisser og bygger på ekstern regulering, som fx mål- og rammestyring (Evetts 2009). Derudover beskriver nogle studier en såkaldt *hybrid* professionalisme, (Noordegraaf, 2015; Schott et al., 2016), hvor professionelle og ledelsesmæssige principper blander sig i spørgsmål om, hvordan arbejdet koordineres, hvordan autoritet etableres, og hvilke værdier der er på spil (Noordegraad, 2015, s. 189).

I en dansk kontekst har blandt andre Marie Østergaard Møller analyseret udfoldelsen af de forskellige logikker i praksis, og herunder den rolle de spiller for det professionelle skøn for sagsbehandlere i den danske velfærdsstat (Møller 2016). Nanna Mik-Meyer trækker ligeledes på differentieringen af forskellige former for professionalisme i sit studie af NPM-værktøjer i sagsbehandlingen blandt danske socialarbejdere (Mik-Meyer 2018). Generelt set er begreberne her med til at tydeliggøre en række af de hverdagsdilemmaer og organisatoriske krydspres, som professionelle her arbejder inden for, samt en række af de måder hvorpå de løbende finder måder at håndtere disse udfordringer.

Den generelle udvikling i litteraturen om professionalisme bevæger sig således væk fra Freidsons "rene" idealtipe og hen i retning af mere hybride, sammensatte og dilemmafyldte situationer. Her kan den siges at møde en anden betydningsfuld litteratur, nemlig litteraturen om de- eller af-professionalisering (Carvalho, Correia og Serra 2018). Allerede i 1964 undersøgte Wilensky, om alle beskæftigelsesgrupper med tiden professionaliseres; og han konkluderede, at den organisatoriske, bureaukratiske kontekst for arbejdet fik stor betydning for de professionelle (1964). Som reaktion herpå fremsatte Haug (1972) i starten af 1970'erne den konkurrerende hypotese om en generaliseret de-professionalisering, en proces der tænktes iværksat via 1960'ernes kulturelle og politiske opbrud i alle autoritetsrelationer. Debatten om af-professionalisering er altså ikke ny, men den har fået fornyet styrke de senere år.

En lang række faktorer tænkes her gerne at virke sammen om en sådan udvikling: ikke alene neoliberalisme, NPM og ændrede organisationsforhold, men også et generelt skifte i kulturelle forståelser af ekspertise, samt en generelt vigende tillid til eksperter som autoritetsfigurer (Carvalho, Correia og Serra 2018). Som allerede påpeget kan visse af disse udviklinger uden tvivl lokaliseres i bestemte sammenhænge, fx hvad angår debatter om professionel fejlpraksis og dertil hørende skandaler, som opnår bevågenhed i medierne. Alligevel er der grund til at være påpasselig med ikke at drage forhastede konklusioner. Bl.a. Harrits' og Larsens (2021) nyere survey-studier af borgerenes opfattelser af forskellige professioners autoritet indikerer, at tiltroen og tilliden til de professionelle stadig er udbredt.

I en mere begrebsligt nuanceret variant af denne diskussion har visse sociologer påpeget, at den samtidshistoriske udvikling har betydet, at professionsbegrebet måske slet ikke længere er så relevant, fordi det er blevet symbolsk opslugt af det nu mere udbredte ekspertise-begreb. Dette argument findes særligt og mest interessant hos Gil Eyal (2013; 2019). I sin artikel om autisme-ekspertise fra 2013 beskriver Eyal spændingen mellem professions-sociologiens fokus på kontrol, monopoler og autonomi i relation til bestemte opgaver og så 'ekspertise-sociologiens' fokus på socio-tekniske arrangementer og samlingen af de netværk, der skal til, for at løse bestemte problemer (Eyal 2013). Eyal, der er inspireret af de teoretiske ideer fra bl.a. aktør-net-

værks teori (ANT), argumenterer for både at undersøge de juridiske kampe og professionelles krav på ekspertise og magt, men også hvordan der bliver dannet ekspertise-netværk, hvor ekspertise sam-produceres mellem professionelle og andre aktører (Eyal 2013). Denne udvidelse af professionssociologien i retning af ekspertise-sociologi har Eyal (2019) siden fremlagt og udfoldet i bogform og på den måde lagt kimen til mange interessante studier fremadrettet.

Velfærdsprofessionelles særlige vilkår

I senere, danske studier af professioner spiller velfærdsstaten ofte en stor rolle, som den ramme professionerne arbejder inden for. Som tidligere nævnt satte Burrage og Thorstendahls antologi (1990) fokus på den statslige konteksts betydning for professionernes arbejde og fremhævede den gensidigt konstituerende forbindelse mellem stater og professioner (Burrage og Thorstendahl 1990; Bertilsson 1990). I modsætning til liberale stater som den amerikanske, hvor professioners magt er defineret i relation til uafhængighed og autonomi fra staten, er professionernes relation til staten i velfærdsstater mere kompleks og tæt. Der er en løbende forhandling af autoritet og magt, samtidig med at professionerne i højere grad underlægges statslig styring. En del af den danske forskning på området viser den komplekse relation mellem nyere styringsparadigmer i den offentlige sektor og de såkaldte velfærdsprofessioner (fx Dahl 2004; Harrits og Larsen 2016; Kamp 2016).

I denne sidste sektion vil vi derfor behandle et særligt empirisk område for professionssociologien, som har stor betydning i en kontekst som den danske, nemlig velfærdsprofessionerne eller 'semi-professioner' (Etzioni 1969; Toren 1972). Disse professioner har en anden relation til staten, og særligt velfærdsstaten, end de klassiske professioner, som fx medicin, og også anderledes end elite-professioner organiseret i professionelle servicefirmaer som fx jura eller regnskab. Velfærdsprofessionerne, fx skolelærere, sygeplejersker, socialrådgivere og, i en skandinavisk kontekst, pædagoger, er tæt knyttet til og afhængige af velfærdsstaten. Og de har ikke samme grad af autonomi, magt og kontrol over deres arbejdsopgaver og uddannelse som andre professioner. Toren (1972) beskriver to grundlæggende faktorer som karakteristiske for velfærdsprofessionerne (hos Toren kaldet 'semi-professioner'): en underudviklet – eller, mindre normativt sagt, delvist kodificeret – teoretisk vidensbase og en relativt lav grad af autonomi og autoritet i den organisation, hvor professionerne udfører deres arbejdsopgaver (Toren 1972, s. 14). I de andre nordiske lande er der også en særlig optagethed af at studerede velfærdsprofessionelle. Norske forskere involveret i miljøet omkring Senter for profesjonsstudier på OsloMet har blandt andet bidraget til at diskutere det professionelle skøns rolle i velfærdsstaten (Molander og Terum 2008), ligesom svenske forskere

har beskrevet udviklingen af klassiske velfærdsprofessioner som lærere og socialrådgivere i en svensk kontekst (Brante, Svensson og Svensson 2019).

Meget af den professionssociologiske litteratur, der analyserer velfærdsprofessionerne, fokuserer som antydnet på det krydspres (Lipsky 2010) professionelle står i mellem borgernes behov og ønsker på den ene side, og statens behov og ønsker på den anden. I Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyers antologi (2012) formuleres det som den "dobbelte funktion med *både* at støtte, hjælpe, udvikle og kontrollere de borgere, som de er i kontakt med" (Järvinen og Mik-Meyer 2012, s. 13). I antologien, der analyserer danske professioner, der arbejder i velfærdsstaten (og altså ikke kun velfærdsprofessionelle, men også fx læger), fokuserer bidragene på de særlige rammer, velfærdsstaten sætter for det professionelle arbejde. Fokus sættes på hvordan disse rammer, fx lovgivning, normer og ledelsesværktøjer, påvirker arbejdet på godt og ondt – og altså, i tråd med vores tidligere diskussioner, med mange dilemmaer til følge.

En stor del af den danske forskning i velfærdsprofessionerne, foregår på professionshøjskolerne (UC'erne), der netop uddanner sygeplejersker, socialrådgivere, lærere og flere. Meget af denne forskning fokuserer på professionernes nutidige vilkår, blandt andet den tiltagende statslige styring professioner er udsat for (se fx antologien *Professioner under pres*, Harrits et al. 2014), samt vilkårene for det tværprofessionelle samarbejde i velfærdsstaten (f.eks. Gulløv 2017). På universiteterne foregår der ligeledes forskning af styring og magt i velfærdsprofessionerne og de ændrede vilkår i en såkaldt neoliberal stat eller konkurrencestat, blandt andet ændringer i de offentlige styringsmekanismer som New Public Management (Hjort 2013; Mik-Meyer 2018). En del af denne forskning viser blandt andet hvordan NPM-paradigmet og processer som fx standardisering både udfordrer den professionelle autonomi, men også giver nye muligheder for velfærdsprofessionelle (fx Hansen og Kamp 2018; Kamp og Dybbroe 2016).

Det danske Tidsskrift for professionsstudier, der redigeres af forskere hovedsageligt fra UC'erne, udgiver jævnligt bidrag om danske og nordiske professioner, mest velfærdsprofessioner, ud fra professionssociologiske perspektiver. Der er her potentiale, vil vi mene, for styrket dialog med andre af de nyere udviklinger i professionssociologien, som vi har fremhævet igennem denne artikel.

Der er også en del nyere, danske studier der analyserer kønsaspekter i professionerne, hvor nordiske forskere viser, hvordan neoliberale diskurser og NPM-værktøjer påvirker professioner domineret af kvinder negativt, som fx social- og sundhedsassistenter (Dahl 2004) og sygeplejersker (Henriksson Wrede og Burau, 2006), mens andre studier analyserer kønsrelationerne mellem den enkelte professionelle og professionen som sådan (fx Warming 2018 om mandearbejde i kvindefag).

I studierne af velfærdsprofessionerne er der tillige en stor og betydningsfuld litteratur, der fokuserer på det professionelle skøn i de velfærdsstatslige rammer. I Danmark har blandt andre Marie Østergaard Møller, som tidligere nævnt, og Mathilde Høybye-Mortensen undersøgt sagsbehandleres professionelle skøn i det sociale arbejde (Høybye-Mortensen 2015; Møller 2016). De norske forskere Anders Molander og Harald Grimen har teoretiseret over det professionelle skøn, hvor de skelner mellem to elementer: Skønnet som kognitiv og vidensinformeret proces og skønnet som muligheden for at vælge mellem forskellige metoder og muligheden (Grimen og Molander 2008). For svenske sociolog Thomas Brante er det relationen mellem videnskabelig viden og praktisk handling og muligheden for at omsætte det første til det andet, der er det centrale aspekt i det professionelle skøn (Brante 2011).

Det professionelle skøn er en klassisk kategori i professionsstudier, som handler om mødestedet mellem en abstrakt og generel ekspertise og så det konkrete problem, som en klient eller en sag repræsenterer. Evnen til at mediere dette skel på en kompetent og troværdig måde hører til professionernes særkender og sociale rolle. Der synes her at være potentiale for at bygge på eksisterende studier i retning af et mere sammenlignende blik for, hvordan rammerne for det professionelle skøn i dag ser ud for velfærds- og andre professionelle.

Konklusion

I denne artikel har vi givet et overblik over de vigtigste nutidige tendenser og diskussioner, der gør sig gældende i professionssociologien i dag. Et sådant overblik, hævder vi, har hidtil manglet på dansk. Vi tog afsæt i en kort gennemgang af den klassiske professionssociologi og den måde, bidrag fra særligt Durkheim, Weber og Chicago-skolen har udviklet sig på i feltet. Derefter har vi beskrevet en nyere, skoledannende retning i litteraturen, nemlig Abbotts teori om professionelle jurisdiktioner, og skitseret hvordan denne retning bruges i forskning og teoriudvikling i dag. De følgende afsnit har beskrevet områder, retninger eller diskussioner, hvor professionssociologien er særlig aktiv nutidigt: organisations- og managementstudier, transnationaliseringen af professioner, relationen mellem forskellige typer professionalismisme og ekspertise-begrebet samt velfærdsprofessionernes særlige vilkår.

Gennemgående har vi forsøgt at vise, at hver af disse nyere diskussioner giver anledning til vigtige studier af den måde, professioner og professionelle stadig er centrale aktører i en række mere generelle udviklinger og forskydninger i nutidens samfund. Herudover har vi været motiveret af at vise, at danske studier og forskningsmiljøer, på forskellig vis og fra forskellige afsæt, bidrager aktivt til disse diskussioner. Vi har her bl.a. trukket på egne forskningserfaringer, hvad angår transnationaliseringen af professioner og

vores forsøg på at revitalisere interaktionistiske tilgange, i dialog med Abbotts jurisdiktionsbegreb. Mere alment ser vi det som en væsentlig pointe, at vi undervejs har kunnet pege på potentialer for styrket dialog på tværs af eksisterende forskningstilgange i de danske professionsstudie-miljøer. Det er her vores forhåbning, at artiklen kan tjene som inspiration til mere aktiv brug og diskussion af forskellige professionssociologiske perspektiver, i og uden for disse miljøer.

Litteratur

- Abbott, A. (1988). *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labour*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abbott, A. (2005). Linked Ecologies: States and Universities as Environments for Professions. *Sociological Theory*, 23(3), 245-274.
- Becker, H. S. (1962). The nature of a profession. *Teachers College Record*, 63(10), 27-46.
- Bertilsson, M. (1990). The Welfare State, the Professions and Citizens. I, Burrage, M., & Torstendahl, R. (red.). *The Formation of Professions: Knowledge, State and Strategy*. Sage: 114-133.
- Blok, A., Lindstrøm, M. D., Meilvang, M. L. & Pedersen, I. K. (2018). Trans-local professional projects: Re-scaling the linked ecology of expert jurisdictions. *Journal of Professions and Organization*, 5(2), 106-122.
- Blok, A., Lindstrøm, M. D., Meilvang, M. L. & Pedersen, I. K. (2019). Ecologies of boundaries: Modes of boundary work in professional proto-jurisdictions. *Symbolic Interaction*, 42(4), 588-617.
- Brante, T. (1988). Sociological Approaches to the Professions. *Acta Sociologica*, 31(2), s. 119-142.
- Brante, T. (2011). Professions as Science-Based Occupations. *Professions and Professionalism*, 1(1), 4-20.
- Brante, T., Svensson, K. og Svensson, L. G. (red.) (2019). Ett professionellt landskap i förvandling. Studentlitteratur.
- Brint, S. (2006). Saving the "soul of professionalism": Freidson's institutional ethics and the defense of professional autonomy. *Knowledge, work and society*, 4(2), 101-129.
- Brock, D. M. (2006). The changing professional organization: A review of competing archetypes. *International Journal of Management Reviews*, 8(3), s. 157-174.
- Brock, D. M. & Saks M. (2016). Professions and organizations: A European perspective. *European Management Journal*, 34(1), 1-6.
- Bucher, R. & Strauss, A. (1961). Professions in Process. *American Journal of Sociology*, 66(4), 325-334.
- Burrage, M. & Torstendahl, R. (1990). *The Formation of Professions: Knowledge, State and Strategy*. Sage
- Cook, A. C., Faulconbridge, J. R. & Muzio, D. (2012). London's Legal Elite: Recruitment through Cultural Capital and the Reproduction of Social Exclusivity in City Professional Service Fields. *Environment and Planning A*, 44(7), 1744-1762.
- Dahl, H. M. (2004). A View from the Inside: Recognition and Redistribution in the Nordic Welfare State from a Gender Perspective. *Acta Sociologica*, 47(4), 325-337.
- Durkheim, E. (1957). *Professional Ethics and Civic Morals*. London: Routledge.
- Ejrnæs, M. & Monrad, M. (2013). Profession, holdning og habitus: Forholdet mellem pædagoger og forældres holdninger til pædagogiske spørgsmål i daginstitutioner. *Dansk Sociologi*, 24(3), 63-83.
- Empson, L., Muzio, D., Broschak, J. P. & Hinings, C. R. (eds.). (2015). *The Oxford Handbook of Professional Service Firms*. Oxford University Press.
- Etzioni, A. (red.) (1969). *The Semi-Professions and Their Organization*. Free Press.

- Evetts, J. (1995). International professional associations: the new context for professional projects. *Work, Employment & Society*, 9(4), 763-772.
- Evetts, J. (2011). Sociological Analysis of Professionalism: Past, Present and Future. *Comparative Sociology*, 10, 1-37.
- Eyal, G. (2013). For a Sociology of Expertise: The Social Origins of the Autism Epidemic. *American Journal of Sociology*, 118(4), 863-907.
- Eyal, G. (2019). *The Crisis of Expertise*. New York: John Wiley & Sons.
- Faulconbridge, J. R. & Muzio, D. (2012). Professions in a globalizing world: Towards a transnational sociology of the professions. *International Sociology*, 27(1), 136-152.
- Fourcade, M. (2006). The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics. *American Journal of Sociology*, 112(1), 145-194.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism, the Third Logic*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goode, W. J. (1961). The Librarian: From Occupation to Profession?. *The Library Quarterly*, 31(4), 306-320.
- Greenwood, E. (1957). Attributes of a Profession. *Social Work*, 45-55.
- Grimen, H. & Molander, A. (2008). Profesjon og kjønn. I A. Molander & L.I. Terum (eds.). *Profesjonsstudier*. Universitetsforlaget, s. 179-215.
- Gulløv, J.M. (2017). Tverrprofessionelt samarbejde mellem autonomi og styring. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 13(25), 6-13.
- Hansen, A. M. & Kamp, A. (2018). Welfare Professionals in Transformation: The Case of Elderly Care. In: Hvid, H. & Falkum, E (red.). *Work and Wellbeing in the Nordic Countries*, s. 243-259. Routledge.
- Harrington, B. & Seabrooke, L. (2020). Transnational professionals. *Annual Review of Sociology*, 46, 399-417.
- Harrits, G. S. (2014). Professional Closure Beyond State Authorization. *Professions and Professionalism*, 4(1). <https://doi.org/10.7577/pp.567>
- Harrits, G. S., Johansen, M. B., Kristensen, J. E., Larsen, L. T. & Olesen, S. G. (red.) (2014). *Professioner under pres: Status, viden og styring*. Systime.
- Harrits, G. S. & Larsen, L. T. (2014). Social lukning og professioner. Fra juridiske monopoler til symbolske mekanismer for professionel lukning. I: Harrits, G. S., Johansen M. B., Kristensen, J. E., Larsen, L. T., og Olesen, S. G. (red.). *Professioner under pres. Status, viden og styring*. Systime.
- Harrits, G. S. & Larsen, L. T. (2016): Professional claims to authority: a comparative study of Danish doctors and teachers (1950–2010). *Journal of Professions and Organization* 3(2): 154–169.
- Harrits, G. S. & Larsen, L. T. (2021). Advice not safely ignored: professional authority and the strength of legitimate complexity. *Sociology*, 55(5), 1015-1034.
- Haug, M. R. (1972). Deprofessionalization: an alternative hypothesis for the future. *The Sociological Review*, 20(1), 195-211.
- Henriksen, L. F. & Seabrooke, L. (2016). Transnational organizing: Issue professionals in environmental sustainability networks. *Organization*, 23(5), 722-741.
- Henriksson, L., Wrede, S. & Burau, V. (2006). Understanding Professional Projects in Welfare Service Work: Revival of Old Professionalism?. *Gender, Work & Organization*, 13(2), 174-192.

- Hjort, K. (2013). Det affektive arbejde og adgangen til omsorg. *Dansk Sociologi*, 24(3), 85-106.
- Hughes, E. C. (1958). *Men and their Work*.
- Høybye-Mortensen, M. (2015). Decision-making tools and their influence on caseworkers' room for discretion. *The British Journal of Social Work*, 45(2), 600-615.
- Johnson, T. (1972). *Professions and Power*. Macmillan.
- Johnson, T. (1995). Governmentality and the institutionalization of expertise. I: T. Johnson (red.). *Health Professions and the State in Europe*. Routledge, 7-24.
- Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2012). *At skabe en professionel: Ansvar og autonomi i velfærdsstaten*. Hans Reitzels Forlag.
- Kamp, A. (2016). Welfare Professions in Transition. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 6, 1-6.
- Kamp, A. & Dybbroe, B. (2016). Struggles of Orofessionalism and Emotional Labour in Standardized Mental Health Care. *Nordic Journal of Working life Studies*, 6, 67-86.
- Kentikelenis, A. E., & Seabrooke, L. (2017). The politics of world polity: script-writing in international organizations. *American Sociological Review*, 82(5), 1065-1092.
- Kreisler, J. & Moos, L. (2006). Dominerende diskurser i talen om professioner. *Nordic Studies in Education*, 26(4), 281-287.
- Kuhlmann, E. (2013). Sociology of Professions: Towards International Context-Sensitive Approaches. *South African Review of Sociology*, 44(2), 7-17.
- Larson, M. S. (1977). *The Rise of Professionalism: A Sociological Analysis*. The University of California Press.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public service*. Russell Sage Foundation.
- Liu, S. (2013). The legal profession as a social process: a theory on lawyers and globalization. *Law & Social Inquiry*, 38(3), 670-693.
- Liu, S. (2015). Boundary Work and Exchange: The Formation of a Professional Service Market. *Symbolic Interaction*, 38(1), 1-21.
- Mik-Meyer, N. (2018). Organizational professionalism: social workers negotiating tools of NPM. *Professions and Professionalism*, 8(2), e2381-e2381.
- Molander, A. & Terum, L. I. (red.) (2008). *Profesjonsstudier*. Universitetsforlaget Oslo.
- Møller, M. Ø. (2016). "She isn't Someone I Associate with Pension" — a Vignette Study of Professional Reasoning. *Professions and Professionalism*, 6(1).
- Møller, M. Ø. (2019). Professioner. I: Blok, A. & Bagge Laustsen, C. (red.). *Sociologiens problemer – en grundbog*. Hans Reitzels Forlag, s. 281-300.
- Møller, A. M. (2021). Deliberation and Deliberative Organizational Routines in Frontline Decision-Making. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 31(3), 471-488.
- Møller, A. M. (2019). Explicit professionalism. A cross-level study of institutional change in the. *Journal of Professions and Organization*, 6(2), 179-195.
- Noordegraaf, M. (2015). Hybrid professionalism and beyond: (New) Forms of public professionalism in changing organizational and societal contexts. *Journal of Professions and Organization*, 2(2), 187-206.

- Noordegraaf, M. & Schinkel, W. (2011). Professionalism as symbolic capital: Materials for a Bourdieusian theory of professionalism. *Comparative Sociology*, 10(1), 67-96.
- Parkin, F. (1979). *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*. London: Tavistock.
- Parsons, T. (1939). The professions and social structure. *Social Forces*, 17, 457-467.
- Pedersen, I. K. (2020). Situating Boundary Work: Chronic Disease Prevention in Danish Hospitals. *Professions and Professionalism*, 10(1).
- Quack, S. (2007). Legal professionals and transnational law-making: A case of distributed agency. *Organization*, 14(5), 643-666.
- Saks, M. (2016). A Review of Theories of Professions, Organizations and Society: The Case for Neo-Weberianism, Neo-Institutionalism and Eclecticism. *Journal of Professions and Organization*, 3(2), 170-187.
- Saks, M. (2016). A Review of Theories of Professions, Organizations and Society: The Case for Neo-Weberianism, Neo-Institutionalism and Eclecticism. *Journal of Professions and Organization*, 3(2), 170-187.
- Schott, C., Van Kleef, D. & Noordegraaf, M. (2016). Confused Professionals?: Capacities to cope with pressures on professional work. *Public Management Review*, 18(4), 583-610.
- Seabrooke, L. (2014a). Epistemic arbitrage: Transnational professional knowledge in action. *Journal of Professions and Organization*, 1(1), 49-64.
- Seabrooke, L. (2014b). Identity switching and transnational professionals. *International Political Sociology*, 8(3), 335-337.
- Strauss, A.L. (1975). *Professions, Work and Careers*. London: Routledge.
- Suddaby, R. & Muzio, D. (2015). Theoretical Perspectives on the Professions. I L. Empson et al. (red.) *The Oxford Handbook of Professional Service Firms*, pp. 25-30. Oxford: Oxford University Press.
- Suddaby, R., & Viale, T. (2011). Professionals and Field-Level Change: Institutional Work and the Professional Project. *Current Sociology*, 59(4), 423-442.
- Timmermans, S. (2002). The Cause of Death vs. the Gift of Life: Boundary Maintenance and the Politics of Expertise in Death Investigation. *Sociology of Health & Illness*, 24(5), 550-574.
- Toren, N. (1972). *Social Work: the Case of a Semi-profession*. Sage Publications.
- Warming, K. (2018). Mandearbejde i kvindefag: genkendelig maskulin parksis og adfærd blandt mænd i omsorgsfag. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 20(2), 56-72.
- Weber, M. (1978) [1922]. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. University of California Press.
- Weeden, K. A. (2002). Why do some occupations pay more than others? Social closure and earnings inequality in the United States. *American Journal of Sociology*, 108(1), 55-101.
- Weiss-Gal I., & Welbourne, P. (2008). The Professionalisation of Social Work: A Cross-National Exploration. *International Journal of Social Welfare*, 17(4), 281-290.
- Wilensky, H. L. (1964). *The Professionalization of Everyone?*. *American Journal of Sociology*, 70(2), 137-158.

Engelsk abstract

European sociologists as Max Weber and Emile Durkheim viewed professions as important social and political organizations. In American sociology, the Chicago School of Sociology have theorized and analyzed professions in original ways. Up though sociological history, researchers have developed and engaged in different and competing perspectives on professions from a functionalistic to a neo-Weberian perspective. In present day sociology, different research fields engage with the concept of professions. Some of the literature draws on classical sociological discussions from Weber and Durkheim, while others build on other traditions such as organization and management studies. In this overview article, we review a number of central, recent approaches and developments in the sociology of professions, including the role of professions in management and organization studies, the transnationalization of professions, and studies of welfare professions, specifically in a Danish context. We show how these recent discussions add to studies of professions and professionals as central actors in different, important developments in society, and how Danish studies and research communities, in different ways and with different perspectives, actively contribute to these discussions. Our hope is that this can inspire attention and future engagement in Danish sociology with perspectives from the sociology of professions.

Inge Kryger Pedersen

Sundhedsprofessioner i forandring? Konfliktodynamikker i forebyggelsesarbejde på danske hospitaler

På danske hospitaler blev forebyggelsesprogrammet KRAM-screening indført fra 2008. Programmet omfatter sundhedsprofessionelles indsamling af oplysninger om patienters vaner vedrørende kost, rygning, alkohol og motion. Men hvilke sundhedsprofessionelle udfører dette arbejde på i forvejen travle hospitaler? Artiklen vil bidrage med ny viden om, hvordan professionsgrænser og opgaveområder forsøges udviklet, beskyttet og legitimeret ved sundhedsprofessionelles brug af arbejdspladsartefakter. Den empiriske analyse bygger på, hvad der her betegnes som intervaletnografisk materiale. Med et professionssociologisk fokus på, hvordan et professionelt opgaveområde kan styrkes med arbejdspladsartefakter som grænseobjekter, vil artiklen demonstrere konfliktodynamikker i professionelle aktørers brug af KRAM-screeningsprogrammet i koordineringsarbejde og professionskampe. I konklusion og perspektivering samles op på, hvordan artiklen med de analytiske greb om forebyggelsesprogrammet kan indikere nye opgavetyper, der vokser frem som en (proto)jurisdiktion - måske også for andre og nye professioner? Søgeord: professionssociologi, interprofessionelt samarbejde, jurisdiktion, grænsearbejde, arbejdspladsartefakt, forebyggelse af kroniske sygdomme

Nye sundhedsprofessionelle udfordringer

Verdenssundhedsorganisationen WHO anbefaler prioritering af forebyggelse af såkaldte livsstilsrelaterede sygdomme¹, såsom type 2-diabetes, set i lyset af det globale sygdomsbillede. Sygdomsforebyggelsesinitiativer er således værd at følge, hvis man interesserer sig for sundhedsprofessionelle forandringer og eventuelt nye professionsdannelser. I forbindelse med regeringens sundhedsudspil *Gør Danmark sundere* i 2022 har daværende sundhedsminister Magnus Heunicke udtalt: "Vi sætter en ny og mere ambitiøs retning for forebyggelse og folkesundhed" (Regeringen 2022). Sundhedsreformen præsenteres som "en visionær plan for fremtiden" (ibid.). Sådanne er set før, men sjældent med "forebyggelse" nævnt før "folkesundhed". I regeringens såvel som regioners udspil til folkesundhedsprogrammer er forebyggelse i de senere tiår dog kommet mere i front i tale og skrift (se fx Danske Regioner 2017). Den politiske profilering er i tråd med WHO's mange rapporter og vedholdende anbefalinger til alle verdens lande om at prioritere forebyggelse af "noncommunicable diseases", ofte betegnet som kroniske sygdomme. Mere end halvdelen af klodens befolkning lider og over 70 % dør af kroniske sygdomme (WHO 2020), hvoraf en stor del kan forebygges, og andelen er stigende, især pga. type 2-diabetes. Men hvad er praksis? Hvordan foregår forebyggelse på arbejdspladsniveau? Hvilke sundhedsprofessionelle involveres?

I regeringens sundhedsreformudspil udvises der særlig opmærksomhed på mangel af sygeplejersker og problemer med fastholdelse af sundhedsprofessionelle. Regeringen vil nedsætte en kommission til at udarbejde en plan for at "sikre mere fleksibilitet og tværfaglighed i opgaveløsningen" (Regeringen 2022:36). I den endelige aftale om en sundhedsreform, indgået som en bred aftale mellem Folketingets partier, er et af de punkter, kommissionen skal undersøge: "Mulighederne for i højere grad at inddrage kortuddannede og andre personalegrupper end autoriserede sundhedspersoner i sundhedsfaglige kliniske opgaver" (Regeringen et al. 2022:13). Kommissionen skal også undersøge nye organiseringsformer med rum til kerneopgaver og styrkelse af tværfagligt samarbejde. Således er der aktuelle initiativer i gang, der kan ændre i både den politiske og lovmæssige arena, som spiller sammen med den professionelle arena og eventuelle ændringer i jurisdiktioner (Abbott 1988).

Professionelle forandringer har vi sat fokus på i et kollektivt forskningsprojekt², der har favnet tre store globale udfordringer for professionsområdet: afværgelse af klimaforandringer, fremme af innovationsledelse samt forebyggelse af kroniske sygdomme. De globale dagsordener, klima, innovation og sundhed, har dannet ramme for tre subprojekter om inter-professionelle koordineringer af nyere trans-lokale arbejdsområder, der ikke altid retter sig mod en bestemt profession. Med betegnelsen 'trans-lokal' betoner vi en udforskning af relationer mellem globale forhold og lokale arbejdspraksisser. Sammen med et fjerde og begrebsudviklende subprojekt har det samlede pro-

Inge Kryger Pedersen

Sociologisk Institut,
Københavns Universitet

E-mail:
ikp@soc.ku.dk

jekt taget afsæt i den amerikanske sociolog Andrew Abbotts teori om professionelle jurisdiktioner (1988) og disses forbundne uddannelsesmæssige og politiske økologier (2005). Afsættet bygger på en antagelse om, at professionelle forandringer bedst udforskes der, hvor professioner og professionelle løser arbejdsopgaver og problemer ud fra deres respektive ekspertiser (se fx Blok et al. 2018). Sundhedsprofessionelles udarbejdelse af løsninger på forebyggelse af kroniske sygdomme var casen for mit subprojekt og således også denne artikel. Konkret har jeg undersøgt sundhedsprofessionelles håndteringer af KRAM-screeningsprogrammet på danske hospitaler i perioden 2018-19.

Programmet har jeg fulgt på arbejdspladsniveau for at undersøge, hvilke professioner der håndterer dette program, og hvordan de arbejder med det i den travle hospitalshverdag. KRAM er et akronym for *kost*, *rygning*, *alkohol* og *motion* og er, siden det blev lanceret i et dansk forebyggelsesinitiativ i midten af 00'erne, blevet kendt i folkemunde – uden nødvendigvis at være krammet af alle med kærlighed og forståelse. Som screenings- og forebyggelsestiltag kortlægger og intervenserer programmet i borgeres, her hospitalspatienters, indtag af kalorier, deres rygevaner, alkoholforbrug samt (mangelende) motion – såkaldte livsstilsfaktorer, som mange gerne vil nyde eller undgå i privatlivets fred eller brune værtshuses sociale samvær. I løbet af flere omgange korterevarende feltarbejde fik jeg mere og mere indblik i, hvordan eksempelvis laminerede lommemark med små tekster og modeller dannede vidensgrundlag for sundhedsprofessionelles, i særdeleshed sygeplejerskers, håndteringer af en vanskelig praksis med at udspørge patienter om deres alkoholvaner mv. Hvad jeg her vil kalde for arbejdspladsartefakter manifesterede en særlig professionel baggrund og erfaring, men også forskellige former for professionel positionering.

Artiklens overordnede ærinde er at redegøre for og demonstrere, hvilke professionssociologiske analytiske redskaber og ressourcer der kan være frugtbare til at undersøge professionelle transformationer inden for (intra-) og mellem (inter-) sundhedsprofessionerne på arbejdspladsniveau. I artiklens empiriske analyse vil jeg undersøge, hvilke midler, metoder og taktikker der tages i brug især af sygeplejersker i det professionelle grænsearbejde omkring

KRAM-screeningsarbejde på danske hospitaler. Empirien, der danner afsæt for artiklen, er forskellige former for kvalitativt materiale om KRAM-screening på danske hospitaler, særligt såkaldte arbejdspladsartefakter og samtaler og interviews om disse. Ligesom vi har gjort i det samlede projekt (se fx Blok et al. 2019a) trækker jeg også i denne artikel på Abbotts professionsteori samt teori og begreber, der direkte omhandler artiklens overordnede tematik: professionelt grænsearbejde. I den næste sektion vil jeg sætte KRAM-screeningsprogrammet i en historisk kontekst ved at opridse ændringer i sygdomsbilledet på befolkningsniveau samt aspekter af de seneste tiårs sundhedspolitik af betydning for casen. Dernæst vil jeg præsentere den teoretiske ramme og professionssociologiske begreber på arbejdspladsniveau. Efter en metodesektion følger analysen af professionelle aktørers brug af arbejdspladsartefakter som grænseobjekter i koordineringsarbejde og professionskampe. Endelig vil jeg samle op på og perspektivere, hvordan såvel sygdomsbillede som forebyggelsesarbejde indikerer nye opgavetyper, der vokser frem som en (proto)jurisdiktion, måske for nye professionelle grupper.

Ændringer i sygdomsbillede og sundhedspolitik

Sundhedsprofessionelle forandringer knytter an til dominansen og stigningen af kroniske sygdomme i det overordnede sygdomsbillede, nationalt og globalt set. Selvom manglen på sundhedspersonale var markant og stigende før COVID-19-pandemien, er den blevet klarere i manges bevidsthed ved nærmest daglig omtale i periodens nyhedsmedier. Men netop det faktum, at manglen ikke er ny og også før pandemien var stigende verden over, vil være min begrundelse for at tage ændringer i det dominerende sygdomsbillede over længere tid i betragtning.

Det generelle sygdomsbillede har ændret sig radikalt i løbet af det 20. århundrede, i Danmark og globalt. For hundrede år siden døde folk generelt i højere grad af akutte sygdomme. Infektioner og smitsomme sygdomme hærgede. Småbørnsdødeligheden var høj, og mødre og børn døde af og ved fødsler i voldsom grad, sammenlignet med i dag, hvor det heldigvis er sjældent forekommende i velstillede lande. En sundhedsplejeordning blev iværksat i 1928 for netop at forebygge børnedødelighed, og herudfra etablerede sundhedsplejerskeuddannelsen sig senere (fra 1938, se videre om denne professionshistorie i Buus 2001). Vaccinationer og antibiotikabehandlinger samt andre forebyggende eller livsbevarende behandlinger fandtes ikke, ej heller kræftbehandlinger. De største sundhedsfarer var dårlig hygiejne, manglende kloakeringer, urent vand og utilstrækkelig infrastruktur samt ensidig kost, fattigdom og dårlige boligforhold. Manglende videnskabelighed, ressourcer, professionalisme og effektivitet omkring forebyggelse, sundhedsfremme og sygdomsbehandlinger var ligeledes et vilkår.

Domineret af ikke-smitsomme sygdomme tegner det globale sygdomsbillede i dag voldsomme og stigende problemer med kroniske sygdomme, ikke mindst i udviklingslande. Det ændrede sygdomsbillede sættes i udbredt grad af WHO og i forskning og sundhedspolitik i relation til faktorer som rygning, fysisk inaktivitet, for stort alkoholindtag og en voldsom stigning i fedme (WHO 2014:8-16). Sygdomsbilledet har stillet sundhedsprofessionerne, sundhedsvæsenet og det sociale område over for store udfordringer. Sundhedspolitiske intentioner og virkemidler rækker da generelt også ud over lægevidenskabelige og hospitalsmæssige områder med en opmærksomhed på miljømæssige og sociale forhold. Da det i løbet af det 20. århundrede har vist sig, at forbedring af sådanne forhold har haft langt større effekt end lægevidenskabens landvindinger (se fx McKeown 1976), gør WHO stadigvæk og jævnligt nationalstaternes sundhedsmyndigheder opmærksomme på, at sygdomsforebyggelse bør prioriteres højere.

I bogen *The New Public Health*, har de britiske folkesundhedsforskere John Ashton og Howard Seymour (1988) inddelt biomedicinens og sundhedspolitikens rolle i udviklingen af folkesundhed i flere perioder. Den første fra midten til slutningen af 1800-tallet med fokus på materielle forhold som kost, bolig og sanitære forhold i lyset af industrialisering og urbanisering; den senest nævnte periode fra 1970'erne betegner de som *New Public Health*, karakteriseret ved miljømæssige, forebyggende og sociale tiltag (se også Pedersen 2019:47). Selvom udviklingen i Storbritannien har dannet grundlag for denne periodisering, er der siden 1970'erne også kommet mere politisk samt uddannelses- og forskningsmæssigt fokus på forebyggelse og sundhedsfremme i Danmark. Eksempler er bl.a. etableringen af folkesundhedsvidenskabelige institutter og siden 1999 også bachelor- og kandidatuddannelser ved danske universiteter samt senere hen specialiseringer i forebyggelse og sundhedsfremme i professionsuddannelser. Et andet vigtigt eksempel er Kommunalreformen i 2007 med kommunalt ansvar for området. Endvidere har sundhedspolitiske og -økonomiske prioriteringer, i forsøg på at minimere sygdomsrisici, i det 21. århundrede ført til flere forebyggende tiltag i form af medicinske tests og screeninger.

KRAM-screening på danske hospitaler er et sådant initiativ, som dog har haft vanskeligheder ved at slå helt igennem, især pga manglende ressourcer, men også manglende prestige blandt danske læger ved den type forebyggelses- og sundhedsfremmearbejde (se også Hindhede & Larsen 2020). Det har været op til de enkelte hospitaler at organisere KRAM-screeningsprogrammet, men det indgik i daværende DDKM's (*Den Danske Kvalitetsmodel*, som overdrog første sæt standarder til danske sygehuse i 2009 og blev ud-faset fra 2015) løbende evalueringer med handlemål og akkrediteringskrav. KRAM-screening af indlagte patienter er siden omkring 2008 blevet foretaget på alle danske hospitaler. Det vil sige, at alle indlagte, og senere gjaldt det også ambulante, skal spørges til deres kost-, ryge-, alkohol- og motionsva-

ner. Screeningen foregår for de indlagte patienter på de lokale hospitalsafsnit og foretages af afsnittets sundhedspersonale under individuelle samtaler med patienten. Den overordnede udvikling, planlægning og rådgivning omkring screeningsprogrammet er ved en række hospitaler blevet organiseret fra såkaldte forebyggelses- og/eller sundhedsfremmeenheder. Disse enheder har været karakteriseret ved at være isoleret fra hospitalsafsnittene og med særskilt personale og koordinatore tilknyttet, ofte med en sygeplejefaglig baggrund suppleret af en mastergrad eller anden specialisering af relevans for arbejdet med forebyggelse og sundhedsfremme. Interventionsdelen af KRAM-programmet er hovedsageligt placeret i kommunernes regi, men hospitalsafsnittene lader så vidt muligt deres rådgivning og anbefalinger følge patienten ved udskrivelsen ud fra personalets vurdering af KRAM-screeningen og patientens helbredstilstand.

Speciallægeuddannelsen har efter år 2000 omfattet kvalificering inden for syv lægeroller, hvoraf "sundhedsfremmer" er en af dem (Sundhedsstyrelsen 2013) uden dog at have institutionaliseret sig særlig stærkt i et evidensbaseret medicinsk metodehierarki. Samtidig har specialiseret hospitalsbehandling efterspurgt sundhedspersonale, og WHO (2022) har estimeret, at på verdensplan vil der mangle omkring 18 millioner sundhedsprofessionelle i 2030. Efterspørgslen på sundhedsprofessionelle, ikke mindst sygeplejersker, skal også ses i lyset af det ændrede sygdomsbillede. Vigtige spørgsmål rejser sig derfor i professionsforskningen: Får vi brug for nye professioner? Mere tværprofessionelt samarbejde? Ændres betydningen af nogle professioner frem for andre? Vil de eksisterende professioner få nye arbejdsområder? Er der specifikke sektioner af professionerne, som bliver vigtige? Særlige lægelige specialer og roller? Nye sygepleje- og omsorgsområder? Eller måske snarere en øget vægtning af sociale områder – rehabilitering og sundhedsfremme? Demografien og et stadigt stigende antal kronisk syge kalder på handling og nytænkning. Men hvordan kan sociologer undersøge sådanne professionelle opgaver og forandringer?

Jurisdiktion, grænsearbejde og arbejdspladsartefakter

Arbejdet med at oversætte samfundets skiftende behov, forventninger og problemer til professionel viden og praksis og dermed gøre krav på særlige kompetencer til og legitim autoritet over praktisk problemløsning har ifølge Abbott altid hørt til en professions mest grundlæggende træk. Hans berømte professionssociologiske værk *The System of Professions* (1988) dækker med termen "system" såkaldte "task areas". Det vil sige problem- og opgaveløsningsområder, anskuet som dynamiske strukturer, der konstant indvirker på hinanden og ikke kan isoleres som værende determinerende eller have en forudsigende kraft (1988:343). Herved anlægger Abbott et, hvad man kan kalde

meso-perspektiv på, hvordan jurisdiktionelle krav og kampe udmønter sig, fx i hierarkiske relationer mellem sygeplejersker og læger. Hvor hans professionssociologi har fokus på "outcomes", har projektet, denne artikel bygger på, med andres professionssociologiske bidrag til processer og herunder midler og taktikker på arbejdspladsniveau (fx Liu 2015) kombineret et meso- med et mikroperspektiv (se fx Blok et al. 2019a). Hvordan jeg med herværende artikel konkret griber dette an, og hvorfor et sådant greb er relevant for artiklens problemstilling, uddybes nedenfor.

Vigtige professionssociologiske bidrag, herunder danske, har rettet opmærksomheden på, hvordan velfærdsstat og -politik kan være med til at forklare aspekter af professionelt arbejde og forandringer (fx Kristensen 2020; Dybbroe 2018) på eksempelvis hospitalerne. Derimod har der i mindre grad været forskningsmæssigt fokus på de professionelles viden og praksis, og hvordan deres indsigter og gøremål virker tilbage på velfærdsstat og -politik (se fx Blok et al. 2019a & b). Det er imidlertid de professionelle, der skal udføre arbejdet og har kapaciteten til ofte dagligt at finde løsninger på problemer. Konstant er et velfungerende koordineringsarbejde i gang, herunder på tværs af professioner (se også Lehn-Christiansen 2016), særligt med stadigt nye arbejdsopgaver og organiseringer. Forskning i velfærdstatsordninger, lovtermer og New Public Management-tendenser kan ikke nødvendigvis indfange denne væsentlige del af det professionelle arbejdes betydning. Udforskning af professionelles viden, udviklingsarbejde, praksis, evalueringer og koordineringer kan i videre forskning mere systematisk vise et samspil med uddannelses-, markedsmæssige og politiske arenaer, som Abbotts værker bidrager med begrebsværktøjer til (se især Abbott 2005 om 'linked ecologies'). Således er denne artikel rettet mod at undersøge det, der gøres og reflekteres af de professionelle 'på gulvet'. Praksisser overlades ikke til at blive forklaret ud fra en given (velfærdsstats- eller anden social) orden, men anses her for at være væsentlige elementer i omgangen med og skabelsen af social orden.

Abbott er opmærksom på, at i det professionsanalytiske arbejde må systemets interne dynamikker undersøges før de eksterne (1988:35). Vi må altså som professionssociologer ind i maskinrummet (se fx Allen 2000). Abbotts eget begrebsapparat kan udmærket føre os derind med værkets begreber om det professionelle arbejde (fx 1988:kap. 2), men har også sine begrænsninger (Meilvang et al. 2022; Blok et al. 2019a). I denne sektion vil jeg præsentere nogle af disse begreber som ramme for analyse af forandringer i professionelt arbejde. I selve analysen vil jeg med den amerikanske sociolog Beth A. Bechky's begreb om "workplace artifacts" vise nogle konfliktdynamikker i arbejdet på gulvet — her forebyggelsesarbejde på danske hospitaler — hvor Abbotts begrebsapparat i mindre grad kan bidrage.

I det praktiske, professionelle arbejde indgår de tre bestanddele: diagnose-inferens-intervention relationelt i Abbotts (1988:35-58; se også Meilvang & Blok 2019:11) forståelse af udvikling og håndtering af ekspertproblemer. For-

bindelserne mellem de tre begreber udtrykker også en tilgang til det professionelle skøn (ibid.). Jeg vil i det følgende redegøre for dette analytiske greb om ekspertproblemer mhp at tydeliggøre dynamikker i professionelles arbejde, her med håndteringen af KRAM-screeningsprogrammet på hospitaler. Ofte beskriver Abbott ekspertproblemer med eksempler fra lægelige problemstillinger eller juridiske sagsfremstillinger. I dette lys kan valget af termer for mange af hans begreber måske ses. Diagnosen handler om, hvordan en profession formulerer arbejdsopgaven som et ekspertproblem, mens intervention ("treatment") refererer til professionens måde at forstå og udføre løsninger på. Inferens i form af de professionelles ræsonnementer forbinder de to – dvs, at inferens kobler en generel klassifikation af et problem, fx forebyggelse af kronisk sygdom, med en specifik type af intervention tilpasset den konkrete sag og klient.

Der findes relativt få studier af professionelles inferens i form af deres tænkning om problemer og refleksioner over mulige løsninger. Hvordan sygdomsforebyggelse kan foregå og foretages af hvem på arbejdspladsniveau og med hvilke ræsonnementer, vil jeg med inspiration fra Abbotts begrebsapparat byde ind på i analysesektionen. Sygdomsforebyggelse generelt er ikke i fokus, men med analysen zoomer jeg ind på sted, situation og praksis, tilpasset – ud fra professionsspecifikke ræsonnementer – af den konkrete profession til dem, her patienter, problemet handler om. Generelt gælder, at professionelle ikke kun trækker på viden, de har med sig fra deres primære uddannelse, men at de bredere trækker på eksisterende viden for ikke at blive udmanøvreret i intra- og interprofessionelle kampe. Men, som Abbott understreger, er viden ikke tilstrækkelig. Dømmekraften i inferens (professionelle skøn) kan være afgørende, og den er stærkest, hvis den også er baseret på praksiskendskab. Strategisk dokumentationsadfærd, som bygger på evidensbaseret viden, bør sjældent stå alene. Professionelle vurderinger skal ofte balanceres: Hvad kan lade sig gøre på mest hensigtsmæssig måde? Herved kvalificeres mulige problemløsninger ud fra en professionel dømmekraft.

Pointen hos Abbott er at begrebsliggøre på en måde, så professioner kan undersøges i relationer. Dels intra- og interprofessionelt, men også i relationer til andre "økologier" som universiteter og politik. Hans analyseapparat er et slags økologisk, processuelt kredsløb, hvori et vigtigt element er begrebet om "linked ecologies" (Abbott 2005). Hvordan økologierne arbejder, og hvordan de spinder sammen, er hans processuelle fokus. Hvor en kendt professionssociolog som eksempelvis Thomas Brante (2011) har sit fokus på videnskabelig viden i sin definition af professioner og på, hvad der går forud for, at arbejde er professionelt, så har Abbott med sit greb om "the system" fokus på, hvilke problemer der skal løses og bliver løst i et økologisk spind. Abbott advarer decideret imod, at man løsriver professionel viden fra dens anvendelse, når man laver professionsstudier (fx 1988:53). Professionsanalyser skal altså med

Abbotts begrebsunivers undgå at få professioner til fremstå i et professionsmæssigt, institutionelt, historisk eller nationalt vakuum³.

Med Abbotts juridisktionelle professionsperspektiv anlægger han også et konfliktperspektiv. Jurisdiktion definerer han som "the link between a profession and its work" (1988:20), og han er centreret om (se fx 1988:kap. 2), hvordan dette forbindelsesled mellem professionen og dens opgaver kan styrkes eller svækkes, måske endda afkobles (vedr. Abbotts "vacancy model", se 1988:88-89). Hvis ingen sundhedsprofessioner vil have at gøre med forebyggelsesarbejde, så er dette område "ledigt" for andre professioner at byde ind på; hvilket kan blive en reel problemstilling set i lyset af mangel på de fleste sundhedsprofessionelle. Konfliktperspektivet synliggøres i hierarkisk formede professionsrelationer, som Abbott påpeger ses i klassisk forstand i hospitalsvæsenet. Således fremhæver han sygeplejersken som det klassiske eksempel på underordning ("subordinate jurisdiction", *ibid.*:71) i sin relation til lægen, som han beskriver som en klassisk case om "full jurisdiction". I analysesektionen skal vi dog se, hvordan hierarkiet kan udfordres under grænsearbejde og i professionskampe (se også Allen 2000). Abbott påpeger det angribelige som "the vulnerability" (1988:kap. 2), dvs noget, der kan bringes i farezonen: professionelle områders risiko for indblanding og måske overtagelse af andre professioner. Interprofessionel konkurrence afstedkommer spørgsmål som: Hvordan konstitueres opgaver, og hvordan afgør denne proces graden af sårbarhed? Denne problematik er også aktuell i analysen af KRAM-screeningsarbejdet, som ikke er en fuld jurisdiktion, knyttet til en bestemt profession, men snarere en "proto-jurisdiktion" (Abbott 1995; Blok et al. 2019a). Begrebet er udtryk for, at arbejdsområdet ikke er fast defineret og er under udvikling. Forskellige professioner kan byde ind – eller lade være.

Hvordan – og hvorfor – opstår der nye professionelle opgaveområder? Sådanne kan følge af eksterne forandringer, fx nye samfundsdaysordener, indførelse af nye love eller teknologier, krig(sfarer) eller klimaproblemer, ændret sygdomsbillede, epidemier, forskning eller nye behandlings- eller forebyggelsesformer. I følge Brante (2011) kræver professionelle forandringer også videnskabelige forandringer; men igen vil Abbott med professionsøkologiens interne forandringer fremhæve forandringer i uddannelse- og politikøkologier og ikke mindst i deres indbyrdes relationer. Abbott (1988:kap. 2) nævner alkoholisme som eksempel i spørgsmålet om ekspertliggørelse af et problemområde. Med industrialiseringen kunne man masseproducere alkohol, og alkohol opstod som en problemdiagnose, snarere end – indtil da – som nødvendig væske (øl) i manglen på rent vand. Hvilke professionelle byder ind med inferens- og løsningsprocesser? Abbott nævner fx læger, præster, advokater, psykiatere og politi – en lang og illustrativ professionshistorie, med masser af ikke kun videnskabelige, men også moralske, sociale og politiske spørgsmål involveret. Alkoholisme har været alt fra en biologisk sygdom, en mental nervesygdom, et personligt problem, en moralsk forseelse til, en

synd – og er i hvert tilfælde fortsat et socialt problem. Eksemplet er med til at vise, at Abbott løbende demonstrerer, hvordan såvel objektive som subjektive aspekter er i spil i professionelles håndteringer af deres problemområde.

I Danmark indgår alkoholisme aktuelt også i et screeningsprogram, og i min undersøgelse af professionelt grænsearbejde i KRAM-screeningsopgaver på danske hospitaler (se også Pedersen 2020) har jeg indsamlet bl.a. lommemark om, hvordan man bedst taler med en patient, fx om alkoholvaner. Materialet er hovedsageligt udviklet af sygeplejersker til at håndtere og koordinere, men også sætte et særligt sygeplejefagligt præg på KRAM-arbejdet. Bechky (2003) betoner med sit begreb om "workplace artifacts", at de kan fungere som grænseobjekt i professionelt grænsearbejde. I analysesektionen vil jeg anskue dele af case-materialet, fx lommemark, som grænseobjekter, forstået som "foranstaltninger, som giver mulighed for forskellige gruppers samarbejde, selvom der ikke er dannet konsensus" (Star 2010:602, min oversættelse (m.o.)). Star finder det betydningsfuldt ved grænseobjekter, at de genererer "hvordan praksisser strukturerer, og et særligt sprog for fælles aktiviteter opstår" (ibid., m.o.). Arbejdspladsartefakter er i forlængelse heraf forskellige former for redskaber anvendt og evt. også fremstillet af professionelle (grupper) til at fungere som et materialiseret grænseobjekt (Bechky 2003:724). Bechky vægter med begrebet en mikrosociologisk analyse af det daglige arbejde, som Abbott pointerer vigtigheden af, men ikke leverer et tilstrækkeligt detaljeret begrebsapparat til at undersøge (jf. også Blok et al. 2019a). Hun definerer "workplace artifacts" som materialeformer, betegnet som artefakter, frembragt eller brugt af professionelle til at signalere medlemskab af en bestemt kultur eller gruppe. Men Bechkys brug af begrebet går videre end det: Artefakter kan også være situationsdefinerende og på den måde et professions(kamps)redskab i grænsearbejdet.

Som Bechky anfører (2003:733, med ref. til Abbott), så kan en professionel gruppe udmærket i offentligheden præsentere et image, som afviger fra arbejdspladsrealiteten. Fx kan ingeniører fremstille sig selv som essentielle for et byggeri, men ser vi bygningskonstruktioner uden håndværkere? Ydermere, hvor tegningerne er ingeniørernes særlige abstraktionsværktøj, som demonstrerer deres øverste plads i hierarkiet, så kan maskinerne som arbejdspladsartefakt, snarere end tegningerne, være bedre til at løse koordineringsproblemer på tværs af professionsgrænser. Koordineringsudfordringer skyldes også, at tegningerne gøres mere kraftfulde, hvis de er uklare for konkurrerende professionelle grupper. Dog er der grænser for en sådan uklarhed, jf. også Abbotts påpegning af balancegange: hvis – i hans eksempel – psykoanalytikernes viden og værktøjer bliver for uigennemsigtige og forekommer uvidenskabelige, så tager andre professioner over (1988:kap. 2) og byder evt. ind med alternative artefakter til mere effektiv og overbevisende problemløsning.

Hvordan et professionelt opgaveområde kan styrkes med arbejdspladsartefakter er et gennemgående spørgsmål i denne artikels analysesektion.

Arbejdspladsartefakter repræsenterer ikke kun professionelle som del af en arbejdspladskultur, men kan fremprovokere en bestemt definition af en situation, eksempelvis gøre den sygeplejefaglig (fx ved at promovere *den motiverende samtale*, jf. eksempel nedenfor). Sådanne artefakter kan formidle særlig information i og imellem grupper og mobilisere bestemte handlinger, herunder udelukkelse af professionelle grupper, hvilket jeg vil illustrere i analysesektionen.

Intervaletnografi

De professionelle praksisser omkring KRAM-screening er vanskelige som forsker at læse sig til. I store træk har det været overladt til de enkelte hospitaler, hvordan opgaven kunne løses – og det er grebet forskelligt an; ikke bare fra region til region, men også fra hospital til hospital og fra sengeafsnit til sengeafsnit. Screening af psykiatriske patienter sker på en anden måde end af patienter med lungesygdomme. Derfor er det særlig relevant at være på arbejdspladsniveau for at undersøge arbejdsgangene og –fordelingerne. Sammenlignet med de to øvrige cases i vores kollektive projekt, så er det sædvanligvis ret klart, hvilke professioner der skal lave hvad, og hvem der har ansvaret for hvilke aktiviteter på en hospitalsarbejdsplads. Dog er det netop omkring forebyggelses- og sundhedsfremmearbejde ikke i udgangspunktet så entydigt. Det fik jeg demonstreret ved feltarbejde på danske hospitaler i perioden 2018-19 (se tabel 1 for empiri-oversigt).

Tabel 1: Oversigt over empirisk materiale

	Lokationer for + materiale fra kortevarende feltarbejde	Interviews	Deltagere	Dokument- materiale
Forebyggelse af såkaldte livsstilsrelaterede sygdomme (KRAM-screening)	Danske hospitaler (4) fordelt på tre regioner, et hospital besøgt fire gange (1-4 dage pr. besøg); feltnoter samt arbejdspladsartefakter (23)	Dybdegående interviews (11), længere og fortløbende samtaler (14); transskriberet materiale, i alt 578 sider.	Sygeplejersker (12), diætister (4), fysioterapeuter (4), læger (2), SOSU-assisterter mv. (3)	Forebyggelsespolitisk (7) og praktisk interventionsmateriale (32), studieordninger for sundhedsprofessionsuuddannelser (9)

Mit casestudie har jeg grebet an ud fra en etnografiform, jeg oversætter fra "short-term ethnography" (Pink & Morgan 2013) til intervaletnografi. Den opererer med 3 hovedtrin: (1) i felten, hvor jeg følger og interviewer sundhedsprofessionelle. Med fokus her på hospitalsarbejdet (også et kommunalt

sundheds-/rehabiliteringscenter er indgået i casen) har jeg besøgt forebyggelses- og sundhedsfremmeenheder, overværet undervisning (fx i kostplaner) for patienter og pårørende, haft enkeltstående og løbende dialoger med sundhedsprofessionelle og borgere/patienter i overværelsen af arbejdet på et sengeafsnit, hvor der foretages KRAM-screening og -intervention; (2) etnografisk-teoretisk dialog, hvor mit materiale er i (stadig) vekselvirkning med eksisterende viden og teori på området; men også samstemt med min forskningsgruppe i forhold til de andre undersøgelser af professionelle områder og om teoretiseringer og begrebsanvendelse og -udvikling. Dialogerne og vores fælles workshops, arbejdsplaner og publikationer har bevirket et nyt fokus ved hver tilbagevenden til feltet; (3) post-feltarbejde, hvor jeg analyserer og formidler materialet – selv og i samarbejde med forskningsgruppen o.a. fagpersoner, fx til seminarer og konferencer. I forskningsgruppen har vi arbejdet som en "komparator" med det, nogle britiske forskere har kaldt "practising comparison" (Dewille et al. (red.) 2016)⁴. Disse tre trin har været i spil hele tiden og gentagne gange. Med feltarbejdet fordelt over flere omgange har jeg kunnet dele de foreløbige fund løbende med forskningsgruppen og ladet det indgå i sammenlignende analyser med de øvrige subprojekter.⁵

Det første trin førte mig hovedsageligt til sygeplejefprofessionen, som i feltet helt klart var den førende professionsdrivkraft i KRAM-programmet, såvel i planlægning, organisering og koordinering som i screeningspraksis og interventionsrådgivninger på de respektive hospitalsafsnit. Således vil sygeplejersker være et gentagent professionsomdrejningspunkt i analysen nedenfor, da arbejdspladsartefakterne også var udarbejdet med afsæt i en sygeplejefaglighed. Dette fund er feltspecifikt og ikke noget, jeg kunne forudse eller planlægge mig ud af. Jeg vil mene, der heri ligger en stærk pointe omkring forebyggelsesopgavens professionelle status, men naturligvis også et professionsspecifikt fokus, som kun glimtvis giver indblik i, hvordan andre professionelle forholder sig til artefakterne.

Den følgende analyse af arbejdspladsartefakter ud fra Beckys (2003) tredeling af indbyggede konfliktdynamikker i brugen af artefakterne (= grænseobjekter) vil imidlertid danne et prisme for interprofessionelle relationer, herunder såvel kampe som koordineringer. Undersøgelsens abduktive greb (Pedersen et al. 2020) løsnes måske her ved at vælge en analysestrategi ud fra en given teoretisk skabelon. Hvor jeg generelt har forsøgt at opløse teoretiske stranguleringer og stillet spørgsmål til materialet samt foretaget stadige komparationer for at følge nye spor, har jeg imidlertid i denne analyse pragmatisk valgt at trække på Beckys fund. Hendes teoretisering af jurisdiktionelle konfliktdynamikker på arbejdspladsniveau er udviklet ud fra andet empirisk materiale, men på en måde, der kan omfatte andre professioner og professionelle felter. Hvordan den analytiske tredeling gør det muligt at anskueliggøre artefakterne som forskellige former for professionelle grænseobjekter i jurisdiktionelle konflikt- og koordineringsfelter, bliver i det følgende sat på

en prøve. Videre abduktioner står herefter frit at følge. Analysen skal således demonstrere anvendeligheden af arbejdspladsartefaktstudier, når fokus er på professionelle forandringer; men skal også ses som et skridt på vejen – eller en invitation – til eventuelt at udvikle andre og flere juridiske konfliktdynamikker i kommende studier.

Arbejdspladsartefakter i KRAM-screening

På hvilke måder, de professionelle håndterer KRAM-screeningen som et problemområde, er et centralt spørgsmål for denne sektions analyse. I tidligere artikler har jeg redegjort for, hvilke professioner og professionelle der har budt ind på arbejdet (fx Pedersen 2020). Her vil jeg blot kort ridse op, at selvom en læge oftest vil være anført som ansvarlig, så var det på de hospitaler, jeg undersøgte, hovedsageligt sygeplejersker – eller andre med en professionsbachelorgrad, fx jordemødre – som screeningsarbejdet var uddelegeret til, eller de havde selv annekteret dette område og forsøgt at håndtere og kvalificere og eventuelt lede det med deres særlige ekspertise.⁶ Ved arbejds- og tidspres blev dele af arbejdet dog uddelegeret til eller delt med især SOSU-assistenter, som forekom at være interesserede i at tage del i dette arbejde.

KRAM-screeningsprogrammet er relativt nyt, og ingen specifikke professioner har set sig specielt uddannet til at udføre arbejdet. I det følgende vil jeg analysere tre eksempler på materiale, professionelle, især sygeplejersker, der for havde udviklet og anvendt til at få KRAM-screeningsprogrammet til at fungere bedst muligt ud fra rammerne og deres faglighed og erfaring. Formålet er her at demonstrere, hvordan KRAM-screeningsprogrammet ikke bare håndteres, men udvikles og understøttes af forskellige former for professionelt materiale. I det følgende vil jeg således analysere et udvalg af materialet, hvor det udvalgte kan betragtes som et grænseobjekt i kraft af dets professionsprofilerende og koordinerende virke. Jeg vil illustrere, hvorledes et sådant kan fungere som en arbejdspladsartefakt (Bechky 2003) i en profilering af viden og praksis i professionelt grænsearbejde, som omfatter såvel professionskampe som nødvendigt koordineringsarbejde internt i og på tværs af professioner.

De tre udvalgte artefakter er kreeret på arbejdspladsniveau (forskellige hospitaler eller hospitalsafsnit). De er valgt ud fra, i hvilken del af KRAM-screeningsprocessen de indgår. Arbejdspladsartefakt (i) er et flowdiagram, der introducerer sundhedspersonale til hensigtsmæssige arbejdsgange, ansvarsområder og opfølgninger i løbet af screenings- og interventionsprocesserne; (ii) er laminerede lommeark, der udvikles løbende til at indeholde gode råd og nyttig viden for relevant sundhedspersonale i selve KRAM-screeningen i mødet med patienterne; (iii) er udskrivelsesark, der er udarbejdet til ved patientudskrivelsen i udfyldt udgave ud fra patientens data at gennemgå

en KRAM-intervention, fx et rygestopforløb, til patienten som opfølgning af KRAM-screeningen.

Bechkys eget eksempel på, hvordan arbejdspladsartefakter kan indgå i professionelt grænsearbejde foregår på en arbejdsplads, hvor samarbejde mellem henholdsvis ingeniører, montører og maskinoperatører/teknikere er centralt. Hun undersøger på arbejdspladsniveau brugen af to arbejdspladsartefakter: tegninger og maskiner. I sin analyse (for detaljer, se Bechky 2003, fx table 1:733) fremhæver hun tre juridisktionelle konfliktdynamikker: viden, autoritet og legitimitet:

Viden anvender de professionelle i problemløsningen. Her er det relevante analysespørgsmål: Hvilke professionelle vælger hvilke artefakter som (re) præsentation af deres professionelle viden (i Bechkys eksempel: Ingeniører bruger tegninger; montører og især teknikere bruger maskiner).

Autoritet bruges til at kontrollere løsningsprocesser (jf. sygeplejersker, der holder læger ude, ved at bestemme, hvad et "udskrivelsesark" vedr. KRAM-intervention skal indebære, se mere nedenfor).

Legitimitet trækker de professionelle på til at fremhæve deres egen profession eller professionelle gruppe som den rette til at udføre det pågældende arbejde.

De tre eksempler på arbejdspladsartefakter fra KRAM-screeningsarbejdet vil nedenfor blive analyseret med disse konfliktdynamikker som begrebslig skabelon for at demonstrere, hvordan professionelt grænsearbejde kan udspille sig i – og med – sådanne materialiteter, her udarbejdet med "forebyggelse af livsstilsrelaterede sygdomme" som (proto)jurisdiktion.

Arbejdspladsartefakt (i): Flowdiagram

På et hospitals forebyggelsesenhed var en sygeplejerske den faglige drivkraft i udarbejdelsen af et flowdiagram til især lægerne for at involvere dem i og overbevise dem om hensigtsmæssige arbejdsgange i KRAM-screenings- såvel som interventionsprocesserne. KRAM-programmets interventionsdel indebærer hospitalspersonalets anbefalede tiltag (som kan følges op af patienten selv i samarbejde med egen læge og/eller kommune), på baggrund af patientens helbred og KRAM-screeningsresultat. Med flowdiagrammet og i et gruppeinterview om dette med sygeplejersken og hendes leder (med akademisk uddannelse) i forebyggelsesenheden kommer konfliktdynamikkerne til udtryk på flg. måde:

Viden:

Under interviewet giver begge udtryk for, at flowdiagrammet er udarbejdet for at få lægerne med i KRAM-screenings- og -interventionsarbejdet og overbevise dem om dets vigtighed. Lederen fremhæver sygeplejeviden som den centrale, men at programmet kun kan lykkes, hvis lægerne er med og bakker op:

... arbejdsdelingen er da ikke helt vild tydelig, altså, men for screeningsdelen, så kan jeg godt stadfæste, at det er en sygeplejerskeopgave. Og det, der er ønsketænkningen, det er, at man tværfagligt samarbejder og sætter sig ned og kigger på de fund, der er for patienten. Hvis man nu har fundet et forhøjet blodtryk — det skal lægen da selvfølgelig forholde sig til. Er det så slemt, at der skal medicinsk behandling til? Er det noget, egen læge skal involveres i? Skal man sågar henvises til et ambulatorium og somatisk sygehus? Sygeplejersken går ind i det i forhold til — vi har jo patienten indlagt — hvad skal vi lave af aktiviteter med vedkommende? Hvad skal vi sætte af mål i en plejeplan? Hvad skal vi... Hvordan skal vi få henvist vedkommende videre? Og motiveret? Hvordan er patienten? Hvad er realistisk for patienten? Altså, gå ind i det der miljøterapeutiske arbejde ...

Fortsat i interviewet understøtter lederen det sygeplejefaglige, men forholder sig også pragmatisk omkring, hvordan plejepersonalet udviser større fleksibilitet end lægerne i forhold til at engagere sig i det nye arbejdsområde.

Autoritet:

Lederen slår fast, at

... det er et samarbejde, men det er da også ... der er også en tydelig arbejdsdeling på den måde, at hvis vi er oppe på trin ét - og det er screening for KRAM — for at finde de her tal: hvordan ligger blodtrykket for eksempel, så er det en sygeplejerskeopgave at få det lagt ind og få fortalt lægen, at her er et opmærksomhedspunkt (...) Jeg tror da, det har været en fagkamp også hen ad vejen (...) Der er da også noget omkring ledelse, altså på et sengeafsnit, der har man en tydelig leder for plejegruppen. Man har en meget mindre tydelig ledelse for læger. De er meget mere sådan sig selv. Så at bære sådan et projekt med nogle nye arbejdsgange, med nogle nye fokusområder, det er lidt nemmere at bære ind i en plejegruppe end i en lægegruppe.

Sygeplejersken understreger sin og sit fags autoritet på følgende måde:

... vi var ude på nogle afsnit og prøve, kan man sige, denne her [flow-diagram] af på egen hånd for også at finde ud af: Er der nogle ting — altså til at begynde med — vi skal ændre, og hvordan har det fungeret, når vi selv har prøvet det af? For ligesom også at have nogle erfaringer på egen — altså at vide — jamen, hvordan foregår det? Hvordan er det egentlig? Hvordan kører flowet, ikke også? Og er det her muligt i sådan en organisation at gøre det på den måde, som det var tilrettelagt? Det gjorde vi i starten. Men det gør vi jo ikke mere. Nu er det under-

støttende i forhold til, jeg kan være ude at lave noget sidemandsoplæring, hvor jeg går med en sygeplejerske, hvor vi måske i fællesskab ... Jeg støtter hende i forhold til at identificere og screene patienten og så, hvad hedder det, så holder vi en forebyggelsessamtale sammen, fordi mange steder, som vi også sagde, er det jo ikke implementeret fuldt ud.

På mit spørgsmål, om lægerne er åbne over for flowdiagrammets forslag til den optimale måde for dem at screene på, svarer lederen:

... vi har i hvert fald et afsnit, som fortæller, at det er sygeplejerskerne, der gør det (...) De screener og identificerer patienterne og orienterer om det til stuegang (...) Vi siger nu, når vi skal — vi skal ikke gøre den samme fejltagelse, når vi spreder det til resten (...) så skal vi have involveret lægerne noget mere i hele det her projekt, ikke også. Fordi det kan man godt sige, det har vi måske ikke gjort.

Her fastholder lederen den sygeplejefaglige autoritet, men ud fra en erkendelse af, at den ikke er stærk uden lægernes involvering og billigelse.

Legitimitet:

Sygeplejersken fremhæver, hvordan sygeplejerskerne – til forskel fra både lægerne og SOSUerne – gør sig gældende på to for forebyggelses- og interventionsarbejdet væsentlige kompetenceområder: (1) med deres medicinske viden, fx omkring særlige forhold for multisyge, hvor SOSUer ikke har de nødvendige indsigter (nogle KRAM-tiltag kan risikere at gøre skade); (2) med deres viden om og erfaring med patientkontakt og -kommunikation. Således sammenfatter den interviewede sygeplejerske sygeplejefaglig viden som samlet set den nødvendige viden for at sikre kvaliteten af arbejdet, herunder udarbejdelsen af et hensigtsmæssigt flowdiagram, der minimerer eventuelle risici i patienthåndteringen og for patienten selv.

Arbejdspladsartefakt (ii): Laminerede lommemark

Laminerede lommemark ser jeg flere gange undervejs på forskellige hospitaler og i forskellige regioner, men alle udformet lokalt. På mine gentagne spørgsmål i de sammenhænge, feltarbejdet er udført i, har samtlige svaret, at der ikke er udarbejdet noget landsdækkende KRAM-screeningsmateriale, på tværs af regioner, til sundhedspersonalets håndtering af programmet. Lommemarkene er udarbejdet løbende – i case-materialet, hovedsageligt af sygeplejeuddannede – til at indeholde gode råd og nyttig viden for relevant sundhedspersonale i selve KRAM-screeningen, dvs i mødet med patienterne. I et interview med en sundhedskoordinator (sygeplejerske med en mastergrad), der har konstrueret flere laminerede lommemark til KRAM-screeningsarbejdet, fortæller hun, at flere af dem er motiveret af de sundhedsprofessionelles fru-

stration over at få patienten til at føle sig som "et problem". Hun refererer de sundhedsprofessionelle for at sige: "Jeg får – næsten lige meget, hvordan jeg får spurgt – så får jeg sagt, at 'du er forkert'!" De tre jurisdiktionelle konflikt-dynamikker kommer bl.a. til udtryk på følgende vis:

Viden:

Sundhedskoordinatoren spørger – og svarer selv: "Hvornår ved vi, at vi har vigtig viden for praksis? Når personalet be'r om at få det lamineret!" Jeg spørger hende, om det er sygeplejerskernes egen beslutning, når hun fortæller mig, at "det er meget sygeplejerskerne, der tager sig af de her områder": "Nej, det - der er også, altså for fødsler, så er der jo en jordemoder, og i fys og ergo har vi også ...". Jeg bruger udtrykket "mellemuddannede", som hun tidligere selv har brugt, og spørger:

I: Det er de mellemuddannede?

Ja, det holdt vi fast i (...) Det er vores beslutning. Det var ledelsen, der var med på den. Nej, det er mig, der har argumenteret for det, men det er fordi, at jeg har sagt, at man er nødt til at have en vis klangbund for at kunne stå over for en patient med livsstilsproblemer, fordi der er – dels så er der viden, men der er også meget samtalekunst over det. Og der har du jo, hvis du har mellemlang videregående, så har du noget psykologi og noget kommunikation, noget pædagogik, og du har også lavet en del eksamensopgaver, hvor du også i den grad kommer i dybden med noget (...) Og det har – det er de egentlig prøvet i – dem med de mellemlange videregående uddannelser. Fordi vi havde jo også nogle social- og sundhedsassistenter, som gerne ville ind og arbejde med det. De hører jo også i deres uddannelser om Antonovsky og så videre – og så, de ville jo også gerne på banen. Men der har vi holdt fast i, at de må gerne tale med patienten om noget sundhedsfremmende, det er jo slet ikke *det*, men altså dem, der sådan skal være KRAM-rådgivere, og som skal sådan stå for det i afsnittet – og spørges til det mere sådan organisatoriske: 'Hvad ville give mening her hos jer? Hvad – hvilke vil I have af de her?' – og sådan noget – *det* er KRAM-rådgiverne, *det* er dem, der har en mellemlang videregående uddannelse.

Også her fremhæves sygeplejefagligheden, men også andre mellemuddannedes viden og kunnen som ikke bare relevant, men også nødvendig for problemløsninger, der indebærer det "organisatoriske" omkring KRAM-screeningsprogrammet.

Autoritet:

I en samtale, der berører et lommemark om opgave- og ansvarsfordeling, kommer sundhedskoordinatoren ind på, at:

... altså sygeplejerskerne, de er faktisk ret dygtige til at fagligt skønne: Er det her en patient, der selv får ringet [fx vedr. et tilbud om alkoholafvænning], eller skal jeg hellere vælge? Og hvis det er en, de tænker det sidste om, så ringer de, så spørger de: 'Skal jeg ringe og få en tid til dig?'

Sygeplejerskerne – og de andre mellemuddannede – omtales af sundhedskoordinatoren som værende "ret dygtige til at fagligt skønne", men også til at tage ansvar for KRAM-screeningsarbejdet. Lommemarkene bruges til at styrke både den faglige og ledelsesmæssige autoritet på KRAM-området.

Legitimitet:

Lommemarkene er eksempler på et slags meningsarbejde, de sundhedsprofessionelle yder og søger at skabe. KRAM-screeningen, som præsenteres som et måleredskab, bliver ved hjælp af lommemark om fx "den motiverende samtale"⁷ udført af mellemuddannede på en måde, der alligevel søges tilpasset den enkelte patient. Og tilsyneladende anerkender lægerne dette – som en læge i et interview kalder for "pædagogiske metoder" – stiltiende ved ikke at trænge ind på domænet i en grad, der truer sygeplejerskernes dominans i KRAM-screeningsarbejdet.

Arbejdspladsartefakt (iii): Udskrivelsesark

Denne arbejdspladsartefakt, jeg stifter bekendtskab med på et sengeafsnit, er formateret som fire A5-sider, patienten får med hjem ved udskrivelsen. Afsnittet har selv – på eget initiativ, siger den koordinerende sygeplejerske (der bl.a. koordinerer plejepersonalets KRAM-arbejde) – udarbejdet skabelonen, og patienten får her informationer om, hvad der videre skal (eller bør) ske efter udskrivelsen. Ud over fx hvilken medicin de skal tage, så omfatter udskrivelsesarket, hvad der ud fra KRAM-screeningen kan anbefales som relevant for den pågældende patient.

Viden:

Jeg overværer en sygeplejerske udfylde et udskrivelsesark, og hun svarer resolut "nej" på mit spørgsmål om, hvorvidt SOSU-assistenter også kan udføre arbejdet med at udfylde udskrivelsesarket og eventuelt føre udskrivelsessamtalen med patienten. Jeg får at vide, at det er som regel den samme sygeplejerske, som udfylder udskrivelsesarket, der har udskrivelsessamtalen med patienten og evt. pårørende. Den koordinerende sygeplejerske på afsnittet siger i et senere interview, at SOSU-assisterne på linje med sygeplejerskerne kan varetage – og rent faktisk varetager – KRAM-screeninger: "På nogle områder

har SOSU-assistenterne meget mere fokus på livsstilsområdet end os – også i deres uddannelse.” Også hun trækker dog grænsen ved ”forebyggelsesdelen”, det vil især sige aktiviteterne omkring udskrivesarket som opfølgning på KRAM-screeningen: ”Men snak om forebyggelsesdelen kan de ikke.”

På mit spørgsmål, om lægerne kan tage sig af dette, svarer hun, at det kan de for så vidt godt – og det gør de også, men ikke systematisk. Måske spørger de ind til rygning (og nogle gange alkohol), men de laver – i følge det spektrum af personale, jeg har interviewet og haft samtaler med – ikke en fuld KRAM-screening.

Autoritet:

Lægerne kan også følge op på KRAM-faktorer ved udskrivelsen af patienten, men udskrivesarket er sygeplejerskernes arbejdsredskab. Fx siger den koordinerende sygeplejerske:

En af vores læger ville gerne ha’ noget skrevet ind i vores udskrivesark. Det har han nu ikke fået (...) Det er altså ikke lige nu – her [i udskrivesarket] er det nogle andre ting, vi har fokus på.

De ”andre ting” omfatter helt klart indhold og tekst, sygeplejerskerne alene redigerer.

Legitimitet:

Udskrivesarket som arbejdspladsartefakt på det pågældende sengeafsnit udtrykker en klar sygeplejefaglighed. Arket har fokus på den del af KRAM-programmet, som også kaldes for ”intervention” og vedrører en opfølgning på KRAM-screeningen. Oftest foregår denne uden for hospitalsregi. Det kan være et rygestop-, fysisk aktivitets- eller alkoholafvænningsforløb. Nogle hospitaler tilbyder selv undervisning for patienter og pårørende i fx kostplaner. Selve KRAM-screeningen anses til gengæld, også af sygeplejersker på afsnittet, for at kunne varetages af flere forskellige fagprofessionelle. Især når tiden er knap, og arbejdspresset er stort. Men flere sygeplejersker fremhæver også SOSU-assistenters evne til ”at snakke med patienterne” – hvilket nogle af SOSU-assistenterne i øvrigt også selv gør. Flere af sygeplejerskerne nævner, at lægerne burde gå mere systematisk til værks i deres ”livsstilssamtaler” med patienterne end kun at spørge til rygning og evt. alkohol.

Konklusion

Sundhedsprofessionelles arbejde på danske hospitaler med KRAM-screeningsprogrammet har afstedkommet en kreation af, hvad jeg her med Bech-kys begreb om ”workplace artifacts” har kaldt arbejdspladsartefakter, som

bruges i professionelt grænsearbejde. De i analysen udvalgte artefakter fra tre forskellige arbejdssteder bruges i forskellige faser af KRAM-screeningsarbejdet. Opsummerende fra den abbottske teoriramme har analysen demonstreret betydningen af et fokus på arbejdspraksis i undersøgelsen af grænsearbejde. Udover, at professioners videnssystem og dets abstraktionsgrad er centrale konkurrencelementer i professionskampe, så pointerer Abbott, at diagnose-inferens-intervention i sindrige relationer udgør de centrale bestanddele af arbejdspraksis, som er grundlæggende for professionernes positioner og positioneringer. Hvis man ikke kan byde ind med en mulig og overbevisende behandling eller løsning, når man har stillet en diagnose, så kan et professionelt arbejdsområde risikere at blive svækket og måske dø ud eller blive overtaget af andre professioner. Måden, de professionelle grupper eller professionerne ræsonnerer og praktiserer inferens på – fx om den er tilstrækkelig transparent, eller måske *for* transparent – har også betydning. Abbott nævner eksempler på, at hvis inferensen bliver for gennemskuelig eller nem eller måske ikke behøves, så er der risiko for, at relationen diagnose-intervention kan bygges op af rutinearbejde. Hvis videnssystemet bliver for *lidt* abstrakt, så behøver vi ikke de professionelle og deres professionelle skøn.

Arbejdspladsartefakterne samt samtalerne og interviewene om dem illustrerer netop denne knivsæg, som især sygeplejerskeprofessionelle balancerer på i KRAM-screenings- og interventionsarbejdet. Selve måden at effektuere KRAM-screeningen på er ikke politisk eller lovmæssigt bestemt i modsætning til andre sundhedsprofessionelle forhold som fx autorisationer og lægens monopol på ordinerer af medicin. Sygeplejerskernes læggen billet ind på arbejdet og deres professionelle skøn er betinget af sådanne rammer. Samtidig er lægerne også afhængige af sygeplejerskernes tætte kontakt til patienterne. Patientkontakten kan føre til viden, som er afgørende for det mest kvalificerede professionelle skøn i en interventionsafgørelse. Arbejdspladsartefakternes juridiske konfliktdynamikker med omdrejningspunkt i henholdsvis viden, autoritet og legitimitet har vist, hvordan nye opgaver kan aktivere professionelt grænsearbejde og resultere i nye roller; men også i fastholdende mekanismer, enten intraprofessionelt i forsvar af eksisterende faglighed og position eller interprofessionelt, fx i fastholdelse af et professionshierarki. Arbejdet omkring KRAM-screeningen indebærer interprofessionel opgavekoordination. Områdets proto-juridiske status giver mulighed for, at en profession eller flere – og i fremtiden eventuelt nye professioner – kan indtage den fulde juridiske med deres særlige professionelle engagement og identitet og værdier. Hvorvidt og hvordan mulighederne vil realiseres, kan analyseres videre med yderligere inddragelse af den politiske og legale arena i et transnationalt perspektiv.

Perspektivering

Som analysen af arbejdspladsartefakter indikerer, så har sygeplejersker i særdeleshed fremstået som professionelle drivkræfter i forandringer af forebyggelsesarbejdet på hospitaler i form af KRAM-screening. I en tidligere artikel om grænsearbejdsformer i sygdomsforebyggelsesarbejdet på hospitaler (Pedersen 2020) har jeg demonstreret, hvordan sygeplejersker på arbejdspladsniveau enten udvider, forsvarer eller omformer etablerede juridiske grænser. Forsøg på systematisering af KRAM-screeningsarbejde har ført til forandringer i arbejdsmæssige rutiner, herunder arbejdsfordelinger. I det kollektive forskningsprojekt om professioner i forandring, som også herværende artikel er forankret i, differentierede vi professionelt grænsearbejde på tværs af vores cases i tre overordnede former (Blok et al. 2019a): Pragmatisk "kortblandings"-grænsearbejde (*pragmatic boundary re-shuffling*), taktisk grænsedragningsarbejde (*tactical boundary re-negotiation*) samt alliancebestræbelser på tværs af professioner og politiske forbindelser og aktiviteter (*cross-ecological alliance seeking*). De forskellige måder, hvorpå sundhedsprofessionelle på danske hospitaler navigerer i KRAM-screeningsarbejdet, viser – lige som projektets øvrige cases – at ikke kun pragmatisk "kortblandings"-grænsearbejde er i gang, men også mere taktisk grænsedragningsarbejde samt alliancebestræbelser med tråde til trans-lokale aktiviteter og anbefalinger.

Sygeplejersker har været meget aktive og førende i etableringen af særlige enheder for forebyggelses- og sundhedsfremme, som det har kunnet ses på nordjyske hospitaler, da KRAM-programmerne skulle sættes i søen omkring 2008. Ledere og koordinatore har typisk været sygeplejersker, der har videreuddannet sig med en mastergrad. Således har de med ledelsesmæssige redskaber og videreuddannelser udfordret de ansvarlige læger på dette område (se også Kirkpatrick et al. 2011). Lægerne har omvendt oprustet – eller er blevet oprustet på sundhedsfremmeområdet efter revidering af speciallægeuddannelsen i 2000, hvori det blev anbefalet, at speciallægeuddannelsen skulle styrkes med indførelsen af en række roller (*De syv lægeroller*, Sundhedsstyrelsen 2013), herunder rollen som "sundhedsfremmer". Sundhedsfremmerrollen er dog ikke en rolle, der er løftet op til en særlig høj intraprofessionel status, og sygeplejerskerne – eller segmenter herindenfor – positionerer sig stærkere end lægerne ved at indtage ledelses- og koordineringsmæssige roller inden for forebyggelses- og sundhedsfremmeområdet.

I mere strategisk henseende søges der blandt professionelle – især initieret af sygeplejerske-ildsjæle – alliancer på tværs af økologierne til at konsolidere forebyggelsesområdet på hospitalerne. Fx har Sund Info på Ålborg Universitetshospital, etableret allerede i 2002, fungerer som et slags igangsættende og koordinerende centrum for de nævnte enheder for forebyggelse og sundhedsfremme i Region Nordjylland og har sikret sig ved, at styregruppen fra starten inkluderede centrale lægelige repræsentanter. Sund Info

bruges også af uddannelseslæger – netop til at kvalificere dem i rollen som "sundhedsfremmer". Om sygeplejerskerne generelt vil blive mere centrale for sundhedsvæsenet og få mere status end lægerne i en fremtid, hvor kroniske sygdomme dominerer endnu mere, kan være svært at spå om. Lægeprofessionen besidder stærke kræfter, både i professions- og i politik-økologien samt på lovgivningsområdet. Men i alle de tre områder er sygeplejeområdet blevet mere synligt med sundhedsvæsenets og -politikens nye og flere ord på forebyggelses- og sundhedsfremmeområdet – i tråd med WHO's kraftige anbefalinger. Der er ingen tvivl om, at der er hårdt brug for sygeplejersker, og professionen kan udnytte manglen til at tilegne sig nogle vigtige roller – ikke mindst på forebyggelsesområdet.

Forebyggelsesdiskurser florerer, hvilket artiklen indledningsvist illustrerede med politisk arbejde omkring en ny sundhedsreform. Selv *Danske Regioner* skrev tydeligt ikke bare "forebyggelse" på dagsordenen, men i forbindelse med deres årsmøde i 2017 også ind i deres rapporter mv., med fx *Sundhed for livet – forebyggelse er en nødvendig investering* (Danske Regioner 2017). Mange ord er sagt og skrevet om forebyggelse, men forebyggelse figurerer også i lovgivningen. Den danske stat blev fra 1990'erne tydeligere omkring en decideret forebyggelsespolitik, bl.a. gennem lovgivning. Og området er helt klart et potentiale for sygeplejersker – og andre mellemuddannede – samt for SOSU-assistenterne, som uddannes i "livsstilsområdet". Med forebyggelse af såkaldte livsstilssygdomme i regi af hospitalerne blev en bold kastet op i form af KRAM-screening, men der er ikke ligefrem kamp om at gribe den. I forvejen er der travlt på hospitaler, så en ekstra arbejdsopgave, der ikke står en bestemt professions navn på, slås ingen nødvendigvis om. I debatter, fx i Lægeforeningens *Ugeskrift for Læger*, vil man kunne se indlæg fra læger, der ikke mener, at de skal bruge deres tid og faglighed på den slags.

Sygeplejersker har været i førertrøjen i forhold til at udvikle de redskaber, materialer og arbejdsgange, der har skullet til lokalt for at opfylde kravene. De har været gode til at videreuddanne sig med mastergrader og tilegne sig lederstillinger på forebyggelses- og sundhedsfremmeområdet. Lægerne svarer ikke nødvendigvis igen i det daglige hospitalsarbejde, men har alligevel en stærk indflydelse. Forebyggelses- og sundhedsfremmeenheder (ofte ledet af sygeplejersker med en mastergrad) er skrøbelige, hvis – eller når – der ikke er læger repræsenteret i selve arbejdet, og vi ser da også lukninger eller fusioneringer. Der stilles stadig større krav, mere eller mindre eksplicit til lederes uddannelsesniveau (i nogle hospitalssammenhænge kræver positionen en ph.d.-grad). Samtidig har lægerne, som nævnt, også tilegnet sig eller fået pålagt rollen som sundhedsfremmer. Her kan sygeplejersker brillere som læremestre, men det løfter dem ikke nødvendigvis op i det reelle hierarki, som er temmelig fastlåst og belagt med stærke traditioner, ikke mindst i hospitalsvæsenet.

Artiklen har demonstreret, hvordan især sygeplejerskerne søger med KRAM-screeningsarbejdet at rykke ved de gængse hierarkiske ordninger på hospitalsgangene. De tager føringen, når opgaverne skal defineres, løses og fordeles på forskellige professionelle grupper. Oftest er det en læge, der figurerer på hjemmeside eller andet som ansvarshavende for opgaveområdet, men i den daglige praksis er sygeplejersker dominerende, også i det uddelegerende arbejde med at inddrage andre grupper, især SOSU-assistenten til at stå for noget af screeningsarbejdet, ofte pga manglende ressourcer blandt sygeplejerskerne – og SOSU'ere vil gerne involveres. Forebyggelsesarbejde på hospitalerne kan tilsyneladende åbne for et potentiale for, at sygeplejersker og andre professionsuddannede samt SOSU-assistenten kan vinde nyt professionelt territorium. Om det vil og kan blive udfoldet som et mere blivende og måske voksende territorium er en anden sag, hvor eksterne økologier – andre end professionsøkologien – også spiller ind. Med de seneste årtiers uddannelsesmæssige opkvalificering af pleje- og omsorgsområdet, fx ved mere end treårige SOSU-assistentuddannelser, samt opbygning af folkesundhedsvidenskabelige og forebyggelses- og sundhedsfremme-specialiseringer i universitetsuddannelser og fx professionsuddannelsen i ernæring og sundhed, så oprustes der tilsyneladende i uddannelsesøkologien til sundhedsprofessionelle forandringer i fremtidens kroniske sygdomsscenarium.

Noter

1. Se evt. Knudsen & Triantafyllou 2020 for analyse af normative aspekter af forebyggelse ifm livsstilssygdomme. Se også Vallgårdas kritiske debatindlæg om brugen af "livsstil" vedr. sygdomme, fx Vallgård 2017.
2. *Global challenges – local solutions? Rethinking professional work in a world of transnational jurisdictions*, støttet af Danmarks Frie Forskningsfond (bevilling-snr. DFF-6109-00063) og udført af forfatteren i samarbejde med Anders Blok (PI), Marie L. Meilvang og Maria D. Lindstrøm.
3. At undgå, at 'the system' befinder sig i en form for nationalt vakuum, har vi i projektet *Global challenges – local solutions?* argumenteret for ikke at være tilstrækkeligt opfyldt hos Abbott og har derfor forsøgt at re-teoretisere og begrebsudvikle inden for et 'trans-lokalt' perspektiv, dvs med udforskning af relationer mellem globale initiativer/ aktiviteter og lokale arbejdspraksisser (se fx Blok et al. 2018; 2019a og Meilvang et al. 2022).
4. Se også Pedersen et al. 2020 om projektets forskningsmetodologi: abduktive sammenligninger.
5. Mere om metode og analysestrategi for det casestudie, der ligger til grund for denne artikel, kan ses i Pedersen 2020. Endvidere om den abduktive sammenligningsmetodologi, se Pedersen & Blok (upubl.).
6. Fx vha. videreuddannelse og ledelsesstillinger. Se også Kirkpatrick et al. 2011 for, hvordan læger såvel som sygeplejersker siden midten 1980'erne har forsøgt at tilkæmpe sig jurisdiktion inden for hospitalsledelse.
7. *Den motiverende samtale* (af Miller & Rollnick 2014) henvises til af flere, især sygeplejersker, som et vigtigt redskab i udfordringerne med KRAM-screeningsarbejdet.

Litteratur:

- Abbott, A. (1988): *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Abbott, A. (1995): "Boundaries of social work or social work of boundaries?: The social service review lecture". *Social Science Review*, 69(4), 545-562.
- Abbott, A. (2005): "Linked ecologies: States and universities as environments for professions". *Sociological Theory*, 23(3), 245-274.
- Allen, D. (2000): "Doing occupational demarcation: The 'boundary-work' of nurse managers in a district general hospital". *Journal of Contemporary Ethnography*, 29(3), 326-356.
- Ashton, J. & Seymour, H. (1988): *The New Public Health*. Milton Keynes: Open University Press.
- Bechky, B. A. (2003). "Object lessons: Workplace artifacts as representations of occupational jurisdiction". *American Journal of Sociology*, 109(3), 720-752.
- Blok, A., Lindstrøm, M. D., Meilvang, M. L. & Pedersen, I. K. (2018): "Trans-local professional projects: Re-scaling the linked ecology of expert jurisdictions". *Journal of Professions and Organization*, 5(2), 106-122.

- Blok, A., Lindstrøm, M. D., Meilvang, M. L. & Pedersen, I. K. (2019a): "Ecologies of boundaries: modes of boundary work in professional proto-jurisdictions". *Symbolic Interaction*, 42(4), 588-617.
- Blok, A., Pedersen, I. K., Meilvang, M. L. & Lindstrøm, M. D. (2019b). "New Professional Projects in the Glocal Welfare State?" *Discover Society*, nr. 69.
- Brante, T. (2011): "Professions as Science-Based Occupations". *Professions & Professionalism*, 1(1), 4-20.
- Buus, H. (2001): *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse. En kulturteoretisk og kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk*. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Danske Regioner (2017): *Sundhed for livet. Forebyggelse er en nødvendig investering*. Danske Regioner.
- Deville, M. Guggenheim & Z. Hrdličková (red.) (2016): *Practising Comparison*. Manchester: Mattering Press.
- Dybbroe, B. (2018): "Professions sociologi – sundhedsprofessioner under pres", i Andersen, P. T. & Timm, H. (red.): *Sundhedssociologi – en grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hindhede, A. L. & Larsen, K. (2020): "Prestige hierarchies and relations of dominance among health professionals". *Professions & Professionalism*, 10(2), 1-20.
- Kirkpatrick, I., Dent, M. & Jespersen, P. K. (2011): "The contested terrain of hospital management: Professional projects and healthcare reform in Denmark". *Current Sociology*, 59(4), 489-506.
- Knudsen, S. G. & Triantafyllou, P. (2020): "Lifestylisation of the social: The government of the diabetes care in Denmark". *Health*, 25(6), 775-792.
- Kristensen, J. E. (2020): "Samtidsdiagnostik og tendensanalyse i professionsforskningen", *Tidsskrift for Professionsstudier*, 30, 6-15.
- Lehn-Christiansen, S. 2016: *Tværfagligt samarbejde i sundhedsfaglig praksis*. København: Munksgaard
- Liu, S. (2015): "Boundary work and exchange: The formation of a professional service market". *Symbolic Interaction*, 38(1), 1-21.
- McKeown, T. (1976): *The Role of Medicine: Dream, Mirage, or Nemesis?* London: Nuffield Provincial Hospitals Trust.
- Meilvang, M. L. & Blok, A. (2019): "Det proto-jurisdiktionelle sprog". *Tidsskrift for Professionsstudier*, 27, 6-17.
- Meilvang, M. L., Blok, A., Lindstrøm, M. D. & Pedersen, I. K. (2022): "Professional scaling work: How professional segments claim new jurisdictions in a world of trans-local connections". *International Sociology*, 37(4), 496-514.
- Miller, W.R. & Rollnick, S. (2014): *Den motiverende samtale – støtte til forandring*, 2. udg. København: Hans Reitzels Forlag.
- Pedersen, I. K. (2019): "Sundhed", i Blok, A. & Laustsen, C. B. (red.): *Sociologiens Problemer – en grundbog*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Pedersen, I. K. (2020): "Situating Boundary Work: Chronic Disease Prevention in Danish Hospitals". *Professions & Professionalism*, 10(1), 1-20.
- Pedersen, I. K. & Blok, A. (upubl.): "Abductive cross-case comparison in qualitative research: Methodological lessons from the teamwork study of professional change" (revised version submitted to *Sociological Methodology*).

- Pedersen, I. K. Blok, A. & Meilvang, M. L. (2020): "At søge indsigt på tværs: Hvordan og hvorfor sammenligne forskelligartede professionsfelter?". *Tidsskrift for Professionsstudier*, 30, 50-61.
- Pink, S. & Morgan, J. (2013): "Short-Term Ethnography: Intense Routes to Knowing". *Symbolic Interaction*, 36(3), 351-361.
- Regeringen (2022): *Sundhedsreformen – Gør Danmark sundere*. <https://sum.dk/temaer/sundhedsreformen>, set 10/4-22.
- Regeringen, Venstre, Socialistisk Folkeparti, Radikale Venstre, Enhedslisten, Det Konservative Folkeparti, Dansk Folkeparti, Nye Borgerlige, Liberal Alliance, Fri Grønne, Alternativet, Kristendemokraterne og Arbejdssællesskabet af løsgængere (2022). *Et sammenhængende, nært og stærkt sundhedsvæsen – Sundhedsaftale*. København: Sundhedsministeriet.
- Star, S. L. (2010): "This is not a boundary object: Reflections on the origins of a concept". *Science, Technologies & Human Values*, 35(5), 601-617.
- Sundhedsstyrelsen (2013). *De syv lægeroller*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Vallgård, S. (2017): "Livsstilssygdomme skyldes meget andet end livsstil". *Altinget*, 11. september, 1.
- WHO (2014): *Global Status Report on Noncommunicable Diseases*. Geneva: World Health Organization.
- WHO (2020): *Noncommunicable Diseases. Progress Monitor 2020*. Geneva: World Health Organization.
- WHO (2022): https://www.who.int/health-topics/health-workforce#tab=tab_1, set 15/4-22.

Health professions in transition? Workplace artefacts as a window into interprofessional dynamics in chronic disease prevention

Since 2008, all Danish public hospitals should implement a screening programme among inpatients to evaluate their habits of nutrition, smoking, alcohol intake, and physical activity, thereby deciding how to prevent or avoid worsening chronic conditions. However, who is supposed to do this work? Drawing on short-term ethnographic material, this paper investigates how a new professional task area can be invented by developing different forms of so-called workplace artefacts, defined as boundary objects. In order to illustrate workplace relations, the analysis of such artefacts demonstrates how task boundaries are managed by health professionals.

Preventive work at hospitals emerges as a possible arena for nurses in particular. The paper argues that how and which particular workplace artefacts are developed can demonstrate important professional coordination work at stake. The final section of perspectives concentrates on how preventive work tasks may open in future health scenarios for more and maybe new professions, or professional groups or segments or health workers to lay hold on certain degrees of control.

Keywords:

Sociology of professions, health promotion, lifestyle modifications, boundary objects, workplace artefacts, professional change

Janus Elmstrøm Lauritsen

Frihed som økologisk sensibilitet - mod et nyt begreb om forholdet mellem menneske og natur

Denne artikel undersøger forholdet mellem menneske og natur i lyset af den økologiske krise og tesen om 'det antropocæne'. Artiklen argumenterer for, at eksisterende sociologiske frihedsbegreber ikke levner tilstrækkeligt plads til naturen som et meningsgivende og selvberoende værdifuldt Andet, og at der for at kunne etablere en bæredygtig social orden, som svarer på klimakrisen, er brug for et nyt og naturinkluderende frihedsbegreb, som korresponderer med og legitimerer denne orden.

Artiklen består af fire dele. Artiklens første del indkredser gennem filosofiske og samfundsdiagnostiske bidrag, hvordan naturen i moderniteten er forsvundet eller blevet konstrueret som død materie og forbinder denne bevægelse med et subjektivt naturtab og en svigtende natursensibilitet. Artiklens anden del undersøger naturens status i eksisterende sociologiske frihedsbegreber. I tredje del introduceres tre teoretiske perspektiver fra tre forskellige teoretiske traditioner – fænomenologi, kritisk teori og nymaterialisme – som bruges til at pege på en ny forståelse af relationen mellem menneske og natur, som i artiklens sidste del bringes i dialog med de traditionelle sociologiske frihedsbegreber med henblik på at formulere et nyt frihedsbegreb, som betegnes frihed som økologisk sensibilitet.

Søgeord: natur, menneske, frihed, social orden

Indledning

[F]remadskridende tænkning har fra tidernes morgen stræbt efter at tage frygten bort fra menneskene og at indsætte dem som herrer. Men den totalt oplyste jord stråler i den triumferende katastrofes tegn (Horkheimer & Adorno 1972:17).

Hvem vil være repræsentant for jorden og ilden, bierne og de planter, de bestøver? Dette er et definitivt slag for den menneskelige narcissisme: Vi er tvunget til at lade verden indtræde i vores politiske relationer som en tredje deltager (Serres 2022:66).

De to citater indkapsler med 60 års mellemrum på den ene side diagnosen af den oplysning, som har taget livet af det, den søgte at fastholde, og på den anden side påpegningsen af behovet for at ændre den politik, som stadig efter et halvt århundrede med advarsler om klimaets forværrede tilstand tumler med at finde de rette politiske svar på et problem, som ikke kun berører menneskelige subjekter, men har „verden“ som tredje deltager. Horkheimer og Adornos *Oplysningens dialektik* udkom i kølvandet på rædslerne fra Holocaust, men i lyset af nutidens klimaforandringer kunne den næsten lige så godt være skrevet i dag. De rapporter, som jævnligt udgives af FN's klimapanel, konfronterer os med stadig mere skræmmende scenarier for den fremtid, vi må forvente at imødesee (senest f.eks. *Emissions Gap Report* 2022).

Sociologien var længe undervejs i erkendelsen af miljøproblemerne og de udfordringer, de stillede for samfundet og derfor også for videnskaben om samfundet – og bekymringen for klimaforandringerne blev da indledningsvis også primært båret frem af biologer og repræsentanter for naturvidenskaben (Catton & Dunlap 1978:44). Var sociologerne langsomme om at komme ud af startblokken, har de i de senere år indhentet en hel del af det forsømte, idet klimaforandringerne har vundet indpas som et helt centralt emne for sociologien – ifølge nogle endda som en begivenhed, som giver anledning til en decideret „revitalisering af disciplinen“ (Blok 2012). Det har givet anledning til fornyet kritik af kapitalismen og den liberale markedsorden som årsag til og hæmsko for at reagere på klimaforandringerne (Bertilsson 2012; Malm & Hornborg 2014), men også til granskning af det sociologiske begrebsapparat (Blok 2012).

At emnet har vundet indpas i sociologien og også giver anledning til, at sociologer for alvor har blandet sig i den offentlige debat, vidner bøger fra toneangivende sociologer som Bruno Latour og Nikolaj Schulz' *Notat om den*

Janus Elmstrøm Lauritsen

BSc i sociologi fra Københavns Universitet,
filosofistuderende ved Københavns Universi-
tet. Redaktionschef på RÆSON

E-mail:
jel@ifs.ku.dk

nye økologiske klasse (2022), Rasmus Willig og Anders Bloks *Den bæredygtige stat* (2020) og Arne Johan Vetlesen og Rasmus Willigs *Hvad skal vi svare?* (2017) om.

Med klimaforandringerne er et andet begreb fulgt med fra naturvidenskaberne og ind i sociologien – nemlig ‘det antropocæne’. ‘Det antropocæne’ er betegnelsen for en ny geologisk epoke, som nogle forskere mener, at vi er trådt ind i, hvor mennesket er blevet en selvstændig geologisk faktor, der fundamentalt forandrer naturen omkring sig (Crutzen & Stoermer 2000). Selvom betegnelsen endnu ikke er godkendt af Den Internationale Stratigrafiske Kommission, har det haft vid indflydelse på human- og samfundsvidenskaberne, ikke mindst fordi det på afgørende punkter rykker ved nogle af traditionens grundlæggende ideer om forholdet mellem menneske og natur, som ikke længere kan forstås som adskilte størrelser, men snarere må undersøges i deres sammenflettethed (Tønder 2020).

Denne artikel deler håbet om, at sociologien som reaktion på klimaforandringerne og antropocæntesen, der forstås som en ‘begivenhed’ for samfundsvidenskaberne, kan udvikle sig mod bedre at forstå den verden, som er „mere-end-social“, frem for at forblive indskrænket til analyser af den sociale verden, som ikke længere meningsfuldt kan tænkes adskilt fra dens naturlige ‘miljø’ (Blok & Jensen 2019; Blok 2012). Hvor forandringerne har affødt en række nye ‘miljøsociologiske’ felter – empiriske såvel som teoretiske – vil det være min pointe, at forandringerne med fordel kan udfordre frihedssociologien. Bestræbelser i den retning er blevet gjort (fx Carleheden & Schulz 2022; Vetlesen & Willig 2017; Willig & Blok 2020), og mit ærinde er her at forsøge at bidrage til denne bestræbelse.

Der er i moderne samfund en intim sammenhæng mellem begreber om frihed og social orden, på den måde at den sociale orden, hvis den skal være legitim, må basere sig på et begreb om frihed, hvis virkeliggørelse den skal sikre rammerne for (Honneth 2003:121; Aakvaag 2005:158). Som jeg i denne artikel vil argumentere for, har sociologiske frihedsbegreber imidlertid opereret med en for indskrænket og antropocentrisk ontologi, som ikke i tilstrækkelig grad har indtænkt naturen. Problemet er, at vi inden for traditionelle subjekt- og objektforståelser har svært ved at beskrive naturen som andet end

et passivt, ydre, som kan beherskes. Skal vi forstå den vekselvirkning, der pågår mellem menneske og natur, som vi ser ved begrebet om det antropocæne og klimaforandringerne, der af nogle læses som naturen, der „svarer igen“ (Serres 2022:76; Rosa 2021:391), kræver det en gentænkning af denne relation og ikke mindst af naturens status heri.

Som Jane Bennett peger på i *Levende materialitet*, er politisk og økonomisk forandring uløseligt forbundet til menneskelige dispositioner og stemninger (Bennett 2021:15), og disse dispositioner og stemninger er, vil jeg argumentere for, tæt forbundne med de fortællinger, begreber og forståelsesmønstre, vi præges af som mennesker, og som ligger til grund for samfundets institutioner. Vi har derfor brug for at genindskrive naturen i et sociologisk frihedsbegreb, som formår at indfange det meningsfulde og vekselvirkende forhold mellem menneske og natur, og som kan korrespondere med en ny bæredygtig social orden, der forekommer nødvendig i lyset af klimaforandringerne. En af de allerstørste udfordringer for miljøfilosofien har været spørgsmålet om iboende værdi i naturen (Callicott 1999). Denne artikel tager udgangspunkt i, at vi allerede i mødet med naturen oplever den som havende iboende værdi – en påstand, som sandsynliggøres fænomenologisk og med udgangspunkt i sproget. og forsøger herfra at udvikle et sociologisk frihedsbegreb, som er i stand til at indfange dette.

Artiklens første del indkredser gennem forskellige både filosofiske og samfundsdiagnostiske bidrag, hvordan naturen i det moderne og i takt med (natur)videnskabernes dominans er „forsvundet“ eller blevet konstrueret som død materie og forsøger at forbinde denne bevægelse til et subjektivt naturtab og en svigtende sensibilitet over for naturen. Dernæst følger en gennemlæsning af en række standardformuleringer af sociologiske frihedsbegreber med henblik på at undersøge, hvilken rolle naturen spiller i disse. Jeg peger i forlængelse deraf på tre perspektiver fra henholdsvis Emmanuel Lévinas, Hartmut Rosa og Jane Bennett, som jeg mener tematiserer forholdet mellem menneske og natur på en mere frugtbar måde, og skitserer med udgangspunkt i disse et nyt frihedsbegreb – *frihed som økologisk sensibilitet* – som kan ligge til grund for og legitimere en ny og bæredygtig social orden.

Artiklens bidrag er dermed med at drage konsekvensen af klimaforandringerne og 'det antropocæne' som en begivenhed for sociologien, syntetisere en række teoretiske ideer fra forskellige sociologiske og filosofiske traditioner og indtænke dem i en frihedssociologisk kontekst. Når jeg vælger netop Rosa, Lévinas og Bennett, er det, fordi de på hver sin måde, og med udgangspunkt i hver sin tradition, er på sporet af en form for erfaring og et forhold til naturen, som jeg mener med fordel kan belyse hinanden og tilsammen danne udgangspunkt for en mere frugtbar måde at forstå menneskets forhold til naturen på i en frihedssociologisk terminologi.

2 Naturens forsvinden

Selvom det måske er rigtigt, som Latour pointerer, at vi aldrig har været moderne (Latour 2006), så har det modernes ideer om handlende og tænkende subjekter i en verden af mekanisk materie stadig haft rig indvirkning på vores måde at forstå os selv og vores omgivelser på. Og som han fremhæver i *Ned på jorden* (2018), er ikke mindst vores forhold til naturen et område, hvor det er tydeligt, at ideer har forandret verden. Han tilskriver de såkaldt Moderne ideen om naturen som noget „objektivt“, der følger strenge og ubestridelige „naturlove“, og ikke mindst ideen om, at naturen på forstås som frihedens modsætning. Han betegner denne tænkemåde „naturens ideologi“ (Latour 2018:96). At natur og kultur skulle være så forskellige, er ifølge Latour et af de røgslør, som de Moderne har lagt ud for os, og som skjuler det faktum, at den naturlige verden er skabt af mennesket – af videnskabsmænd i laboratorier – mens omvendt den sociale verden opretholdes af ting (Latour 2006:55).

Videnskabens udvikling har muliggjort at tilgå objekterne fra en „ekstern position“, som ikke udspringer af erfaringen af objekterne, og det har haft den uheldige konsekvens, at det for de Moderne er blevet en pligt at tilgå Jorden fra det fjerne (Latour 2018: 95, 98). Den uundgåelige konsekvens er ifølge Latour blevet, at „[v]i er begyndt ikke længere at se særlig meget af dét, der foregår på Jorden“ (Ibid.:101).

Der er for mig at se en nær forbindelse mellem denne konstruktion af naturen som noget „ydre“, som Latour kortlægger, og de beskrivelser, Stefan Hermann giver i essayet *En varm tid* (2022). Han beskriver her, hvordan vores forhold til naturen i stadig højere grad præges af en politisk-teknokratisk forholdsmåde. Vi forholder os til den som noget, der skal undersøges videnskabeligt, beregnes og beherskes teknisk, og til klimaudfordringerne som nogle, der først og fremmest skal håndteres gennem politiske tiltag (Hermann 2022:38). Den nære og meningsfulde relation til naturen, hvor vi genkender fuglenes kvidren, er langsomt blevet udgrænset og lader til at aftage generation efter generation (Ibid.:26). Den udvikling, Hermann med udgangspunkt i populærkulturelle referencer og anekdotisk evidens beskriver, vil jeg her foreslå, at vi kan forstå som en form for videnskabeliggørelse af hverdagslivet – en omend måske ufrivillig så ikke desto mindre betydelig konsekvens af almindeliggørelsen af den terminologi og naturforståelse, som Latour tilskriver de Moderne.

Det moderne samfund er præget af en omfattende refleksivitet, hvor vi konstant revurderer vores sociale praksis i lyset af ny (videnskabelig) viden (Giddens 1994:39). Vi sætter enormt stor lid til ekspertsystemer (Ibid.:31), og er på den måde hele tiden i kontakt med et videnskabeligt system, som styres af sine egne imperativer – videnskabsmanden udvikler genteknologi, selvom vi måske ikke ønsker det, og lægen redder eller forlænger patientens liv, uanset om denne vil det eller ej. Spørgsmålet er så, om denne tænkemåde i det

refleksive samfund ender med at udgrænse vores præ-refleksive væren og „kolonisere“ vores livsverden, herunder vores sprog og dispositioner, i en sådan grad, at vi mister evnen til at forholde os til vores omverden – og i dette tilfælde særligt interessant naturen – på anden måde end som noget 'ydre', distanceret og principielt beherskbart, vi kan forholde os til videnskabeligt, hvormed også klimakrisen som konsekvens deraf naturligt tænkes som en, der kan løses ved politiske snuftag og teknologiske fix? Sidstnævnte standpunkt synes at være tankegangen i den dominerende 'økologiske modernisering', der har præget tankegangen i dansk politik i årtier (se Blok 2012:13; Vetlesen & Willig 2017:27).

Naturbeherskelsen har for oplysningen været et gennemgående motiv, hvilket Horkheimer og Adorno beskriver rammende i *Oplysningens dialektik*: „Det, menneskene vil lære af naturen, er at anvende den til at beherske den og menneskene helt og fuldt“ (Horkheimer & Adorno 1972:18). At naturen skal underlægges mennesket er et ældgammelt motiv, som følger i hvert fald siden Første Mosebog, hvor „menneskene blev sat på jorden for at herske over havets fisk, himlens fugle, kvæget, alle de vilde dyr og alle krybdyr, der kryber på jorden“ (Første Mosebog 1.26). I den positivistiske videnskab (herunder den positivistiske sociologi) er selv mennesket blevet et stykke natur, hvis adfærd kan belyses gennem videnskabelig undersøgelse med henblik på at forstå mønstre og sociale systemer, som i sidste ende – når den tilstrækkelige viden er tilvejebragt – kan beherskes og ændres til det bedre. Det er en tanke, som gennemsyrrer sociologien fra Auguste Comte (fx i *Cours de philosophie positive*), som havde en form for „social ingeniør“ i tankerne, og som lever videre i disciplinens positivistiske arvtagere fra Durkheim og frem. Pointen er her ikke at argumentere for, at beherskelsesmotivet og det instrumentelle naturforhold først opstod med oplysningen eller i moderniteten, eller at der går en lige linje fra Det Gamle Testamente til nutidens klimaforandringer. En pluralitet af læsninger er naturligvis mulig. Lige så plausibelt er det, som Lynn White fx argumenterer i en klassisk artikel fra 1967, at vor tids økologiske krise og den udnyttende naturrelation grunder i et ægteskab mellem videnskab og teknologi, som, selvom det først blev indgået i midten af det 19. århundrede, har sine filosofiske og teologiske rødder i det 13. århundrede (Lynn White 1967). Pointen er her blot at understrege en særlig forholds måde, som sætter sig igennem og bliver dominerende med oplysningen, hvor alt som ikke lader sig måle bliver mistænkeligt (Horkheimer & Adorno 1972:20). Oplysningen, der har tallet og logikken som højeste målestok, medfører en enhedstænkning, som indskrænker, hvad der kan erkendes, og det medfører ultimativt at:

[m]yten går over i oplysning og naturen i blot og bar objektivitet. Menneskene betaler for forøgelsen af deres magt med fremmedgørelsen for det, de udøver magt over. Oplysningen forholder sig til tingene som

diktatoren til menneskene. Han kender dem for så vidt, som han kan manipulere dem (Horkheimer & Adorno 1972:23).

Oplysningsstænkningen fører til den instrumentelle fornufts dominans og fremmer et naturforhold, der har beherskelsen som mål. Vi forholder os til den som diktatoren til menneskene, og den bliver kun relevant i et for-os-perspektiv, hvilket udgrænser den iboende værdi af det liv, der udspiller sig i den. Men denne form for tænkning har sin begrænsning, påpeger Horkheimer og Adorno, idet de udlægger Kants *Kritik af den rene fornuft*:

Kant forenede læren om tænkningens hvileløst møjsommelige fremskridt ud i det uendelige med en fastholden af dens utilstrækkelighed og evige begrænsning (...) Der er i verden ingen væren, som videnskaben ikke kan trænge igennem, men det videnskaben kan trænge igennem, er ikke Væren (Horkheimer & Adorno 1972:39).

Videnskaben søger at „gennemtrænge“ væren og forstå verden for at beherske den – eller den skiller ad, distingverer, laver „renselsesarbejde“, som Latour kalder det (Latour 2006:34). Men der er mere end det, videnskaben kan få fat på. En lignende læsning finder vi hos Hannah Arendt, der i *Åndens liv* (2019) behandler Kants skelnen mellem fornuft og forstand. Hvor fornuften beskæftiger sig med *mening*, retter forstandens bestræbelser sig mod *sandhed*. „Videnskab er i den henseende ikke andet end en umådelig forfinet forlængelse af den almindelige forstands ræsonnementer, hvormed sanseillusioner konstant opløses, ligesom fejl inden for videnskaben elimineres“, hævder Arendt (Arendt 2019:91). Men når videnskaben indtager dagligdagslivet i vidensamfundet gennem ekspertsystemer og øget refleksivitet, bliver det almindelige menneske så også begrænset til den almindelige forstand?

Arendt peger på, at spørgsmål om mening, som det er fornuftens (og tænkningens) natur at rejse, ikke kan besvares af „den almindelige forstand og den forfinelse af den, som vi kalder videnskab“ (Ibid.:95). Videnskaben kan give os svar på, hvilken art træet i haven tilhører, og måske hvordan vi bør pleje det, så det vokser optimalt, men den kan ikke forklare, hvilken mening eller affektiv værdi træet har for os, når det blomstrer om foråret, eller hvad de fugle „siger os“, som netop på dette tidspunkt bygger rede i det. Det er et sprog, som ikke tilfredsstilles ved en teknisk-videnskabelig orienteringsmåde. Pointen er, at videnskaben ikke kan søge efter mening – det ville i sig selv være meningsløst.

Er vi ikke opmærksomme på forskellen mellem fornuft og forstand, risikerer vi at jævnføre mening med (videnskabelig) sandhed, hvormed vi mister evnen til at tale om det meningsfulde. I det tilfælde risikerer vi måske netop, som Weber skriver om den ny tids mennesker i slutningen af *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd*, at ende som „[f]agmennesker uden ånd, nydelses-

mennesker uden hjerte“ (Weber 2009:122). Det er netop ikke ved forstandens videnskabelige og principielt afgørlige spørgsmål om sandhed eller rigtighed men ved fornuftens ubesvarlige spørgsmål om mening, at mennesker „kvalificerer (...) sig selv som spørgende væsener“ (Arendt 2019:98). Hos Kant er disse uundgåelige men ubesvarlige spørgsmål, som fornuften kaster sig ud i, spørgsmål om Gud, frihed og udødelighed – metafysikkens store spørgsmål – men for så vidt kunne det lige så godt være spørgsmål som de, Halfdan Rasmussen stiller i *Noget om kraft*:

Hvem opfandt lærken og nattergalen, hvem satte knopper på birk og
bøg? Og hvem bestemte, at netop svalen sku' være svale og gøgen gøg?
(Rasmussen 1958)

Og når Rasmussen i slutningen af samme digt skriver, at „[j]eg tror, der lever et barn dybt inde, en kraft, som aldrig kan drives ud“, skal det måske netop forstås som en evig kilde til nye spørgsmål, som denne fornufts uophørlige og uafgørlige spørgen, der møder verden med barnets „store undrende øjne“ og spørger til livets mysterier med en åbenhed over for naturens potentiale for meningsfuldhed.

Arendt peger overensstemmende med Kant på fornuften som *a priori*-betingelse for forstanden og dermed også for erkendelsen. Dermed går også spørgsmål til mening forud for spørgsmål om sandhed. Holder vi op med at stille spørgsmål til førstnævnte, forsvinder også de sidstnævnte. Oversat til artiklens problematik, peger det på, at der er en forbindelse mellem meningsfulde spørgsmål til naturen, som de Rasmussen anfører i *Noget om kraft*, og de videnskabelige og tekniske spørgsmål, vi uomgængeligt må svare på, hvis vi skal undgå en klimakatastrofe. Det meningsfulde naturforhold kommer før det teknisk-instrumentelle.

Arne Johan Vetlesen beskriver i *The denial of Nature*, hvordan hans søn i sine tidlige år netop udviste den „magiske“ interesse i naturen, som også kommer til udtryk hos Rasmussen. Som treårig hilste han på birken og søen, når de om søndagen tog i skoven, men den praksis ændrede sig i løbet af nogle år, hvorefter det kun var andre mennesker, som sønnen vurderede værdige til hilsen (Vetlesen 2016:71). Vetlesen lokaliserer årsagen til skiftet i den samfundsform, hans søn tilhører (Ibid.:74). Kulturen har en normaliserende virkning på ham, og en hilsen på naturen opfattes nu som en „epistemisk kategorifejl“ – en forveksling af den selvfølgeligt „døde“ natur med noget „levende“ som er i stand til at respondere på hans hilsen. Vetlesens søn, som fra start var „panpsykist i praksis“ gennemgår en „kulturel aflæring“ (eng. *cultural delearning*), hvormed han taber den meningsfulde relation, han i udgangspunktet havde til naturen (Vetlesen 2016:75).

Som jeg har peget på med Latour, er begrebslige forbindelser – herunder forståelsen af forholdet mellem menneske og natur – med til at bestemme,

hvordan vi er i stand til at forholde os politisk – ikke mindst til klimakrisen. Arver vi ukritisk og uforbeholdent et naturbegreb, som er udsprunget af en bestemt (natur)videnskabelig tankegang, hvor alt betragtes „udefra“ som *galilæiske legemer* – mekaniske og uforanderlige – forsvinder den jord, vi står på, og den natur, der møder os i det „udenfor“, der er hernede.

Naturens status i sociologiske frihedsbegreber

I følge Aakvaag er det en central opgave for sociologien at „udvikle grundkategorier, som gør det muligt at vise, hvorledes social orden og frihed ikke er uforenelige størrelser“ (Aakvaag 2005:158). Og ifølge Honneth skal den sociale orden i moderne samfund, hvis det skal kunne kaldes retfærdigt, lykkes med at levere betingelserne for individuel frihed (Honneth 2003:121). Frihed og retfærdighed går altså hånd i hånd. Vi har på den ene side brug for en måde at forstå, hvordan vi selv er handlende aktører i verden – uden det perspektiv, forekommer sociologiske teorier hurtigt utiltalende. Men samtidig er der brug for konceptualiseringer af social orden, der formår at svare på det afgørende og for sociologien grundlæggende spørgsmål om, hvordan samfundet opretholdes og reproduceres – det, Talcott Parsons berømt døbte „the problem of order“ (Parsons 1968:91). Frihedsbegrebet er tæt forbundet med en konception af, hvad det vil sige at være subjekt, og det er med udgangspunkt heri, samfundets sociale orden må skabes (i det mindste hvad angår demokratier). Det gode samfund kan således måske siges at være det, der i videst muligt omfang er indrettet på en måde, som giver mulighed for frie (og vellykkede) menneskeliv. Derfor er subjekt- og frihedsforståelser helt centrale som udgangspunkt for politisk handlen. Et uheldigt eller misvisende frihedsbegreb vil kunne lægges til grund for uheldige politiske beslutninger og usunde samfundsindretninger.

Jeg vil i det følgende kort skitsere forholdet mellem menneske og omverden i en række af de dominerende frihedsbegreber, den sociologiske teoritradition tilbyder. Frihed har ikke traditionelt hørt til blandt sociologiens klassiske genstandsfelter, og har i den forstand været underteoretiseret sammenholdt med problemer som magt, klasse og social orden – hvorfor sociologien også er blevet kaldt „ufrihedens videnskab“ (Bauman 2003:12; Aakvaag 2013:37). I en nordisk kontekst har feltet oplevet fornyet interesse over de seneste år (se fx Carleheden & Hviid 2013). Hvad der dog gør sig gældende for de fleste sociologiske bidrag til frihedsdiskussionen (fx Bauman 2003, Honneth 2003, Honneth 2011, Aakvaag 2013, Carleheden & Schulz 2022), er, at de tager udgangspunkt i fortrinsvis filosofiske bidrag. Det vil således også gøre sig gældende i det følgende, hvor jeg vil tage udgangspunkt i tre frihedsmodeller – negativ frihed, positiv frihed og social frihed – idet jeg følger Honneth (2003) og Neuhausers (2000) læsning af Hegels *Retsfilosofi* (2011), og derud-

over trækker på Aakvaags (2005) typologi over sociologiske frihedsbegreber og Berlins (2005) populære essay, *To slags frihed*. Gennemgangen vil i sagens natur have karakter af overflyvning, hvor jeg ikke fuldt vil kunne yde teoriernes kompleksitet retfærdighed, ligesom der selvsagt vil kunne findes andre konceptualiseringer af frihed, som ikke her vil blive benævnt.

I det første frihedsbegreb, negativ frihed, forstås frihed først og fremmest som frihed *fra*, som fraværet af ydre tvang (Berlin 2005:188; Aakvaag 2005:160). Her forstås mennesket som det væsen, der af natur har ønsker og begær, som det ønsker at realisere, og det er frit, for så vidt det kan søge og opnå disse mål, eller som Hobbess formulerer det: „Frihed består i, at det [mennesket] ikke finder noget, der standser det i at gøre, hvad det har viljen, ønsket eller tilbøjeligheden til at gøre“ (Hobbess 2015:204). Naturen forstås her som noget ydre, der først og fremmest står i vejen og må afrettes, eller som noget, der må underlægges og beherskes teknisk-instrumentelt til opnåelse af egne mål. Omverdenen og naturen er, for så vidt den står i vejen for realiseringen af egne mål, begrænsende for friheden.

I den anden frihedsmodel, jeg her vil betegne *positiv frihed*, og som er ækvivalent til *idealistisk frihed* hos Aakvaag og *moralsk frihed* hos Neuhouser (Aakvaag 2005:162; Neuhouser 2003:25), tematiseres naturen først og fremmest som noget, vi må frigøre os fra. Det frie individ er her det autonome individ, som formår at handle efter fornuftens idealer. Dette frihedsbegreb udspringer i høj grad af Kants moralfilosofi, hvor der sker en spaltning af verden i en „sanseverden“ og en „forstandsverden“, hvor frihed knytter sig til sidstnævnte og står i modsætning til „naturnødvendighed“ (Kant 2022:84, 90). Frihed er grundet i fornuften, som står uden for naturens kausale domæne, og frihed og natur er således modsætninger. Vi er selv delvist natur gennem vores fysiske krop, men det er netop kroppens lyster og tilbøjeligheder, vi skal frigøre os fra ved at lystre den praktiske fornufts højere principper. Både den indre og den ydre natur skal således kontrolleres.

Den tredje frihedsforståelse, som jeg her, idet jeg følger Neuhausers læsning af Hegel, vil kalde social frihed, har en mere kompleks forståelse af subjektets forhold til omverdenen, idet subjektet først realiserer sin frihed i et rationelt struktureret samfund (Neuhouser 2000:19). Hegel bruger selv venskabet som et paradigmatiske eksempel på den form for frihed, han her vil frem til: „Her er man ikke ensidigt i sig selv, men man begrænser sig gerne i forhold til en anden. Man ved imidlertid, at man er sig selv i denne begrænsning“ (*Retsfilosofien* § 7, citeret i Honneth 2003:123). Denne frihedsmodel er en form for syntese af de to foregående modeller, hvor der kun kan være tale om fuldstændig frihed, idet subjektet begrænser sig selv i relationen til den anden, hvis andethed dog overkommes, idet man genkender sig selv i den anden (Neuhouser 2000:19). Det er også derfor, at frihedsmodellen hos Hegel kan forstås som en „væren-ved-sig-selv-i-en-anden“ (Honneth 2003:123).

Heller ikke Hegels sociale frihedsbegreb er dog tilstrækkeligt til at indfange det forhold til naturen, jeg vil pege på. Først og fremmest er Hegels frihedsbegreb socialt. Det er i sociale relationer, at det frie subjekt er „ved-sig-selv-i-en-anden“. Indskrænkningen til det sociale tillader dog ikke at tematisere interaktionen med det non-humane. Her vil jeg senere udbygge det sociale frihedsbegreb under inddragelse af naturen som noget Andet, der kan møde os. Samtidig betones det, hvordan den anden skal *overkommes*, og dette står i modsætning til det frihedsbegreb, jeg vil pege på, hvor det Andet – naturen – netop må beholde noget af dets andethed, forblive delvist utilgængeligt, aflukket og ukontrollerbart, for at vi kan indtræde i en resonant, fortryllet og meningsfuld relation til det. Hvad jeg dog tager med fra Hegel, er, at frihed realiseres gennem praktisk engagement med verden (Neuhouser 2000:21) – det er et praktisk frihedsbegreb, hvor frihed realiseres i selve eksistensen i de meningsfulde og resonante relationer til både andre mennesker og naturen.

Det er tydeligt, at der i disse år rettes megen politisk fokus mod at omstille vores samfund til en ny og mere bæredygtig social orden, som svarer på de udfordringer, klimakrisen stiller os over for – om det så er en social orden, hvor vi i højere grad levner plads til den vilde natur, tager artsdiversitet og -beskyttelse alvorligt, eller hvor vi måske endda begynder at give naturen „rettigheder“, hvis krænkelse kan sanktioneres. Latour (2006) taler således om et „Tingenes Parlament“, Bennett (2021) om inkludering af „ikkemennesker“ i den politiske økologi, og Serres (2022) om „Livsjorden“ som en tredje deltager, der må indtræde i vores politiske relationer. En sådan social orden finder ikke en korresponderende frihedsmodel hos hverken Aakvaag, Neuhouser, Honneth eller Berlin. Skal vi være i stand til at omstille samfundet – det vil sige at indstifte en ny social orden i retning af bæredygtighed, som tilmed er legitimeret i et korresponderende frihedsbegreb – må vi således søge fundamentet i et mere passende begreb om menneskets forhold til naturen. Vi må med andre ord formulere et frihedsbegreb, der i højere grad indtænker naturen, hvilket artiklens resterende del vil søge at gøre.

En række nyere bidrag, hvis bestræbelser går i denne retning, men som på afgørende punkter adskiller sig fra artiklens sigte, skal dog først omtales med henblik på at tydeliggøre artiklens bidrag..

Carleheden og Schulz (2022) peger på, hvordan 'det antropocæne' på afgørende punkter udfordrer eksisterende frihedsbegreber, og de anviser i den forbindelse tre plausible veje videre fra den krise, 'det antropocæne' udgør for det moderne samfunds social orden. En af disse – som de imidlertid ikke selv følger – er at arbejde videre med det hegelianske sociale frihedsbegreb, som de betragter som det mest lovende, i retning af at undersøge forbindelser mellem det humane og non-humane (Carleheden & Schulz 2022:10). Oplæg til forsøg i denne retning skitseres også i de tidligere nævnte debatbøger, *Hvad skal vi svare?* (Vetlesen & Willig 2017) og *Den bæredygtige stat* (Willig & Blok 2020), hvor der kredses omkring et hegelinspireret begreb om frihed i social

begrænsning, et såkaldt „regenerativt frihedsbegreb“, hvor det handler om at optage mere CO₂, end vi udleder (Willig & Blok 2020:24, 33), ligesom der nævnes behovet for en forestilling om frihed, som tillader os at se naturen som et mål i sig selv, idet vi forstår frihed som at „være ved sig selv i naturen“ (Vetlesen & Willig 2017:177). I begge tilfælde behandles frihedsproblematikken dog kun over få sider, hvorfor det efterspurgte frihedsbegreb snarereannonceres end egentligt udfoldes. Hvad der dog står klart, er, at begge bidrag holder sig inden for et forbrugsorienteret frihedsbegreb. Det handler overvejende om en „omskoling af begæret“, om nye madvaner og regenerativt landbrug, om at begrænse sig over for de naturlige omgivelser og anlægge regenerative forbrugsvaner, og i det hele taget om mådehold som rettesnor for økonomisk aktivitet (Vetlesen & Willig 2017:181, 188; Willig & Blok:33). Dermed forbliver begge perspektiver i et forbrugsorienteret frihedsspor, hvor naturen fortsat forstås som noget 'ydre', der begrænser os, og som vi skal begrænse os i forhold til. Hvad de mangler, er at forbinde disse handlinger med det affektive forhold til naturen, som de selv efterspørger (Vetlesen & Willig 2017:171), ligesom det ikke undersøges, hvordan naturen *positivt* er medkonstituerende for vores frihed, og hvordan vi bliver frie i naturen og ikke blot på trods af naturen eller på naturens vilkår.

Mit sigte er her at fortsætte bestræbelserne ad den vej, Willig med henholdsvis Vetlesen og Blok betræder, men at forlade det forbrugsorienterede spor for i stedet at undersøge, hvordan et etisk forhold til vores naturlige omgivelser etableres i selve mødet med disse naturlige omgivelser. På den måde vender jeg mig også væk fra det eksklusivt sociale, hvor vi forpligter hinanden på den nødvendige „regenerative adfærd“, og til en undersøgelse af det „mere-end-sociale“ (jf. Blok 2012) og de krav, der udspringer af tingene selv i mødet med dem.

Veje mod et nyt begreb om menneskets forhold til naturen

Jeg vil i det følgende pege på tre begreber eller teorier, som jeg mener på frugtbar vis kan bruges til at tematisere forholdet mellem menneske og natur, og som på den måde kan ligge til grund for et nyt frihedsbegreb, som jeg vil betegne *frihed som økologisk sensibilitet*.

Naturen som *det Andet*

Når jeg inddrager Lévinas læsning af Ansigtet og den Anden, er det for fænomenologisk at pege på den forholdsmåde, som jeg mener ikke kun kendetegner mødet med den menneskelige Anden men også mødet med den naturlige Anden. Der er i Lévinas-litteraturen diskussion om, hvorvidt Lévinas' egne begreber kan læses økologisk (se fx Diehm 2000, Boothroyd 2019). Mit ærinde

her er ikke at gå ind i den diskussion men snarere at pege på, at der fænomenologisk ikke er noget til hinder for at bruge Lévinas' tankefigur til beskrivelse af den oplevelse, vi kan have af mødet med naturen.

Lévinas skriver i *Totalitet og uendelighed* følgende om mødet med Ansigtet, som ikke lader sig beherske:

At dræbe er ikke at beherske, men at tilintetgøre, hvilket er helt at give afkald på forståelsen. Drabet udøver magt over det, som unddrager sig magten (Levinas 2020:194).

Hvor vi ikke kan beherske, kan vi kun tilintetgøre. Sætningen kan læses skræmmende parallelt til modernitetens forhold til naturen. I vores forsøg på at beherske naturen er vi som en ikke-intenderet sideeffekt kommet til at dræbe den. Nu søger vi gennem endnu mere effektiv beherskelse at modarbejde tilintetgørelsen, for at sikre vores egen overlevelse. Først i afkaldet på beherskelse, kan vi undgå tilintetgørelsen. Lévinas' tankefigur viser sig her uhyre rammende.

Hos Lévinas er den Anden altid det andet menneske. Det er det menneskelige ansigt, der åbenbarer sig og peger mod uendeligheden. Det modsætter sig begribelse inden for *det Samme* – et begreb Lévinas bruger til at betegne totaliteten af det, der kan begribes. Den Anden står ikke blot uden for det Samme, som noget der kan overkommes og hvis andethed kan ophæves, men modsætter sig selve begribelsen inden for totaliteten (Lévinas 2020:28). Som Lévinas understreger: „Den Anden rører os ikke ved at være noget, der skal overvindes, omsluttet, beherskes – men ved at være Anden, uafhængig af os“ (Lévinas 2020:83). På den måde angiver den Anden også magtens ophør, idet han overskrider enhver idé, jeg måtte have om ham – han peger på noget ikke-identisk, som ligger uden for mine begrebers rækkevidde; ansigtets åbenbaring, som peger mod uendeligheden (og ikke totaliteten), står i modsætning til den objektiverende erkendelse (Lévinas 2020:60).

Hvor ansigtet hos Lévinas altid er det menneskelige ansigt, er spørgsmålet, om vi ikke kan læse det bredere. Hvordan opleves mødet med ansigtet fænomenalt? I mødet med den Andens ansigt, pålægges jeg en fordring om at handle etisk. Ansigtet indstifter et etisk forhold mellem mig og den Anden, og på den måde er det en magtaftvingelse – en tvangsfri aftvingelse. På et fænomenalt plan oplever jeg subjektivt afmægtiggørelsen, idet jeg giver afkald på beherskelsen. Mit argument vil nu være, at denne fænomenele oplevelse også kan finde sted i mødet med andet end det menneskelige ansigt, at andre oplevelser kan have denne åbenbaringskarakter. Er der principielt noget i Lévinas' begrebsapparat, som forhindrer, at sublime naturoplevelser, kan have samme karakter? At romantikeren stående på fjeldet har følt sig underkastet naturen på en lignende måde, som vi underkastes den Andens ansigt?

Naturen peger ligesom ansigtet på noget andet og noget dybere, på en meningsdimension. Den kan „sige os noget“, og den kan mane til besindelse. Det må være noget i den stil, der er på spil, når astronauter beretter om, hvordan de ved at se kloden fra rummet har haft en nærmest transcendent oplevelse, som har ændret deres syn på menneskeheden og ansvaret for kloden (den såkaldte *overview effect*). Oplevelsen har transformeret dem og på en måde indstiftet et nyt etisk forhold til kloden. Historien om Martin Luthers angivelige møde med et voldsomt tordenvejr, som fik ham til at gå i kloster, vidner om noget lignende (Petersen 2005). Luther har i naturens fænomen, lynnedslaget, set en højere dimension åbne sig for ham, som han har følt sig kaldet til at forpligte sig over for. Pointen er her, at vi i vores møde med naturen ikke kun møder den som materiale, der kan bearbejdes og omformes efter vores behov, som kan erkendes af den objektive tanke og beherskes instrumentelt inden for området for det Samme, men at vi også møder den som noget, der modsætter sig vores fulde beherskelse, og som noget, der i nogle tilfælde kan indstifte et etisk forhold.

Naturen som resonanssfære

Hartmut Rosas værk *Resonans – en sociologi om forholdet til verden* er et forsøg på at etablere et konstruktivt modbegreb til den samfundsdiagnose, han har udfoldet i både hovedværket *Beschleunigung. Die Veränderung der Zeitstrukturen in der Moderne* fra 2005 og det populære essay *Fremmedgørelse og acceleration*. Værket udgår fra samme kritik af moderniteten, som er blevet udfoldet i de tidligere værker, nemlig af moderniteten som et program for *systematisk udvidelse af rækkevidden* og en kvantitativ forøgelse af mulighederne og ressourcerne – individuelle og kollektive såvel som teknisk-videnskabelige – rettet mod en øget beherskelse af verden, som, ifølge Rosa, har resulteret i „stumme“ og tingsliggjorte relationer til både os selv, hinanden og verden (Rosa 2021:189). Lykken er, hævder Rosa, blevet *privatiseret*, så „alle og enhver (for sig) selv må vide, hvad han eller hun vil gøre med sig og sit liv“ – en idé om autonom livsførelse, som fik sin grundlæggende impuls i oplysningstiden og kun er blevet yderligere stadfæstet i løbet af moderniteten (Rosa 2021:27). Frihedsterminologisk kan man sige, at vi har forøget den negative frihed gennem erhvervelse af stadig flere muligheder både i takt med den økonomiske vækst i Vesten, med forbedring af transportmuligheder, åbne grænser, fri abort, fri seksualitet og i Danmark også fri uddannelse. Men, siger Rosa, idet han citerer Kierkegaard, vores tid „vinder i Extensitet, hvad den taber i Intensitet“ (Ibid.:369) – eller som han selv formulerer det mod slutningen af værket:

Senmoderne subjekter taber verden som et talende og svarende overforstående i samme udstrækning, som de udvider deres instrumentelle rækkevidde. De erfarer ikke egen formåen i betydningen af resonanssensibel opnåen, men i be-

tydningen af tingsliggørende beherskelse (Rosa 2021:490, forfatterens kursivering).

Resonansbegrebet er Rosas forsøg på at konceptualisere en meningsfuld relationsmodus som modbegreb til fremmedgørelsen. I fysikken betegner resonans et system, der sættes i svingning, og Rosa forstår da også resonans i den retning, netop som en form for streng, der sættes i svingning mellem to poler, menneske og verden. Verden indskriver sig i os, og samtidig udtrykker vi os selv i den – vi berøres af verden men griber også aktivt ind i den, det er et forhold af både receptivitet og aktivitet, eller som Rosa illustrerer det, af af←fekt og e→motion (Rosa 2021:184-185). På den ene side forudsætter resonansforholdet altså en form for autonomi eller det, Rosa kalder „intrinsiske interesser og forventninger til egen formåen“, men denne skal mødes af en verden, som ikke blot underlægger sig men gør modstand. Resonans er en tilstand, hvor verden siger én noget, hvor tingene taler med egen stemme – netop tingenes selvstændighed er en forudsætning for, at de kan udgøre en selvstændig pol, i relation til hvilken der kan opstå en tilstand af *egensvingning* (Ibid.:194). Resonanserfaringen står altså i modsætning til teknisk-videnskabelig erkendelse og strategisk beherskelse, og for så vidt må den acceptere et element af *autonomitab*.

Et andet konstitutivt element for resonansen er, at den er ukontrollerbar; den kan hverken frembringes instrumentelt, hvor meget man end ønsker det, eller bringes under kontrol: Lige så snart den er der, kan den forsvinde igen (Rosa 2020:36). Og mindst lige så vigtigt, fremhæver Rosa, at vi forvandles af resonansen, men at det er umuligt at forudsige, i hvilken retning vi bliver forvandlet, eller resultatet af forvandlingen (Ibid.:36).

Rosa peger på en lang række fænomener i senmoderniteten, hvor der hersker en form for romantisk idé om, at subjektet kan stå i et særligt „ikke-instrumentelt og ikke-manipulerbart korrespondensforhold“ til naturobjektet eller naturrummet (Rosa 2021:313). Det viser sig både i outdoor-industrien og naturhelbredelsens boom, i trangen til at udforske svampe, fugleliv, astrologi osv. På den måde lokaliserer han en længsel efter naturen, ikke som *ressource*, men som *resonanssfære*: „Resonansrelationen til naturen etablerer sig *ikke* gennem kognitive læreprocesser og rationelle indsigter, men er resultatet af praktisk-aktive og emotionelt betydningsfulde erfaringer“ (Ibid.:315). Relationen til naturen som resonanssfære bygger altså på både den praktiske omgang med den og den affektive tilknytning til den – og denne forholdsmodus står i modsætning til det institutionaliserede forhold til naturen:

[D]ette erfarede og levede forhold (...) står uden sammenhæng over for modernitetens to fremherskende *former for bearbejdelse af naturen* – naturvidenskaben og især den teknisk-produktive tilegnelse af naturen –, da disse på den ene side gør naturen til en blot kausal og instrumentel

råstofkilde for os og på den anden side til et gestaltungsobjekt (Rosa 2021:315).

Så længe sociologien bliver ved med at forstå naturen på denne måde, er den ikke i stand til at begribe det ifølge Rosa mindst lige så alvorlige problem, nemlig den resonanskatastrofe – her forstået som svækkelsen af betingelserne for og udeblivelsen af resonanserfaringer – der tegner sig sideløbende med de svindende råstoffers krise (Rosa 2021:316).

Naturen som fortryllet materie

Jane Bennett tilbyder med sin "fortryllede materialisme" (eng. *Enchanted Materialism*) et perspektiv, som betoner menneskets sensibilitet i den levende natur. I *The Enchantment of Modern Life* (2001) undersøger hun gennem læsninger af bl.a. Kants moralfilosofi, Schillers æstetik og Foucaults subjekt, hvordan moralske ideer bliver til handling – hvordan moralen kropsliggøres. Det angår i bund og grund spørgsmålet om, hvordan vi forbinder den tanke og den krop, som siden Descartes har været delt i *res cogitans* og *res extensa*.

Det paradoksale ved Kants moralfilosofi, hævder Bennett, er, at der ikke noget sanseligt over den – Kant er hele vejen igennem opmærksom på at adskille det noumenale fra det fænomenale, det fornufts- og forstandsrelaterede fra det sanselige, det moralske fra det somatiske – men at på trods af dette, formår moralske ideer stadig at sætte kroppen i bevægelse, for hvordan skulle de ellers have nogen virkning (Bennett 2001:137)? Bennett forsøger at sammenfatte måden, hvorpå moralen hos Kant motiverer handling: „(moral-)loven fremkalder en sublim følelse, som vækker moralske følelser“ (Ibid.:136). I selve det, at vi erkender morallovens gyldighed, vækkes en form for incitament til at følge den, som motiveres af „moralske følelser“. Hun fremhæver et eksempel, Kant selv bruger, nemlig Jesus, som et eksempel på en „arketype“ eller et „eksemplar“, som ved sit nærvær som ideal opløfter os og giver os kraft til at gøre det gode (Ibid.:137). Ved denne „strålende“ (eng. *radiant*) kraft, etableres forbindelsen mellem ideen om det gode og den gode handling, mellem *noumena* og *phenomena*. På den måde hviler selve inddelingen af fornuften eller det noumenale og den fænomenale krop på et affektivt grundlag, som binder de to sammen. Og det er også her, læsningen af Kant bliver særligt interessant. Forbindelsen mellem tanke og handling, fornuft og krop, er nemlig lige så meget en forbindelse mellem menneske og natur.

Hvor Kant selv forsøger at undgå sammenblandingen af det *noumenale* og det *fænomenale*, finder vi i Schillers æstetik et begreb, som forsøger at koble de to domæner, nemlig „legedriften“ (tysk *Spieltrieb*). Legedriften er hos Schiller en form for vekselpunkt mellem den receptive „stofdrift“, der nydende lader sig gennemstrømme af materien og omgivelserne, og den aktive „formdrift“, der giver form til og begriber genstande. Bennett læser forholdet mellem drifterne således:

Legedriften vil oplive den egoistiske sansedrift, og lade den imperialistiske form-drift give slip. Legedriften er en proteus-agtig kraft, der kan kultiveres til en æstetisk disposition, en værenstilstand, hvori både vores aktive og passive natur er engageret, uden at den ene dominerer den anden (Bennett 2001:138, min oversættelse)

Legedriften forbinder det sanselige og det fornuftige, den formidler mellem krop og sind, frihed og natur. Det æstetiske er hos Schiller en disposition – noget, der skal opøves. Som Bennett skriver: „selvom vi er født med potentialet for det æstetiske, er det noget, som må kultiveres gennem en kombination af selv-fremkaldelse (eng. *self-inducement*) og kulturel dannelse (eng. *education*)“ (Ibid.:140). Der er altså tale om en proces, som dels udspringer af subjektets aktivitet, dels af samfundsmæssig påvirkning og opdragelse. Det æstetiske er en eksistentiel mulighed, der er tilgængelig som disposition for mennesker givet passende omstændigheder og den rette uddannelse og æstetisk opdragelse (Ibid.:143).

Hvor moralen hos Schiller indskrives sig i kroppen – kropsliggøres – gennem den æstetiske opdragelse, sker det hos Foucault gennem den disciplinære praksis (Bennett 2001:145). Foucaults pointe, at der ikke er noget selv uden disciplin, vender det klassiske magtforhold mellem subjekt og objekt på hovedet. Subjektet er altid allerede underkastet (eng. *subjected*) en form for disciplin, som indskrives sig i kroppen. Med andre ord findes det „rene“ eller ahistoriske subjekt – som vi finder hos Kant – ikke. Som Bennett skriver, nægter Foucault:

at definere frihed i opposition til et system af eksterne begrænsninger; frihed er snarere en reflektiv heteronomi. Det er anerkendelsen af ens indspundethed i et net af sociale og fysiske relationer, inden for hvilke der findes vitale muligheder for selv-mestring (eng. *self-direction*) (Bennett 2001:146, min oversættelse).

Hos Foucault fremlæser Bennett det, hun betegner som en form for sensibilitet, som lokaliseres mellem den „slående realitet“ og den „ramte krop“ (Ibid.:150). Det er ikke bare sådan, at kroppen bukker under for heteronomien og omgivelsernes tvang; inden for diskursen er der stadig et element af frihed, et subjektivt manøvrerum. Ved det, Foucault betegner „selvets teknologier“, kan subjektet transformere sig selv og indskrive moralens lov i sin krop (Ibid.:145).

Modsat traditionen fra Kant, som har forstået frihed som autonomi, betones det her som en „refleksiv heteronomi“. Frihed opstår altså i interaktionen med og refleksionen over heteronomien – det udefrakommendes magt over subjektet. Subjektet konstitueres af dets omgivelser og kan ikke tænkes uden dem. Derfor må friheden altid lokaliseres i en konkret historisk kontekst. Be-

tingelserne for frihed hænger sammen med subjektets historiske situering. Og når vi ikke kan unddrage os forbundetheden til omverdenen, historien og den herskende diskurs, kan vi heller ikke unddrage os naturen. Men først og fremmest er det også en betoning af, at måden, hvorpå vi både oplever og begrebsliggør forholdet mellem subjekt og omverden, menneske og natur, er historisk kontingent – at den lige så godt kunne være en anden. Gennem uddannelsessystemet lærer vi, at se verden på en særlig måde, som Foucault pointerer i sin tiltrædelsesforelæsning på *Collège de France*: „Hele uddannelsessystemet er en politisk måde at opretholde eller modificere tilegnelsen af diskurserne på, med de vidensformer og magtformer, de bringer med sig“ (Foucault 1999:25, min oversættelse). Foucault understreger, at det er gennem uddannelsessystemet (og andre institutioner for den sags skyld), at der sker en „ritualisering af ordet“ (Ibid.:26), at en særlig tænkemåde, som er nedskrevet og bevaret – eksempelvis oplysningstidens diskurs om det autonome subjekt – sættes i virkning og indskrives i subjekternes kroppe. Vi lærer at tænke på en særlig måde om vore muligheder i verden som handlende subjekter. Vi fødes ikke med en idé om, at vi er herskere over naturen – det er noget, vi lærer.

Ligesom Vetlesens søn, der som lille hilser på træerne i skoven, indtil han en dag lærer, at sådan gør man ikke. Affortryllelsen af naturen, fratagelsen af dens „stemme“ og betragtningsmåden af den som noget, der skal tæmmes, beherskes, ordnes og udnyttes, som „død“ materie, som står til vores disposition – en tænkemåde som vi nu ser de klimatiske konsekvenser af – er indstiftet af en historisk kontingent diskurs, som indskriver sig i vores kroppe og former vores subjektivitet gennem især uddannelsessystemet.

Et andet begreb, som er relevant for undersøgelsen, er det, Bennett andetsteds har udviklet under betegnelsen „onto-sympati“ (Bennett 2017). Med „onto-sympati“ beskrives den sammenknytning af naturlige kroppe (eng. *mesh of affiliations between natural bodies*), som finder sted ikke kun mellem menneskelige agenter men også mellem menneskelige og ikke-menneskelige agenter (Bennett 2017:91). Ideen er, at der kan forekomme en form for kommunikation, en sympati eller resonans, mellem menneskenes vegetabilitet (materialitet, kropslighed) og planternes – en relation på tværs af arter, hvor kroppene udveksler, tilnærmer og tilpasser sig hinanden. Hun trækker her på litterære eksempler, ikke mindst fra Thoreau, der beskriver naturen som noget „udenfor, der er ‘mit’ uden at tilhøre mig“ (Bennett 2017:91). Hun understreger – i tråd med Rosa – at den sammenknytning, der sker, ikke resulterer i en „væren det samme“ (eng. *sameness*), men at onto-sympatien etablerer sig mellem to adskilte værender, som kan forbinde og forme sig efter hinanden (Ibid.:90).

Vender vi tilbage til Bennetts begreb om fortryllet materialisme, opsummerer hun det selv som:

en følelse af at være forbundet på en bekræftende måde til eksistensen; det er at være under det momentane indtryk, at den naturlige og kulturelle verden, idet den byder os en gave, påmindrer os, at det er godt at være i live (...) Denne følelse af fylde (eng. *fullness*) (...) tilskynder til gengæld det begrænsede menneskedyr til at ofre noget af sin tid og kraft på vegne af andre skabninger (Bennett 2001:156, min oversættelse).

Beskrivelsen er både fænomenologisk og metaforisk. Vi *oplever* naturen som bydende os en *gave*, og vi mærker livet som *fyldigt*, og oplevelsen former vores eksistens. Når vi har meningsfulde oplevelser med og i naturen, når vi oplever den som en gave, passer vi også bedre på den. Ligesom vi er mindre villige til at gøre skade på det menneske, vi kender, er vi mindre tilbøjelige til at gøre skade på de naturlige omgivelser, vi oplever et meningsfuldt forhold til.

Frugtbare begreber om forholdet mellem menneske og natur?

Jeg har i det foregående peget på en række perspektiver og begreber, som jeg mener peger mod en bedre eller i al fald mere frugtbar måde at forstå forholdet mellem menneske og natur, end de tænke måder, som har præget de sociologiske frihedsmodeller. Jeg vil nu forsøge at trække nogle linjer mellem de forskellige perspektiver.

Rosas resonansrelation etableres ligesom Bennetts onto-sympati på grundlag af en affektiv involvering og en gensidig påvirkning mellem humane og non-humane entiteter. Centralt er, at resonans forudsætter to „lukkede“ entiteter, som står over for hinanden, og imellem hvilke der kan etableres en resonansrelation. Og denne relation er principielt ukontrollerbar. Lader objektet sig fuldstændigt beherske, taler det ikke længere til os med „egen stemme“, kan det ikke længere overraske os, komme bag på os eller rive os med. Her kan der trækkes paralleller til Lévinas. I mødet med ansigtet åbenbares noget *mere*, som ikke lader sig begribe eller kontrollere. Ansigtet aftvinger os vores magt, og vi afstår fra at udøve tvang over det. Hvor vi ikke længere kan kontrollere, kan vi kun dræbe. Men gør vi det, er resonansrelationen ikke længere mulig. Derfor må vi give afkald på beherskelsen, og selve dette afkald er en betingelse for resonansrelationen.

Naturen er principielt både ukontrollerbar og Andet. Vi kan ikke beherske vinden, hvornår det blæser og ikke blæser, vi kan ikke beherske solens gang og skyernes formationer, og mindst af alt kan vi beherske, hvilket indtryk disse gør på os, hvilken stemning de sætter os i, eller hvad de „siger os“. Som Adorno skriver i et sigende citat fra *Minima moralia*:

Om man er lykkelig, kan man høre på vinden. Den advarer den ulykkelige om, at hans hus er skrøbeligt, og jager ham ud af den lette søvn og den voldsomme drøm. For den lykkelige synger den sangen om hans tryghed: Dens rasende tuden melder, at den ikke mere har magt over ham (Adorno 2003:97).

Naturen gør altså indtryk på en måde, som vi ikke kan kontrollere, og netop denne ukontrollerbarhed er et gennemgående element i de tre teorier.

De peger på en relation til naturen, som snarere end kognitivt eller instrumentelt må forstås som moralsk, praktisk, ekspressivt og æstetisk. Det er en udfordring for teorier, som henregner mødet med naturen til en objektiverende og „sandhedssøgende“, attitude, som f.eks. den tredeling af verden, vi fx finder hos Habermas, hvor det æstetiske og moralske ligeledes regnes til hhv. den subjektive og den sociale verden (Habermas 1981:439). De præsenterede perspektiver udgør på den måde en udfordring for enhver teori, som ikke tillader en forståelse mødet med naturen som andet end subjektets objektive erkendelse. Samtidig vil jeg med disse perspektiver pege på, at verden stadig ikke er (og formentlig aldrig vil blive) fuldstændigt kontrollerbar. Der er stadig rum for resonansrelationer, fordi vi stadig ikke er (og formentlig aldrig bliver) de almægtige subjekter, oplysningstænkningen og den positivistiske videnskab ville have os til at være.

Frihed som økologisk sensibilitet

Jeg vil i det følgende indskrive de præsenterede perspektiver i et nyt og naturinkluderende frihedsbegreb, som jeg vil betegne *frihed som økologisk sensibilitet*, og sætte det i relation til de frihedsmodeller, jeg har kritiseret ovenfor.

Først og fremmest indebærer frihed som økologisk sensibilitet et element af autonomi. Subjektet må være i stand til at handle, til at bestemme sin vilje efter moralske principper, til at sætte ting i verden. Uden dette element er subjektet ikke i stand til at bringe sig selv i samklang med og rette sig efter omgivelserne. Autonomi er altså en nødvendig, men ikke en tilstrækkelig betingelse. Begrebet om det autonome, isolerede subjekt hviler på uholdbare antagelser. Subjektet kan ikke tænkes uden verden, og som Horkheimer og Adorno fremhævede, fortrænger uhæmmet autonomibetoning naturen, det ikke-identiske og det Andet som overforstående. Ideen om menneskets uhæmmede autonomi kan føre til meningsløshed, og et begreb om frihed, som tillader at føre til både naturødelæggelse og eksistentiel meningsløshed, er et meningsløst frihedsbegreb. Snarere må det pege på en meningsfuld relation, som skal opstå, og som vi må kultivere subjekter, der er i stand til at etablere.

Jeg vil her tænke i forlængelse af Hegels begreb om frihed som „væren-ved-sig-selv-i-en-anden“, hvor den Anden, som hos Lévinas, er principielt uoverkommelig, indstifter og forpligter os på en etisk relation og fordrer os at give afkald på vores magt. Det er altså afgørende, at det Andet – her naturen – forbliver delvist utilgængeligt, aflukket, ukontrollerbart, for at vi kan indtræde i en resonant, fortryllet og meningsgivende relation til det. Men hvor Hegel og Lévinas begge tænker inden for det sociale og fokuserer på mødet mellem mennesker, vil jeg tænke det bredere. Den naturlige Anden må inddrages som anerkendt modpol, og den sociale ontologi og det antropocentriske perspektiv må tænkes i retning af et „zoocentrisk“ perspektiv, hvor alt levende materie tænkes som (potentielt) medvirkende i den meningsfulde vekselvirkning, som konstituerer det frie liv. I tråd med Bennetts læsning af Thoreau må vi forstå naturen som noget ydre, der er mit uden at tilhøre mig. På den måde kan jeg være fri som „væren-ved-mig-selv-i-en-(naturlig)-anden“ på en måde, som ligner den, vi finder hos Hegel, men som samtidig markerer den nødvendige afstand eller ikke-identitet mellem mig og de naturlige entiteter, jeg interagerer med. Frihed består da i at kultivere evnen til at være ved sig selv i den anden og således føle sig fri i omgangen med og selvbegrænsningen over for ikke kun sociale andre men også naturlige andre, og kun det menneske, som er i stand til at indgå i sådanne bekræftende og meningsfulde relationer, kan i denne forståelse siges at være fri.

Som Latour peger på i *Vi har aldrig været moderne*, har den moderne Forfatning, som består i adskillelsen af det naturlige og det kulturelle, muliggjort en mangfoldiggørelse af „hybrider“ – fænomener som hverken er rent naturlige eller kulturelle (Latour 2006:79). Klimaforandringerne er en sådan hybrid – de synes at finde sted i det naturlige område, men er skabt af menneskene og viser måske ligefrem, at naturen ikke er så naturlig og uforanderlig, som den skulle være ifølge Forfatningen. Det afgørende projekt for Latour, er nu at komme os over fortrængningen af hybriderne og begynde at forstå den store mellemregion. I undersøgelsen af „Riget i Midten“ bliver det, der før var skillepunktet, til udgangspunktet (Latour 2006:113). Frihed som økologisk sensibilitet er et frihedsbegreb, som tager den idé alvorligt. Subjekt og verden konstituerer hinanden gensidigt. Subjektet er ikke noget uden det, det kan tage vare på, og uden den jord, det er født på, og som det lever af. Og verden er altid en verden for et subjekt – den tager form efter de begreber og kategorier, subjektet behersker. Det centrale er, at meningen udspringer af mødet og ikke af adskiltheden. Frihed udspiller sig ikke eksklusivt i den ene af to poler – menneske og natur, autonomi og lovmæssighed – men i samspillet mellem polerne og i mellemrummet mellem dem.

Frihed som økologisk sensibilitet er på en måde en suspension af de kategorier, vi har arvet om forholdet mellem menneske og natur, og de to kategoriers beskaffenhed, og i stedet et fokus på, hvordan de to kategorier *opleves* i relationen, og hvordan det meningsfulde forhold *udspringer af* vekselvirknin-

gen mellem menneske og natur. Selvom vi har arvet et vokabular, hvor mennesket er den aktive og naturen den passive – dvs. selvom vores selvforståelse i en vis forstand er Moderne – opleves naturen i mødet med den på mange måder som noget, der taler til os, som fortryllet, som noget Andet, der står over for os, og i relation til hvilket vi kan opleve resonans. På den måde er det et praktisk og eksistentielt perspektiv, der *indefra*, ved fænomenologiske betragtninger og sproglige metaforer (naturen „taler til os“, „siger os noget“), peger på et andet og mere komplekst forhold. Fremfor at afgrænse subjekt og objekt kategorisk *a priori* – som hos Descartes og Kant – udspringer begge poler af relationen i den konkrete situation. Friheden kan ikke endeligt afgrænses formalt og begrebsligt; den udfolder sig i det meningsfulde liv, hvor meningsfulde oplevelser finder sted.

Frihed som økologisk sensibilitet betegner en åbenhed over for verden og naturen, som vi allerede befinder os i, og som vi i udgangspunktet er resonanssensibel over for – som Vetlesens søn, der hilser på træerne i skoven. Den potentielle lukning, som kan føre til patologiske tilstande – (objektiv) naturødelæggelse på den ene side og (subjektivt) naturtab på den anden – indtræder først i den kulturelle læringsproces, hvor naturen tematiseres som det kontrollerbare ydre, vi teknisk kan beherske. Dermed bliver det også muligt at beskrive sammenhængen mellem frihedsmodellen og den sociale orden og ikke mindst kritisere de institutionelle praksisser, som foranstalter denne „lukning“. At undersøge den sociale orden, som resonerer med frihed som økologisk sensibilitet, vil være den naturlige videreførelse af artiklens sigte, som i første omgang var at formulere et begreb om frihed som økologisk sensibilitet.

Afrunding

Denne artikel har forsøgt frihedssociologisk at drage konsekvensen af klimaforandringerne og antropocæntesen som en begivenhed for sociologien. Ved at sammentænke af tre teoretiske perspektiver fra forskellige traditioner, som alle kredser om og tematiserer et særligt, responsivt og meningsfuldt forhold mellem individ og omgivelse, har jeg formuleret et nyt, hegeliensk inspireret frihedsbegreb, som er i stand til at give mening til erfaringer med den naturlige Anden, som traditionelle frihedsbegreber har haft svært ved at indfange.

Ud over den i første omgang teoretiske gevinst, der opnås ved at arbejde med at udvikle begreber om menneskelig frihed, som kan kaste lys over centrale aspekter af, hvad man må betragte som et frit menneskeliv, rækker det frihedssociologiske begrebsarbejde også ud til andre grene af klimasociologien. Ikke mindst som en opfordring til, at klimasociologien i både dens empirisk og teoretisk orienterede aftapninger lader sig inspirere til fortsat at undersøge eksisterende praksisser og udvikle nye begreber til beskrivelser af

disse. I bedste fald kan et begreb om frihed som økologisk sensibilitet i en empirisk kontekst være med til at give mening til, fungere som „detektor“ for og få en række fænomener og forbindelser til at træde frem, som uden fornyelse i begreberne ville forblive ubelyste.

Vigtigst af alt er det dog, at en ny måde at tænke forholdet mellem menneske og (naturlige) omgivelser har potentiale for både eksistentielle og politiske forandringer. Hvad angår førstnævnte, kan en begrebslig betoning af mødet med omgivelserne være med til at udvide det konceptuelle apparat, hvormed man giver mening til og lader omgivelserne komme en i møde. Som hos Bennett er fortællingen om den levende, vibrerende materialitet omkring os med til at gøre den mere levende. Modsat den Moderne fortælling, hvormed naturen lades „død“ tilbage som noget, hvis mekanik og lovmæssighed nok kan undersøges og i et vist omfang vække (videnskabelig) forundring, men som ikke tillægges nævneværdig eksistentiel værdi ud over den instrumentelle. På den måde er teorien også altid praksis.

Hvad sidstnævnte angår, kan frihed som økologisk sensibilitet fungere som et begreb, der lægges til grund for kritik af indskrænkninger af selvsamme frihed, f.eks. i forbindelse med modstand mod initiativer, som modarbejder eller hæmmer realiseringen af denne frihed, ligesom begrebet kan gøres til udgangspunkt for krav om eller udforskning af nye måder at undervise i og lære vores naturlige omgivelser at kende – om så det er i folkeskolen, på gymnasier, højskoler eller i fritiden. I den forbindelse bliver det ligeledes med frihed som økologisk sensibilitet – eller tilsvarende begreber – muligt at adressere spørgsmålet om naturens iboende værdi politisk. Forstås det naturlige – ikke kun eksistentielt, før-refleksivt, i praksis, men også begrebsligt og dermed artikulerbart – som noget meningsfuldt og -givende, som vi forbinder os til, begrænser os i forhold til og oplever som havende iboende værdi, er det pludselig ikke længere så radikalt at tale om rettigheder, som før var forbeholdt mennesker, til naturen. Forstår vi artsdiversitet eller „vilde“ naturområder som en vigtig faktor for vores resonansforhold, og som noget, der bidrager til et meningsfuldt menneskeliv, og forstår vi dette som et, hvor vi er i stand til at forbinde os ikke kun til hinanden men også til vores naturlige omgivelser, er den tanke tværtimod nærliggende, at disse bør have „rettigheder“, som sikrer deres eksistens og gør det muligt at sanktionere krænkelse af dem. Og dermed taler frihed som økologisk sensibilitet konkret ind i en ny og bæredygtig social orden.

Litteratur

- Adorno, Theodor W. (2004). *Minima moralia. Refleksioner fra det beskadigede liv*. Overs. af Nina Lautrup-Larsen og Arno Victor Nielsen. København: Gyldendals Bogklubber.
- Arendt, Hannah (2019). *Åndens liv*. Overs. af Joachim Wrang. Aarhus: Klim.
- Bauman, Zygmunt (2003). *Frihed*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bennett, Jane (2001). *The Enchantment of Modern Life*. Princeton University Press.
- Bennett, Jane (2017). „Vegetal Life and Onto-Sympathy“. I: *Vegetal Life and OntoSympathy*. Fordham University Press, s. 89–110.
- Bennett, Jane (2021). *Levende materialitet. Tingenes politiske økologi*. Overs. af Ole Lindegård Henriksen. København: Forlaget Mindspace.
- Berlin, Isaiah (2005). „To slags frihed“. I: *Isiah Berlin, Den ideale stræben og andre essays*. Overs. af Anders Smith. København: Gyldendal, s. 175–218.
- Bertilsson, Margareta (2012). „Om hockey-grafen, det gode livet och allmänningens tragedi: Klimatfrågan i sociologisk belysning“. I: *Dansk Sociologi* 23.1, s. 119–128.
- Blok, Anders (2012). „Et nyt klima for sociologien? Om socialteoretiske nybrud i økologiseringsens tidsalder“. I: *Dansk Sociologi* 23.1, s. 9–28.
- Blok, Anders & Casper Bruun Jensen (2019). „The Anthropocene event in social theory: On ways of problematizing nonhuman materiality differently“. I: *The Sociological Review* 67.6, s. 1195–1211.
- Boothroyd, David (2019). „Levinas on Ecology and Nature“. I: *The Oxford Handbook of Levinas*. Oxford University Press.
- Callicott, J. Baird (1999). *Beyond the Land Ethic*. New York: SUNY.
- Carleheden, Mikael & Michael Hviid Jacobsen (2013). „Mod en sociologi om friheden“. I: *Dansk Sociologi* 24.4, s. 123–132.
- Carleheden, Mikael & Nikolaj Schultz (2022). „The ideal of freedom in the Anthropocene: A new crisis of legitimation and the brutalization of geo-social conflicts“. I: *Thesis Eleven* 170.1, s. 99–116.
- Catton, William R. & Riley E. Dunlap (1978). „Environmental Sociology: A New Paradigm“. I: *The American Sociologist* 13.1. Publisher: Springer, s. 41–49.
- Comte, Auguste (1975). *The essential Comte: Selected from Cours de philosophie positive*. New York: Harper & Row.
- Crutzen, Paul J & Eugene Stoermer (2000). „The “Anthropocene”“. I: *Global Change Newsletter* 41, s. 17–18.
- Diehm, Christian (2000). „Facing nature: Levinas beyond the human“. I: *Philosophy Today* 44.1. Charlottesville: Philosophy Documentation Center, s. 51–59.
- Environment, U. N. *Emissions Gap Report 2022*. UNEP - UN Environment Programme, 21. oktober 2022
- Foucault, Michel (1999). *Diskursens orden: tiltredelsesforelesning holdt ved Collège de France 2. desember 1970*. Overs. af Schaanning Espen. Oslo: Spartacus.
- Giddens, Anthony (1994). *Modernitetens konsekvenser*. Overs. af Søren Schulz Jørgensen. København: Hans Reitzels Forlag.

- Habermas, Jürgen (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns* bd. I. 3. udgave. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Hegel, G.W.F. (2011). *Retsfilosofi*. Frederiksberg: Det lille forlag.
- Hermann, Stefan (2022). *En varm tid*. København: Information.
- Hobbes, Thomas (2015). *Leviathan: Materie, form & magt i et almenvel civilt og kirkeligt*. Overs. af Claus Bratt Østergaard. 1. udgave. København: Informations Forlag.
- Honneth, Axel (2009). „Foragtsens sociale dynamik. Et forsøg på at bestemme hvor en kritisk samfundsteori står i dag“. I: *Behovet for anerkendelse: en tekstsamling*. Red. af Rasmus Willig. Overs. af Mogens Crom Jacobsen. København.: Hans Reitzels Forlag.
- Honneth, Axel (2011). *Das Recht der Freiheit: Grundriss einer demokratischen Sittlichkeit*. Berlin: Suhrkamp.
- Horkheimer, Max & Theodor W Adorno (1972). *Oplysningens dialektik - Filosofiske fragmenter*. Overs. af Per Øhrgaard. København: Gyldendal.
- Kant, Immanuel (2022). *Grundlæggelse af moralens metafysik*. Overs. af Helge Nørgaard Madsen. 2. udgave. København: Hans Reitzels Forlag.
- Latour, Bruno (2006). *Vi har aldrig været moderne: et essay om symmetrisk antropologi*. København.: Hans Reitzels Forlag.
- Latour, Bruno (2018). *Ned på jorden: hvordan orienterer vi os politisk?* Overs. af Torsten Andreassen. København: Informations Forlag.
- Latour, Bruno & Nikolaj Schultz (2022). *Notat on den nye økologiske klasse*. Overs. af Torsten Jansen. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lévinas, Emmanuel (2020). *Totalitet og uendelighed: et essay om exterioriteten*. Overs. af Manni Crone. København: Hans Reitzels Forlag.
- Malm, Andreas & Alf Hornborg (apr. 2014). „The geology of mankind? A critique of the Anthropocene narrative“. I: *The Anthropocene Review* 1.1, s. 62–69.
- Neuhouser, Frederick (2003). *Foundations of Hegel's social theory: actualizing freedom*. Cambridge, Mass. London: Harvard University Press.
- Parsons, Talcott (1968). *The Structure of Social Action*. 1. udgave. New York: Free Press.
- Petersen, Asbjørn (2005). „Martin Luther (1483-1546)“. *Kristendom.dk*
- Rasmussen, Halvdan (1958). „Noget om kraft“. I: *Højskolesangbogen*. 19, 2020. Sang nr. 115. Forlaget Højskolerne.
- Rosa, Hartmut (2020). *Det ukontrollerbare*. Overs. af Hanne Sander. Frederiksberg: Eksistensen.
- Rosa, Hartmut (2021). *Resonans: En sociologi om forholdet til verden*. Overs. af Peter Tudvad. Eksistensen.
- Serres, Michel (2022). *Krisetider*. Overs. af Sebastian Egholm Lund. København: Forlaget Mindspace.
- Tønder, Lars (2020). *Om magt i den antropocæne tidsalder - en introduktion*. København: Djøf Forlag.
- Vetlesen, Arne Johan (2016). *The denial of nature: environmental philosophy in the era of global capitalism*.
- Vetlesen, Arne Johan & Rasmus Willig (2017). *Hvad skal vi svare*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Weber, Max (2009). *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd*. Overs. af Christian Kock. København.: Nansensgade Antikvariat.
- White, Lynn (1967). „The Historical Roots of Our Ecologic Crisis“. I: *Science* 155.3767. American Association for the Advancement of Science, s. 1203–1207.
- Willig, Rasmus & Anders Blok (2021). *Den bæredygtige stat*. København: Hans Reitzels Forlag..
- Aakvaag, Gunnar C. (2005). „Sosiologi og frihet“. I: *Sociologisk tidsskrift*. Nr. 2, 13, s. 157–182.
- Aakvaag, Gunnar C. (2013). *Frihet: et essay om å leve sitt eget liv*. Oslo: Universitetsforlaget.

English abstract

This paper examines the relationship between human and nature in light of the planetary crisis. It argues that existing sociological conceptions of freedom fail to grasp the relationship between human and nature regarding how meaning is constituted in the encounter with nature as an opposing Other, and that to establish a sustainable social order, that responds to the thread of climate crisis, we need a new and nature-including concept of freedom, corresponding to and legitimizing this order.

The paper consists of four parts. In the first part, I investigate the disappearance of nature in modernity and the construction of nature as „dead matter“. This, I argue, is related to a subjective loss of nature and a decrease in sensibility towards nature. In the second part, I investigate the status of nature in sociological conceptions of freedom. In the third part, I introduce three theoretical perspectives from three different theoretical traditions – phenomenology, critical theory and new materialism – in order to point at a new understanding of the relationship between human and nature, which in the fourth part of the paper is combined to form a new concept of freedom, which I call freedom as ecological sensibility.

Essay – Gorm Harste

Krisesammenhænge og meningssammenhænge – Ukrainekrigen og krigens sociologi

Verdenssamfundet er i krise. Ikke mindst som sammenhængende verden, og som det Max Weber kaldte meningssammenhæng. Faktisk er der flere omfattende kriser oven i den Ukrainekrise, der er temaet for nærværende artikel. Hertil kommer den omfattende krise med orienteringen i rådvildheden, der omfatter alle disse krisers egne 'omfangslogikker' – for nu at udtrykke det med den hedengangne århusianske mestertænkner Hans-Jørgens Schanz' lige så hedengangne marxistiske kapitallogik.

Med Thomas Piketty kan vi oplyses om skævvridningen i økonomisk ulighed, ikke blot i de enkelte delsamfund, det amerikanske, det britiske, det russiske, det kinesiske, det europæiske og sågar det danske eller århusianske, og vi kan følge generationsforvridningerne. Størst er unægtelig den forskel, der er skabt, ved at verdens subproletariat er eksporteret til Afrika samt favelaerne i Sydamerika og Indien – mens Kina ikke at forglemme har løftet sig op og ud af den forvrængning. Diverse økologiske kriser fra klimakrise til biodiversitetskriser, plastikkrise osv. sætter hver især deres 'tipping points' ind i krisekarussellen. Pandemikrisen er en konsekvens af nedskåret biodiversitet og følges formodentlig op af kommende pandemier. Vi ser politiske kriser, når de politiske systemer ikke kan håndtere skævvridningerne adækvat svarende til de koblinger, som massemediernes realitet indfanger dem i med deres algoritmer på nye sociale medier. USA synes på randen af et frit fald i det, som allerede for årtier siden kaldtes 'the irony of democracy'. Og nu har vi så fået krigens krise oveni, som var verdenskrigene ikke afsluttede. Vi er fanget ind i den hundredårskrigen, der fulgte meningssammenbruddet i 1914. I værste fald kan den krise gøre alle andre kriser ligeegyldige. I flere omgange har Putin og Medvedev truet med dette værste fald. Som om Rusland blev angrebet. Tilsyneladende har Putins kreds under pandemiens nedlukninger ikke kunnet ladet sig rådgive i direkte samtale med de, der skal magte de militære realiteter. Gennemtænkning og rekonstruktion af alle de (u)sammenhænge er krævende og måske lidelsesfuld for læseren, men ulige lettere end at befinde sig i skyttegrave eller som flygtning på isnende landeveje.

Ukrainekrigen i forlængelse af verdenskrigene

Det virkelige paradoks er, at Rusland i stort mål angriber, torturerer og voldtager de borgere, som landet hævder er russiske. Det gælder endda ikke blot ukrainske borgere, men også russiske soldater, der udsættes for ukrainernes brug af amerikanske våbensystemer. De første otte måneder af krigen dræbtes formodentlig mindst tre gange flere russiske soldater, end de femten tusinde USSR mistede i den otte år lange krig i Afghanistan (1979-1989), som sled supermagten op og tog livet af ti procent af den afghanske befolkning. Med en til gengæld uafgrænset socialpsykologisk dybde trængte den hviderussiske nobelpristager Svetlana Aleksijevitjs litterære interviews ind i de traumatiseringer, der har præget Sovjetunionens befolkninger lige siden Anden Verdenskrig. Læren er frygtelig. Den bekræftes ikke mindst af nogle af de vægtigste udlægninger af 'Den Store Fædrelandskrigs' historiske sociologi skrevet af den russiske historiker Boris Sokolov og af tysk-australieren Mark Edele.

Befolkningerne var så langt mere beskadigede af den nyere europæiske trediveårskrig fra 1914-1945, at den ikke blot varede til 1949, men også prægede hele det sovjetiske samfund og dets elite, de 'siloviki' som omgærder Vladimir Putin, der selv synes at lide af 2. generations PTSD (Post-Traumatization-Stress-Disorder). Sokolov har i flere statistiske analyser vist, at USSR mistede omkring 43-44 millioner mennesker under Anden Verdenskrig og ikke 'blot' som i de hidtil forhandlede (vedtagne) politiske opgørelser 20 millioner (Krustjov) eller 27 millioner (Gorbatjov). Edele viste dertil, at stalinismens ledelse af krigen netop var så desperat dårligt organiseret, at omkostningerne og volden blev allestedsnærværende og fortsatte ind i de mange veteraners og pårørendes håbløse genoprettelse af liv i meningssammenbruddet under den tykke fernis af lykkeligt tildækket håbløshed.

Men hvordan kan vi se på Ukraine krisen sociologisk? Ja, et første blik er, at den fortrænger den nødvendige opmærksomhed på de økologiske kriser, der på deres side kan føre til klimakrige med gigantiske flygtningestrømme, vand- og sultkatastrofer, der overhaler selv koncentrationslejrenes folkedrab.

Ukrainekrisens samfundsteoretiske konfliktpotentiale

De sikkerheds- og klimapolitiske situationer kræver tænkning. Og dermed tvivl. 'Debatten' mellem den navnkundige samfundsfilosof Jürgen Habermas og post-kommunisten Slavoj Žižek opfordrer til tvivl, tænkning og samtale. Hartmut Rosa synes at følge Habermas. Žižek vil gå planken ud i militære opgør med Putins diktatur, mens Habermas prædiker eftertankens mådehold og diplomati. Enhver samfundstænkner gør sig ikke blot tanker, men tvinges ud i analyser. Andre vinkler er mulige, som i tidsskriftet RÆSONs fremragen-

de forårsnummer for 2022, hvor danske sikkerhedsforskere prøver at finde vej. Her anvender de fleste den klassiske modsætning mellem realisme og idealisme, måske bedst udtrykt ved Lars Erslev Andersens genopfriskning af Samuel Huntingtons berømte pointering af, at civilisationernes sammenstød og uorden – eller mellem Rusland og Vesten – netop kun foregår, hvis ikke netværket af internationale institutioner får plads og lov til at udvikle sig. 'Krige skaber stater', har Charles Tilly hævdet. Dertil kommer, at krige skaber og forvrider samfundet.

Enhver krig skaber et ustyrligt system

I forsøg på at finde vej i denne vildrede har jeg selv skrevet et par tunge sociologiske afhandlinger. Den første, fra 2016, handlede om "Kritik af Krigens Fornuft" og redegjorde for, hvordan strategier om kriges politisk ustyrlige systemer har udviklet sig siden korstogene. I den første følger den centrale pointe teorien om selv-referentielle systemer. Vi har i påfaldende grad været vidner til den i Ruslands Ukrainekrig, nemlig en krig om, hvad der er krig, og hvad der ikke er. Putin har i sin propaganda fortalt, at der blot var tale om en slags indenrigspolitisk 'militær ekspedition'. Imidlertid blev det åbenbart for den russiske befolkning, at september måneds mobilisering af 300.000 soldater vidnede om en desperat krig for opretholdelsen af Ruslands imperiale drømme og om undgåelse af et efterfølgende kollaps. I bedste fald kunne krig blot defineres analytisk som et udenrigspolitisk foretagende, mens opgøret med Ukraine drejede sig om indenrigspolitisk adskillelse. Sådanne såkaldte secessionskrige har rod i den amerikanske præsident Woodrow Wilsons doktrin om selvbestemmelse som det centrale punkt i Versaillesfreden. Hans udenrigsminister Robert Lansing kritiserede den allerede i 1918:

"Når præsidenten taler om 'selvbestemmelse', hvilken enhed tænker han så på? Mener han en race, et territorielt område eller et samfund? Uden en specifik, håndterbar enhed er en praktisk anvendelse af dette princip farlig for fred og stabilitet (...) Udsagnet er simpelthen fyldt med dynamit. Det vil vække håb, som aldrig kan realiseres. Det vil, frygter jeg, koste tusindvis af liv. Til sidst vil det ende med at blive mis-krediteret og kaldt drømmen om en idealist, der ikke kunne se farerne, før det var for sent at kontrollere dem, der vil forsøge at føre princippet ud i livet. Hvilken ulykke, at denne sætning nogensinde er blevet udtalt! Hvilken elendighed vil den ikke få skylden for!"

Balkankrigene og Mellemøstens krige er gode eksempler. Dertil ses netop i Rusland den interne frygt for uophørlige udskillelseskrige efter et årti i 1990'erne med 25 enheder, der udskiltes fra det sovjetiske imperium. Spørgs-

målet er derfor, hvilke principper der må lægges til grund for politisk autonomi i det moderne verdenssamfund. Ruslands nuværende post-imperiale krise ligger i forlængelse af de krigsdiktaturer, der blev skabt med både verdenskrigene og med den russiske borgerkrig samt yderligere den russiske gennemførelse af et ukrainsk Holodomor med op mod syv millioner omkomne. Det kaldes den sultkatastrofe, hvor Rusland under Stalins diktatur tog fødevareproduktionen i spisekammeret, som var og er Ukraine. Krigenes og folkedrabenes traumatiseringer satte sine spor gennem generationerne. Frem for alt har det gennem mere end hundrede år været krigen, der skabte samfundets mangel på meningssammenhæng.

Den anden afhandling vedrører følgelig meningssammenhængenes kommunikation. Den udkom på New York-forlaget Columbia University Press i efteråret 2021 og handler om læren fra den tyske debat mellem de to væsentligste tyske samfundstænkere siden verdenskrigene, Jürgen Habermas og Niklas Luhmann. "De-bat" kommer netop fra fransk "de-battre", som betyder stop med at slå. Hvordan er samarbejde, diplomati og dialog ifølge Habermas altså mulig i et verdenssamfund, hvor risiciene er, at systemer ikke taler sammen, men som Luhmann pointerer kommunikerer inden for hver deres funktionelt differentierede meningssystem? Det tyske samfund måtte efter 1945 lære at kommunikere på ny, trods det enorme meningssammenbrud, nazismen havde påført både Tyskland og verden. Det krævede en helt grundlæggende rekonstruktion af, hvad der kan forstås ved meningssammenhænge og kommunikationen om dem. Tyskerne skulle så at sige lære at tale meningsfuldt igen. Hvis krisesammenhænge er så omfattende, som ovenfor antydnet, kan vi – og ikke blot russerne – måske lære af denne tyske debat.

RÆSON-artiklerne vidner netop om, at der er uorden i synkroniseringen af de tidshorisonter og tidsbindinger forskellige stater opererer med, såvel som forskellige af samfundets funktionssystemer. Ja, Habermas gør endda opmærksom på forskellen mellem generationserfaringer. Han er selv 93 år gammel. Kansler Olaf Scholz er fra først i 1950'erne, og den tyske populære udenrigsminister Annalena Baerbock er født i 1980. Hvordan kan unge og gamle, højt- og lavtuddannede, by- og landboere tale sammen? Og der er langt ud på landet i Rusland! Verdens- og meningssammenhængen udgør ikke nogen gennemkontrolleret synkroniseret helhed. Fremfor alt udgør krig et ukontrollerbart system.

At 'vinde' er at vinde freden fremfor at vælge krigen

Alligevel fik Putin, traditionen tro, afholdt den berømte sejrsrue på Den Røde Plads den 9. maj 2022. Men den afspejlede et forældet syn på, at krigen kan styres politisk, som var det stadig Napoleons visioner, der lineært og instrumentelt kunne planlægge den gennem et militært bureaukrati. Netop

derfor blev Donbas-områdets omfattende sværindustri til kernen i den fortælling, der nu imidlertid mere handler om satellitters synkronisering af missiler og deres 'system-of-systems'.

I samfundsvidenskaberne kunne det være fagligheden om realisme og idealisme i international politik og internationale relationer, der skulle fortolke meningssammenbruddet bag konflikterne. Den tilgang vil jeg dog hævde er utilstrækkelig.

En anden, men parallel type tilgang end realisme/idealisme foreslås af de velkendte store sociologer. Som bekendt hævdede Karl Marx i midten af 1800-tallet, at det var de økonomiske systemer, der var afgørende "i sidste instans". Heroverfor påpegede franskmanden Émile Durkheim i 1893, at samarbejdets muligheder i det arbejdsdelte samfund var afgørende – en fredelig og diplomatisk vinkel. Tyskeren Max Weber redegjorde dog for risiciene i, at en instrumentel bureaukratisk rationalisering ville overdøve værdiernes rationalisering – ikke mindst militært, hvilket han så med den "isnende fremtid", der ville udvikle sig med verdenskrige, herunder den kolde krig.

I efterkrigstiden kunne de franske magtkritikere Pierre Bourdieu og Michel Foucault opstille scenarier, hvor magt magtede at tage teten. Bourdieu hævdede som Weber, at magts interessier i at opretholde hierarkier fortsat gjorde sig gældende som i adelssamfundet. Foucault derimod, at det er magts diskurser, som har gjort, at "politik er fortsættelsen af krig men med andre midler". Politik kan altså ikke styre krig. Men krigen præger velfærdstaterne.

En lignende vinkel ses i den tyske systemteoretiker Niklas Luhmanns mange analyser. Dem har jeg selv brugt til at kritisere krigsmagts selvskabende systemer, blandt andet for at indkredse forståelse for konflikten mellem tidshorisonter. Dog har Luhmann, Habermas, Foucault og Bourdieu, der alle var store børn under nazismens herredømme ikke selv kunnet påtage sig at gennemlyse den oplysning, krigen havde brug for. Krigens magt tager magt over såvel sjælene som det politiske, der altid har vist sig afmægtig over for krigenes fulde magt. Fx koster krige altid umådeligt meget mere, end nogen politik nogensinde har kunnet planlægge og legitimere. Her trækker jeg på en endnu ældre tysker, krigssociologen over dem alle, Carl von Clausewitz, der var direktør for krigsakademiet i Berlin i tiden efter Napoleonskrigene. Det var ham, der havde skrevet, at "krig er fortsættelsen af politik med andre midler". Pointen ligger, som Foucault rigtigt så, i "andre midler". Krigens virkelighed kan ikke planlægges. Krig skaber et ustyrligt system med omkostninger og lidelser hinsides fatteevnen.

Det er netop, hvad Habermas henviser til i sin nylige kommentar om Ukraine-krigen. Vi kan ikke tænke en apokalyptisk atomkrig. Vores dømmekraft ville blive totalt ødelagt. Både Gud og Djævelen ville uddø i et sådant ragnarok. Så hvordan kan vi forstå Putins trusler om ragnarok som andet end en magtelites strategisk listige eller måske gale forblændelser? Ruslands krig er i

virkeligheden en forlængelse af verdenskrigenes lidelser – og ikke som Putin ellers vil propagandere og håbe, af deres romantik, mening og ære. Uden at trække på fjernterapeutisk diagnosticering af de russiske ledere er det dog væsentligt at se Putin (og hans nærmeste kreds) som opvokset i Leningrad/St. Petersburg, der vel er krigshistoriens mest lemlæstede by med flere omkomne under Anden Verdenskrig end USA, Storbritannien og Frankrig tilsammen. Det kræver sociologi og socialpsykologi at forstå eftervirkningerne af den traumatisering, og det er dem, vi ser i Putins Ukraine-krig. Han vil som udtrykt i sin tale den 9. maj 2022 genoprette respekten for det meningsfortrængende russiske imperium. Hverken Rusland eller Ukraine kan tilgive den part, som de har gjort uret. Titusindvis af ukrainere havde i 1941 meldt sig til SS og til Wehrmacht i forsøget på at få del i tysk Wohlfahrt eller for blot at overleve sultedøden som krigsfanger.

Habermas har med vanlig diplomatisk tæft givetvis ret i, at dilemmaet er, at Putin ikke må tabe; men at Ukraine heller ikke må. Det dilemma forstærkes utvivlsomt af det amerikanske irriterende praleri af at ville "vinde krigen", vinde slagene i det der stadig mere udvikler sig til en stedfortræderkrig mellem de to klassiske supermagter, at have Gud på sin side og af at kunne producere uendeligt mange flere våben og belastninger, end modparten kan finansiere og tåle. Putin sidder med sin definitionsmagt af koldkrigsscenariet med fingeren på den røde knap. Som efterhånden bekendt kan USA imidlertid ikke vinde krige. Landet har tabt alle krige siden 1945, mens det var i Sovjetunionen, at Nazityskland mistede 85 procent af sine soldater, uden at det dog i Europa og USA blev Sovjet, der høstede æren for det på anden vis end at få ret til at besætte Østeuropa. I Vesten vandt Sovjetunionen aldrig den anerkendelse og respekt, som Putin higer efter.

USA har urene, men Kina har tiden, kan man sige med en slet skjult omskrivning af udtalelser fra Vietnamkrigen og Afghanistankrigen. Aktuelt støtter USA Ukraines militære logistik; mens Tyskland som følge af en negligeret og forsinket krigsgæld utvivlsomt på længere sigt kommer til at finansiere og organisere Ukraines genopbygning.

Sociologernes analyser ser efterkrigstidens miskendelser som et "meningssammenbrud", hvis mening samfundet selv må forsøge at genoprette - i kontakt med fortiden og i en forpligtelse over for fremtiden. Det sker imidlertid ikke på amerikanske præmisser. De europæiske er anderledes. Problemet, som langtfra altid er nordeuropæere og specielt ikke skandinaver bevidst, er, at amerikaniseringen udsletter den historiske tænkning. USA hviler på retten til at besætte Irak, og indianernes land, uden at have folkeretten på sin side. Derfor kan USA altid støtte Israels (gen)besættelse af "Kanaans land", selv om jøderne ifølge Det Gamle Testamente kom fra det nordlige Mesopotamien (nordlige Irak), henholdsvis Egypten. Dermed er det paradoksalt nok USA's af Anthony Blair og Anders Fogh Rasmussen støttede ulovlige invasion af Irak i 2003, der gav grønt lys for Putins siden 2007 (Münchentalen) begyn-

dende planlægning af den lige så ulovlige og voldelige Ukraineinvasion. Det var antageligvis for at vælte USA's renommé som verdensmagt af pinden, at Putins Rusland i Syriens borgerkrig støttede Al-Assads shiamuslimske diktatur på et tidspunkt, hvor USA var begyndt at slikke de finansielle og moralske sår fra Irak- og Afghanistankrigenes igangværende nederlag – for eksempel netop efter en statistisk erkendelse i 2012 af, at 8.000 amerikanske krigsveteraner årligt begik selvmord.

Her synes europæerne faktisk at have den lange historie tilfælles med Kinas 2500 årige historiefortælling. Det er ikke tilfældigt, at de nævnte sociologer næsten alle går over to tusind år tilbage for at kunne analysere, hvordan det moderne samfund og dets forståelsesformer er opstået.

Læren er, at vi må lære at tænke selv og tænke selvstændigt, såvel uafhængigt af amerikanerne som af Ruslands lære fra den ortodokse kristendom og de herfra overtagne almægtige evighedsdrømme bag zarstyrets forlængelse i Lenins, Stalins og Putins diktaturer. For Luhmann og Habermas er pointen imidlertid, at magt i et komplekst moderne samfund kun kan styre grundet magtdeling. Magt må uddelegere og i bedste fald kontrollere afkaldet på kontrol. Læren fra Tyskland og opgøret med en mytologisk belastet fortid har taget tyskerne lang tid at lære og er senest udfordret af den ekstremt højredrejede konspiratoriske Reichsbürgerbewegung. Moderne stater må indstille sig på at indrette sig efter magtdelingens præmisser. Det gælder også folkeretligt. Suveræniteten og selvbestemmelse magtes kun på betingelse af sambestemmelse. Territoriale grænser bestemmes ikke enerådigt, men i fællesskab, folkeretligt. Dem på den anden side må være med. Retssociologen Hans Kelsen har beskrevet denne folkeretlige betingelse allerede i 1934.

'Vergangenheitsbewältigung' i verdenssamfundet

I rum og tid må sociologien tænke lige så bredt som de nævnte sociologer, både historisk og globalt. Sociologien blev præget af, at samfundet blev analyseret ud fra det såkaldte 'fredelige 19. århundrede' fra tiden mellem Napoleonskrigene til Første Verdenskrig. I Afrika og Asien var det århundrede på ingen måde fredeligt, den kinesiske Taiping-borgerkrig kostede formodentlig op mod 20 millioner mennesker livet. Europa skummede fløden, men Afrika koloniseredes, og millioner af afrikanerne blev fragtet som slaver til det dermed berigede Nordamerika, som nedslagtede millioner af indianere. Alt det blev noget nær overset i verdenskrigene til og med den kolde krig. Men ikke mindst den amerikansk orienterede forkortelse eller rettere fortrængning af historien glemte, at fortid ikke blot er glemt i nutiden, men er en beslutningspræmis for fremtiden. Den situation verdenssamfundet og dets meningssammenhænge lever i, er langt længere end den amerikanske udgave af nutiden. De russiske traumer hænger ved og kræver et omfattende diplomatiseren-

de selvopgør på begge sider af Dnepr-floden. Tyskerne kalder det opgør for 'Vergangenheitsbewältigung' – fortidsbearbejdning. Det er derfor, vi ikke kan bruge den amerikaniserede forskning i korrelationskoefficienter til at forstå livssammenhængenes meningshorisonter. Koblingerne mellem ulighedskrisen, klimakrisen, pandemikrisen, de politiske kriser og Ukrainekrigen lærer forhåbentlig samfundsforskningen at vågne op fra sin selvpåførte tornerose-søvn.

Referencer

- Belton, Cathrine (2020). *Putin's People*, New York: Farrar.
- Edele, Mark (2021). *Stalinism at War*, Oxford University Press.
- Edele, Mark (2008). *Soviet veterans of the Second World War a popular movement in an authoritarian society 1941-1991*. Oxford University Press.
- Harste, Gorm (2016). *Kritik af Krigens Fornuft*, Aarhus Universitetsforlag.
- Harste, Gorm (2021). *The Habermas – Luhmann Debate*, Columbia University Press
- Sokolov, Boris (med Richard Harrison) (2020). *Myths and Legends of the Eastern Front: Reassessing the Great Patriotic War*, London: Pen & Sword. The 2019 Danish national election: greener attitudes among younger voters, but also a climate and environment election across all age groups

Nekrolog for Allan M. Madsen

Allan Madsen døde i juli 2022. Hermed har dansk sociologi og kultursociologi mistet en ihærdig bidragsyder til disciplinens opretholdelse og videreudvikling. Allan var oprindeligt kultursociolog og blev en del af det nye Sociologisk Institut på Københavns Universitet, da det blev etableret i 1990. Hans faglige interesser var i de første mange år centreret omkring arbejdets udvikling med fokus på arbejderens livsvilkår, og hvordan teknologien påvirkede dem. Senere udførte han analyser og betragtninger over livsvilkårene for de skæve eksistenser, og hvordan samfundet tog sig af dem – eller rettere sagt samfundets manglende interesse for deres livsvilkår.

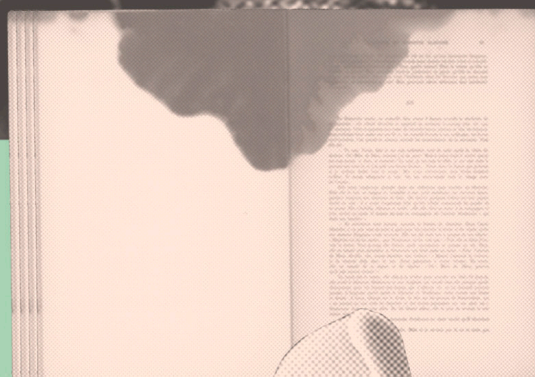
En af de ting, som vi særlig kan og bør huske Allan Madsen for, var hans store og vedholdende engagement gennem 23 år som redaktionel ankerperson i arbejdet med at etablere og udvikle Dansk Sociologi og gøre det til et alsidigt og favnende tidsskrift åbent for alle sociologiske miljøer. Allan kom ind i redaktionen knapt to år efter tidsskriftets start i 1990 og var aktiv der indtil sin pension. Han var optaget af, at både sociologi og kultursociologi i deres mange afarter blev repræsenteret i tidsskriftets artikler og temanumre, og var sammen med tidsskriftets mangeårige sekretær Lene el Mongy det faste holdepunkt i alt det tekniske omkring redaktion, layout og produktion af tidsskriftet.

Jeg har selv oplevet, som medlem af Dansk Sociologis redaktion, Allans entusiasme for sociologiens mangeartede udtryksformer og insisteren på kvalitet og præcision i redaktionsarbejde. Et særkende ved Dansk Sociologi har fra starten været, at hvert nummer er blevet illustreret af en kunstner. Her var Allan både kreativ og velinformeret omkring, hvad der rørte sig, og vi fik mange gode danske kunstnere repræsenteret som illustratører.

Selv havde jeg den glæde at være i redaktionen sammen med Allan i 18 år. En tid, jeg tænker tilbage på med stor glæde og varme. Jeg erindrer ikke, at vi havde konflikter om indhold, men nok at blive irettesat for ikke at overholde frister og aftaler besluttet på redaktionsmøderne. Jeg oplevede, at Allan gennem sit arbejde med tidsskriftet spillede en stor rolle i den formidlings – og forsoningsproces, som i de første år efter det nye Sociologisk Institut på Københavns Universitet skulle til for at få de to sociologiske miljøer – sociologi og kultursociologi – til at spille sammen.

En stor cadeau til Allan for hans utrættelige arbejde for gennem tidsskriftet at sikre sociologiens bredde og samfundsmæssige relevans gennem det, som blev publiceret i Dansk Sociologi.

Thomas P. Boje,
professor,
Roskilde Universitet

Anmeldelser

Susanne Ekman: Giftig gæld og udpint velfærd: Om udpiningen af den offentlige sektor og gældens destruktive dynamik

Hans Reitzels Forlag: København, 2022;
235 sider, ISBN 978-87-02-33348-0 hb.

Midt i den aktuelle debat om manglen på sygeplejersker, SOSU-assisterter, lærerflugt fra folkeskolen og stadig forværrede arbejdsforhold indenfor videregående uddannelser er der udkommet en bog, som både forsøger at forstå den nuværende situation i den offentlige sektor i Danmark, og komme med forslag til, hvordan den kan ændres radikalt til det bedre. Bogen opsummerer Susanne Ekmans mangeårige socialvidenskabelige kvalitative forskning i ledelses- og arbejdsforholdene i den offentlige sektor (45 formelle interviews og mere end 100 mailbaserede ditto, foruden dokumentanalyse, observation mm.). Der er tale om en meget gennemarbejdet debatbog, som rækker udover det snævre akademiske miljø; noget som desværre bliver sjældnere og sjældnere: en forskningsafrapportering på letforståeligt dansk med en kritisk bro.

Ambitionen om at nå ud over parnasset understreges af det gennemgående fremstillingsmæssige greb, som består i at anvende begreber fra den finansielle sektor som metaforer for, hvad der foregår i den offentlige sektor. Således er første kapitel viet til en gennemgang af finanskrisens

uhørligheder i 2006-08, hvorfra begreber som giftig gæld og (fantasien om) grænseløs vækst hentes (for en nem repetition af finanskrisen, se filmen *The Big Short*, Adam McKay 2015). Det er den nu velkendte historie om, hvordan boligsektoren i USA totalt uansvarligt blev forsøgt finansieret ved at yde lån til folk, som i realiteten ikke kunne forventes at tilbagebetale den. I stedet fik de mulighed for at optage nye lån til afvikling af de gamle; det kaldes at rulle gæld, der leder til såkaldt giftig gæld; gæld, der umuligt kan betales tilbage. Ekman identificerer syv mekanismer i mønsteret af giftig gæld: Løsninger skal være win-win; jo mere konkurrence, jo mere kvalitet; gælden stiftes, skjules, rulles og øges eksponentielt; uligheden forstærkes og udnyttes; individet, ikke systemet, bærer 'skylden'; ansvaret skubbes rundt, primært nedad; gentagne kollaps reparerer med ny giftig gæld. I appliceringen af disse mekanismer på den offentlige sektor tilføjes en ottende mekanisme: Ledelse kan udrette mirakler. Disse mekanismer sammenfattes med begrebet ponzigældsmaskineriet: Et ponzispil defineres som et radikaliseret pyramidespil, der består i at spekulere i spillernes investeringsvilighed og foregøgle dem uanede vækstmuligheder, uagtet at spillets aktiver kun består af spillernes egne investeringer. Det centrale princip i ponzispil er altså gældsruining.

I modsætning til den akademiske afhandling er bogen pædagogisk disponeret, således at teoretisk position, metodeovervejelser og begrebsafklaringer er samlet i et særskilt afsnit til sidst. Ekman betragter bogen som en form for sam-

fundsdiagnostik, og hun beskriver formålet med den som "at tegne et tydeligt billede af dette udpinende og uligheds-skabende gældsmaskineri, som i sin inderste kerne er i fundamental modstrid med bæredygtighed" (s. 15). Fokus er på misforholdet mellem krav og ressourcer, der søges løst ved gældsætning, som defineres meget bredt som "at få adgang til ressourcer her og nu ved at afgive et løfte om kompensation i fremtiden" (p. 18). Der er altså ikke kun tale om, at gæld optræder som penge, men også i form af løfter om fx kvalitetsniveau, differentiering af ydelser mm.: "Uanset om den regning der udskydes, er stiftet i penge eller andre typer løfter, bliver gælden 'giftig,' hvis løfterne er radikalt ude af trit med det, der reelt kan indfries med de eksisterende materielle, økonomiske og menneskelige ressourcer. Så overgår gæld nemlig fra at være en produktiv investering til at blive et virkelighedsfjernt ponzipil" (s. 18).

Bogen bygger på den eksplicite, men ukorrekte vil mange mene, præmis, at den offentlige sektor gennem en årrække, sådan ca. fra 1980'erne og frem, har været udsat for besparelser, og det er taklingen af disse såkaldte besparelser, der medfører ponzigældsmaskineriet. Tesen er altså, at siden indførelsen af New Public Management indenfor den offentlige sektor i Danmark kan vi forstå udviklingen som analog med, hvad der skete i den finansielle sektor under finanskrisen. Når dette er et kontroversielt standpunkt, er det, fordi det umiddelbart modsiges af den faktiske udvikling, hvor de offentlige udgifter er steget hvert år, siden vi begyndte at måle dem for over 100 år siden, hvilket Ekman er på det rene med, men som hun affejer med, at hun ikke er interesseret i, hvor mange penge vi bruger på det offentlige, men om forholdet mellem krav og ressourcer (s. 49). Desuden er det også klart, at områder som universitets-administrationer, kommunikationsafdelinger, HR-afdelinger, ledelsessekretariater, konsulenttjenester mm. er vokset mastodontagtigt siden midten af 1980'erne.

Bogen er således ikke en analyse af hele den danske velfærdsstat. Den fokuserer på de områder indenfor servicesektoren, hvor der er åbenlyse problemer, og det er både legitimt og berettiget. Den faglige inspiration er hentet fra liberale velfærdssystemer, hvor nedskæringer og reformer har været og er væsentlig mere radikale end i Danmark. Således sætter bogen sagen på spidsen, og det synes pædagogisk velbegrundet. Den er spækket med eksempler på, at politikere nægter at foretage de nødvendige prioriteringer og i stedet overlader det til forvaltningschefer, der sender aben videre nedad i systemet, samtidig med at de forsøger at bilde omverdenen ind, at de sagtens kan få ressourcer og krav til at gå op, selvom de må vide, at det i realiteten er umuligt.

Metaforen gæld i form af giftig gæld illustreres med eksempler på, hvordan aktiviteter og medarbejdere systematisk underfinansieres eller udpines, så systemet fremtræder med en oppustet kapacitet og robusthed. Det sker ved enten at underdrive belastningen i form af at underdrive støtte- og forandringsbelastning eller ved at overdrive potentialet i form af at overvurdere indførelsen af ny teknologi, ny arbejdstilrettelæggelse og inddragelsen af hjælp til selvhjælp.

Metaforen gældsrulning illustreres indenfor offentlig forvaltning med eksempler på, hvordan den skubbes horisontalt i form af skyggearbejde, der skubbes sidelæns mellem regioner, kommuner, sektorer, afdelinger, og kolleger; eller det skubbes vertikalt enten opad eller nedad i faglig specialisering. Nok så vigtigt kan gælden skubbes i tid, enten ved at man tager forskud på glæden ved at satse på fremtidige indtægter eller fremtidige besparelser, eller ved at betale gammel gæld med ny gæld i form af projektkaskader, timebanker og langvarige undtagelsestilstande. Disse eksempler på at 'rulle gæld' illustreres også med eksempler på frontliniemedarbejdere, der tydeligvis finder, at deres faglighed er truet i deres daglige arbejde. På den måde er bogen samtidig et talerør for mange velfærdsarbejdere,

der må afbalancere dårlig samvittighed og udkørthed. Bogen illustrerer også fint, hvordan hele ponzigældsmaskineriet er understøttet af udviklingen af 'new-speak' defineret som, "at regulering og beslutninger mere og mere foregår i et fiktivt univers uden korrektioner fra empiri og praksis" (s. 128).

Endelig er det magtpåliggende for Ekman ikke kun at levere en negativ kritik af dele af den danske velfærdsforvaltning, men også reflektere over, hvordan hele miseren kan vendes til det bedre. Det sker med det, hun kalder for besindelsens etik, der peger henimod, hvad hun benævner genetableringen af robust ansvar, som "hviler på evnen til at kunne justere på forventninger mere end på (ned)justering af ressourcer, som det eksisterende system er fikseret på" (s. 160). Helt konkret vender hun tilbage til ponzigældsmaskineriets otte mekanismer og genintroducerer, hvad hun kalder evnen til mådehold. Fx i forhold til dogmet om, at ledelse kan udrette mirakler, foreslår hun, at det erstattes med 'nærværende ledelse.' Mht. dogmet om, at det er individet og ikke systemet, der bærer ansvaret, som hun benævner ponzisystemets immunforsvar, forstår hun robust ansvar derhen, at vi forholder os til helhedsanalyser, i stedet for som nu at læne os op ad afkoblede delanalyser. Sammenfattende indebærer robust ansvar en grundlæggende accept af, at tilvalg skabes på baggrund af fravalg (s. 196).

Bogen er skrevet i et dommedagsprofetisk sprog med flittig anvendelse af begreber som eksponentielt voksende udpining, udbrændthed, sammenbrudstruet, systemisk kollaps, eksplosivt stigende ulighed, uansvarlig og urealistisk omgang med ressourcer, osv., hvilket kan tolkers som endnu et pædagogisk greb: Overdrivelse fremmer forståelsen. Desuagtet bør bogen være pligtlæsning for samtlige forvaltningschefer og for sundheds- socialpolitik- og uddannelsesordførerne for Folketingets partier.

Peter Abrahamson,
Sociologisk Institut,
Københavns Universitet

Peter Hervik: Sådan er det bare – antropologiske perspektiver på oplevelser og reaktioner på racialisering i Danmark

Forlaget Klim, 2021 (398 sider)

Forholdene for etniske minoriteter, flygtninge og migranter forværres mange steder i verden, og Danmark udgør ingen undtagelse. Går vi nogle årtier tilbage, stod Danmark som forkæmper for universelle menneskerettigheder og humanisme. Nu bringer verdenspressen beretninger fra Danmark om fremmedfjendsk behandling af flygtninge - senest har en hollandsk domstol omtalt Danmark som et usikkert land for flygtninge - og danske myndigheder træffer afgørelser, der splitter familier, forskelsbehandler danske statsborgere ud fra deres nationale herkomst etc. Civilisationen krakelerer og viser sig at være overflade. Globalisering, migration, befolkningsbevægelser flygtningestrømme forårsaget af krige, naturkatastrofer og fattigdom, skaber segregering, konfliktzoner og over-/underordningsrelationer.

Disse tilstande og tendenser er bogens udgangspunkt. Racisme, racialisering, eksklusion og diskrimination af minoriteter, baseret på etnicitet, religion og køn, nynationalisme, identitet og identitetspolitik er stikord.

Bogens politiske relevans viser dette citat fra Morten Messerschmidt, som nylig har sagt i Ræson d. 14. juli 2022:

"Vi kører nye temaer, som viser, at DF er mere end udlændingepolitik. Hele identitetspolitikken vil vokse som politisk dagsorden. Den er endnu et skud på eman-

cipationsstammen, som især har fået vind i sejlene i disse år. Det er tanken om, at man som menneske alene identificerer sig ud fra nogle enkelte og selvvalgte markører, der så bliver til det altoverskyggende for ens selvopfattelse. Og resten af samfundet skal så indrette sig efter det."

Citatet afspejler det politiske skift i retorik og angrebsmål i forhold til minoriteter og "fremmede". Der kan ikke længere scores stemmer alene på fremmedfjendsk udlændingepolitik. Det er blevet mainstream. Den nye fjende, som DF vil nedkæmpe er "identitetspolitik" og "emancipation".

Om DF virkelig vil kunne overleve ved kamp mod *identitetspolitik*, er nok tvivlsomt. Men at temaet faktisk er i vækst på den politiske scene, kan man ikke se bort fra: Det seneste år finder man *identitetspolitik* nævnt næsten 1300 gange i mediedatabasen INFOMEDIA. Blot 10 år tidligere var glosen kun nævnt 28 gange på et år. At dette kan udnævnes til en af tidens vigtigste "værdikampe", indicerer, hvilke stærke kræfter der er i spil.

Konflikterne ser ydermere ud til at sprede sig og sende tråde ud i alle retninger, hvor grundlæggende konfliktlinjer og modsætninger tidligere især var baseret på økonomiske interesser og erhverv. De nye konflikter trænger på en skræmmende måde også ind i forsknings- og universitetspolitik: Dem, der vil afdække og analysere problemerne udsættes for trusler, chikane og krav om indgreb fra statsmagten, politikere, meningsdannere og almindelige borgere. Det drejer sig netop også om forskning om minoriteter. Når forskere vil afdække diskrimination og eksklusion, står forskerne for skud. Peter Hervik bevæger således med bogen også sig selv ind i de politiske skudlinjer. Dermed blokeres for viden og oplysning, som ellers kunne bidrage til at løse eventuelle konkrete problemer.

Disse politisk-ideologiske konflikter og kræfter træder tydeligt frem hen igen-

nem bogen, uden dog at dominere den rent faglige fremstilling. Det er hverken en politologisk analyse eller et politisk kampskrift. Der er tale om en omfattende og fagligt solid fremlæggelse, der går fra det sociale mikroniveau, hverdagsracisme, sprogets inklusions- og eksklusionsmekanismer og produktion af ven-fjendebilleder, til de større kulturelle sammenhænge og historiske linjer, med baggrund i mange års antropologisk forskning, i Danmark såvel som i flere andre lande.

Konkret er der tale om resultaterne fra et forskningsprojekt støttet af Velux Fonden: "Studier af oplevelser og reaktioner på racialisering i Danmark", påbegyndt ved Aalborg Universitet og afsluttet ved Aarhus Universitet. Læseren føres gennem en meget omfattende mængde af iagttagelser, nuancerede analyser med mange facetter, alsidig dokumentation og mængder af referencer til tidligere forskning og teoretikere. Det er også en fremstilling, der breder sig ud, med afstikkere og indskud, fordelt over ti store kapitler, i alt små 400 sider. Det stiller krav til læseren, og det vil heller ikke være muligt inden for rammerne her at omtale og kommentere det hele. I stedet vil jeg begrænse mig til at trække nogle få af de centrale nøglebegreber frem og kommentere Herviks brug af disse.

Der er her tale om vanskelige og i flere tilfælde meget omstridte begreber, der angribes udefra, fordi de støder mod politiske holdninger.

Racialisering, race, racisme. Det basale begreb forekommer umiddelbart at være begrebet *race*. Herfra må begreberne *racisme* og *racialisering* være afledt, skulle man forvente. Så enkelt er det bare ikke. *Race* er allerede ved selve definitionen næsten umuligt at håndtere. Racisme blev moralsk belastet gennem udbredelsen af den eurocentriske koloniale verdensorden og det derunder grundlagte blodige og menneskefordrende slavesystem. Yderligere belastet blev begrebet ved forbindelsen til udryddelse af racialiserede befolkningsgrupper som jøder, romaer

og andre grupper, der blev ekskluderet som andenrangs befolkningsgrupper, såsom homoseksuelle, åndsvage, og andre "degenererede" afvigere og "undermålere" (udtryk, der blev anvendt i den socialpolitiske debat i Danmark i 1920'erne og 1930'erne, bl.a. af den socialdemokratiske minister K.K. Steincke¹). Samtidig er et begreb om menneskeracer gennem de senere årtier, så vidt jeg er orienteret, blevet forkastet i biologisk-videnskabelig forskning. I forlængelse heraf er man på det politiske niveau i EU som led i kamp mod racerelateret forskelsbehandling gået så vidt som til direkte at *tage afstand* fra "theories, which attempt to undermine the existence of human races".²

På den anden side er begrebet stærkt institutionelt integreret på flere niveauer, internationalt og nationalt. Reaktionen efter 2. Verdenskrig var som bekendt at fastslå som en menneskeret, at alle racer skulle stilles lige. Men at der fandtes forskellige racer, blev ikke anfægtet. Så sent som i 1951 udsendte den danske professor i arvebiologi og eugenik (sic!) Tage Kemp en bog, der beskrev fem racer (med underopdelinger), baseret på biologiske kendetegn (kaukasoider, mongoloider, negroider, australoider og oprindelige amerikanere)³. Racebegrebet blev de følgende årtier indarbejdet i menneskeretserklæringer, konventioner og lovgivning mv.

Også antiracisme anvender racebegrebet. I USA opstod eksempelvis i 1960'erne *critical race theory*, en politisk aktivistisk forskning specielt rettet mod racisme og diskrimination inden for det amerikanske retsvæsen. Denne politisk-teoretiske strømning bekæmpes i dag aktivt i flere amerikanske stater, bl.a. ved forbud mod undervisning i den. Ved folketællinger i USA spørges befolkningen om, hvilke af følgende "racer", de mener at tilhøre: 1) American Indian or Alaska Native, 2)

Asian, 3) Black or African American, 4) Native Hawaiian or Other Pacific Islander, and 5) White (man afkrydse flere racer eller undlade at svare). I Danmark opdeler man befolkningen efter herkomst i "vestlige" og "ikke-vestlige". Opdelingen har diskriminatoriske konsekvenser. I FN's 2030 Verdensmål står i pkt. 10.2, at vi skal "styrke og fremme den sociale, økonomiske og politiske inklusion af alle, uanset alder, køn, handicap, race (min udhævning, HA), etnicitet, oprindelse, religion".⁴

Det betyder således, at der fra forskellige autoritative institutioner på samme tid gives direkte modstridende signaler med hensyn til: 1) om begrebet (menneske-)race overhovedet har et veldefineret domæne, altså refererer til noget, der reelt eksisterer, og 2) om og hvordan begrebet bør bruges i forskellige sammenhænge (betinget af position i forhold til pkt. 1). Dette giver unægtelig problemer, som man heller ikke slipper for, når det anvendes i forskningen.

Man oplever det paradoksale, at man kan tale om "racisme uden racer" og racisme i forskellige og ret upræcise betydninger, fx "kulturracisme", "religiøs racisme" o.l. Efter min opfattelse burde det i forskningen diskuteres grundigere, hvordan racebegrebet skal bestemmes, præciseres og anvendes. Uklarhederne giver anledning til misforståelser og hæmmer fælles forståelse af argumenter. Men jeg lader dette ligge i denne sammenhæng.

Hervik går heller ikke direkte ind på disse intrikate begrebsanalytiske problemer. Til gengæld udfoldes begreberne gennem en stor rigdom af beskrivelser og analyser af de sociale magtrelationer og processer. I stedet for at se "race" som det basale begreb, hvorfra de øvrige er afledt, er relationen snarere den omvendte: "race" er ikke basis, men resultat af en social proces: *racialisering*. Racialisering er en proces, der skaber et over-/underord-

1 Se fx Lene Koch: *Tvangssterilisering i Danmark 1929-1967*. Gyldendal, 2000.

2 Council Directive 2000, art. 6.

3 Tage Kemp: *Genetics and Disease*. Munksgaard 1951.

4 Steen Hildebrandt, red.: *Bæredygtig global udvikling*. Jurist og Økonomforbundets Forlag 2016, s. 467.

ningshierarki af privilegier ved opdeling af befolkningen i *racers*. *Race* er derfor en *social konstruktion*, ikke en naturgiven essens.

Der findes varianter af konstruktivisme, der udlægger dette ekstremt idealistisk. Man finder (vulgariserede) tolkninger, der mener, at sociale magtrelationer, herunder racehierarkier, *skabes* alene gennem diskurser. Udsagnet: "Ord skaber [social] virkelighed" bliver desværre tit overfortolket og misbrugt. Ord kan virke, men magt bag ordene hjælper. Og at *race* er en menneskeskabt "konstruktion", skal ikke forlede til at tro, at racehierarkier ikke er meget reelle, eller at de kan ændres alene ved ændret sprogbrug. Der kan være tale om relationer skabt og opretholdt ved brug af massiv vold og militær overmagt, som det fx historisk ofte har været tilfældet ved opbygning af slaveøkonomier og nationalstater. I yderste konsekvens folkemord.

Resultatet er strukturer, som ofte er særdeles robuste, og som reproduceres over mange generationer bag om ryggen på de mennesker, der tilfører de selvsamme magtstrukturer kraft og nyt liv gennem deres daglige praksis. Det kaldes i den foreliggende sammenhæng "strukturel racisme". Dette begreb har fremkaldt aggressivt afvisende reaktioner fra mange repræsentanter fra det politiske spektrum. Flere politikere har blankt afvist ikke blot, at der skulle være tale om strukturel racisme i Danmark, men endog afvist i det hele taget, at strukturelle forhold i samfundet systematisk kan skabe ulighed. Dem, der troede, at oplysning er en irreversibel proces, må hermed tro om. Set med sociologiske briller er strukturelt betinget ulighed lige så veldokumenteret og trivielt, som at vand løber nedad. Det har jo i mange årtier været almindeligt gymnasiepensum, at der findes chanceulighed baseret på børns sociale herkomst med hensyn til social mobilitet, fx adgang til en videregående uddannelse. Godt nok mangler vi forskning om effekter af strukturel racisme i

Danmark, men fra udlandet findes der store mængder.

Det paradigmatisk eksempel hos Hervik er "det hvide privilegiesystem". Der er her tale om magthierarkier, udviklet ekspansivt sammen med kolonialisme i et samspil med økonomi, kapitalisme, nationalisme, religion, kultur mv., og hvor personer med "hvid" hudfarve som regel er placeret øverst i hierarkiet. At hudfarven i sig selv ikke er afgørende, fremgår imidlertid af, at befolkningsgrupper som bl.a. jøder, østeuropæere, italienere, spaniere, cajuns og arabere i historiens løb har skiftet plads mellem kategorierne "hvide" og "ikke-hvide" (s. 76).

I analyser af mekanismer bag racialisering og det hvide privilegiesystem nævner Hervik en interessant analogi (eller homologi) mellem to krumtappe i racialiseringsprocesser: *nation* og *krop*, som jeg afslutningsvis vil omtale (organismeanalogen er i øvrigt gammelkendt i sociologi og socialfilosofi).

Nationalstaten, "den mest succesfulde politiske organisering på planeten jorden" (s. 97), kom til at udgøre en af grundpillerne for det hvide privilegiesystem. Nationalstaten, nationsbyggeri og nationalisme bygger på forestillinger om et "naturligt" oprindeligt fællesskab, skarpt afgrænset og knyttet til et territorium. Det skaber en "vi-dem"-relation, som kan skærpes til en "ven-fjende"-relation. Nationalstater er moderne konstruktioner, og med globaliseringen, fremvæksten af transnationale institutioner og Murens fald bredte der sig op i 1990'erne forestillinger om, at nationalstaterne ville tabe i betydning. Det gik som bekendt anderledes. Den danske udlændinge- og flygtningepolitik næres af nationalisme, nynationalistisk identitetspolitik og derfra konstruerede fjendebilleder ("skik følge eller land fly", "værdikamp", s. 103 ff. "Der findes ikke sande venner uden sande fjender", s. 327, citatet stammer fra Hitlers kronjurist Carl Schmitt).

Analogier mellem nation og krop, at begge tilbyder forankringspunkter for identitet – og racialisering. Racialisering

faciliteres, hvis hierarkier kan identificeres ud fra synlige kropslige kendetegn – hudfarve er det mest oplagte eksempel, men det kan være så meget andet – klædedragt, madkultur, religion, hilseformer osv. Herkomst kan også bruges, hvilket nu om dage faciliteres enormt ved opbygningen af let tilgængeligt digitale registre. Både nationer og krop har klare grænser og opdeles i ydre og indre. Trusler omtales som "fjender" og "fremmedlegemer", som skal holdes ude og bekæmpes, hvad enten det er fjendtlige bakterier, indvandrere eller soldater. Ofrene i kampen mod racialisering kan selv være tilbøjelige til at bruge selvracialisering og identifikation ud fra synlige kropslige kendetegn.

Det er langt fra muligt gennem disse få nedslag at give et dækkende billede af de mange dybtgående indsigter, som bogen præsenterer, og de tanker og refleksioner, som sættes i gang ved læsningen. Bogens forfatter rejser nemlig også selv en række spørgsmål, som det ikke har været muligt at give endeligt svar på. Men jeg håber, mine nedslag har kunnet skabe et indtryk af bogens temaer og give læserne appetit på selv at gå i gang. Den fortjener udbredelse.

Afsluttende et velment forslag til forfatteren: bogen indeholder stof og indsigter, som ville kunne løfte forståelsen af minoriteters forhold mange niveauer. Men det kræver træning - og tålmodighed – at arbejde sig gennem bogen. Så Hervik vil gøre publikum en uvurderlig tjeneste ved at skrive en letlæst pixiudgave af bogen, fx i serien Tænkepauser fra Aarhus Universitet.

Heine Andersen,
professor emeritus, Sociologisk Institut,
Københavns Universitet

Loïc Wacquant (red.): The Invention of the "Underclass". A Study in the Politics of Knowledge

Cambridge: Polity Press, 2022. (246 sider
ISBN-13: 978-1-5095-5217-7)

Med *Invention of the "underclass"* leverer Loïc Wacquant en særdeles velskrevet, historisk videnssociologi over 'underklassen' som (social)videnskabelig kategori. Med det teoretiske sigte funderet i Bourdieus refleksive sociologi og Reinhardt Kosellecks begrebshistorie sporer Wacquant med vanlig sans for dramaturgiske virkemidler underklassens fremkomst, opblomstring og afmatning særligt i det amerikanske socialvidenskabelige felt. I denne dybtgående historisering findes et af bogens hovedargumenter, nemlig at dette fænomens storhed og fald i sig selv anskueliggør, hvordan det går til, at et fænomen med så ringe videnskabelig fundering kan være på alles læber. Om det så er journalister, politikere, filantroper, meningsdannere og ikke mindst forskere, viser Wacquants analyse af underklassedebatten, at toneangivende positioner inden for en række separate, men dog overlappende, felter alle på forskellige vis havde interesse i, at 'underklassen' blev en realitet. Disse positioner kunne, kort fortalt, alle drage nytte heraf – om det så var i form af forskningsmidler, avis- og magasinfor-sider, politisk kapital eller andre typer af ressourcer og anerkendelse (s. 35). Begrebet er så tilpas 'uldent', at vidt forskellige interesser kan trække på det i forhold til strategiske dagsordner inden for deres respektive felter, på trods af at begrebet rummer en lang række definitoriske og grænsedragningsmæssige problematik-ker:

"... tautology and indeterminacy were the surest source of the notion's attractiveness, for it allowed those who invoked it to redraw its perime-

ter at will and in accordance with their intellectual or ideological interests" (s. 124).

Hvordan dette konkret går til, og hvad vi særligt i vores omgang med begreber i socialvidenskaben kan lære heraf, er bogens centrale ærinde.

Bogen er struktureret i to hoveddele – 'The Tale of the Underclass' & 'Lessons from the Tale' – før del 1 er der en opvarmende prolog, og del 2 er efterfulgt af både en 'coda' og et appendiks.

I del 1 er det dokumenterende, historiserende gravearbejde i hovedsædet. Wacquant præciserer at underklassebegrebet som socialvidenskabelig kategori blev lanceret af Gunnar Myrdal i 1963 som først og fremmest et strukturelt begreb, der skulle kritisere ideen om den amerikanske drøm og særligt indkredse den del af arbejderklassen, der kunne se frem til permanent marginalisering (ingen tilknytning eller håb om tilknytning til arbejdsmarkedet, fordi de ikke kan følge med i kompetence – og uddannelseskapløbet (øget brug af teknologi og behovet for højere uddannelsesniveau) (p. 67-69). Det interessante er, at begrebet *ikke* skaber opmærksomhed i socialvidenskaben og slet ikke i mere populærkulturelle kredse – bl.a. fordi andre konkurrerende begreber dominerer diskussionerne på dette tidspunkt (fx Oscar Lewis' tese om 'the culture of poverty', s. 47). Det er først godt 15 år senere, at 'underklassen' for alvor slår igennem i offentligheden og i bredere, socialvidenskabelige sammenhænge. Dette skyldes særligt, at medierne med Time Magazine i front, i kølvandet på de optøjer, der var i New York City sommeren 1977, begynder at interessere sig for en (tilsyneladende) ny gruppe i storbyerne – underklassen. Denne er populært karakteriseret ved, at 'medlemmerne', i en skønsm blanding, er uden for arbejdsmarkedet, hjemløse, kriminelle og stofmisbrugere. Fortællingen (myten) om 'the underclass' vokser sig gradvist stærkere, og i 1988 institutionaliseres den markant, da The Rockefel-

ler Foundation uddeler 6 millioner US dollars til forskning, der skal kvalificere 'vores viden om underklassen i byerne' (s. 51). Herefter sporer Wacquant, hvordan 'underklassen' fra slut 80'erne og op i 90'erne finder vej ind i staten og bliver anerkendt som et officielt socialt problem i USA, både af repræsentanter for staten (state managers), politikere og forskere – et problem af en karakter, der kalder på handling, indsatser og programmer. Indsatser og programmer, der, i en uheldig alliance med repræsentanter for det videnskabelige felt, legitimeres og spredes. Med tiden udbredes diskussionerne også til Europa, hvor forskere undrer sig over den stigende interesse for 'underklassen' i USA. Wacquant viser rettelig også, at begrebet behandles kritisk i det videnskabelige felt, men de kritiske stemmer er marginale.

I et af bogens centrale kapitler analyserer Wacquant på baggrund af den ovenfor skitserede løbebane, 'underklassens' anatomi, som han fermt indkredser som underklassens tre 'ansigter'. De tre ansigter bruges som billeder på, hvordan fænomenet forstås og forklares af forskellige positioner i videnskabelige såvel som politiske sammenhænge: 1) Underklassen forstås strukturelt à la Myrdal og med fokus på økonomi og arbejdsmarked, 2) underklassen forstås ud fra behavioristiske, kulturelle træk ved den særlige gruppe, 3) underklassen forstås bedst via de sociale karakteristika, der er prægnante for de nabolag, hvor denne gruppe bor og lever. Det er i særlig grad 'ansigt' nr. to, der har politisk gennemslagskraft. Wacquant træder et analytisk skridt tilbage og med afsæt i Bourdieus feltteori konstruerer han en overbliksskabende model om underklassens vandring gennem tre relationelt konstituerede felter: det akademiske felt (med Myrdal som initiator), det journalistiske felt og feltet for politik (policy-politics) og filantropi (s. 115). Denne model fungerer som opsamling på den empiriske analyse i bogens første del.

Bogens del 2 stiller spørgsmålet: Hvad kan vi lære af fortællingen om underklassens 'liv og død'? Wacquant bruger dette historiserende casestudie til at diskutere, hvordan vi i socialvidenskaben skaber robuste begreber. Dette ligger i direkte forlængelse af Wacquants generelle, sociologisk virke, der har som centralt element at bidrage med nye begreber til vores forskningspraksis (fx i *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality* (2008) om ghetto og marginalisering eller i *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity* (2009) om neoliberalisme og straf). Her kalder han, med klangbund i bogens del 1, på nødvendigheden af epistemologisk årvågenhed. Særligt hybride begreber, der simultant kan læses som videnskabelige og politiske (underklasse, race, ghetto osv.), skal vi være vagtsomme over for – de skal historiseres og kontekstualiseres, som det gøres i bogens del 1. Det er en central pointe, at symbolske kategorier og begreber informerer vores opfattelse af verden og på denne baggrund skaber retning for de handlinger, der former verden. Derfor er underklassens 'tre ansigter' helt væsentlige at få fremanalyseret, da der i de tre spor findes legitimitet til vidt forskellige indsatser rettet mod underklassen: der er en verden til forskel om diagnosen er strukturel à la Myrdal eller behavioristisk (s. 147-150). På denne baggrund fremdrager Wacquant en række kriterier for, hvordan man udvikler gode, robuste begreber. Det handler om semantisk klarhed, logisk kohærens og en heuristik, der rummer empirisk præcision og teoretisk produktivitet (s.152) –

her fejler 'underklasse' inden for alle tre dimensioner. Med vanlig skarp sans for hvordan (også) det akademiske felt præges af forskellige dynamikker og modeluner (fx en hovedløs halsen efter det sidste nye begreb) understreger Wacquant behovet for denne minutøse optagethed af vores omgang med begreber i socialvidenskaben – det handler ikke om at jage 'det perfekte' begreb, men snarere om at konstruere 'gode nok begreber' og begreber, der er bedre end dem, vi allerede har på hylderne (s.178).

Givet bogens optagethed af begrebsmæssig præcision og fundering i en reflektiv sociologisk praksis er det, i den kritiske afdeling, bemærkelsesværdigt, at Wacquant ikke mere eksplicit udfolder, hvordan han arbejder med den Bourdieuske feltanalyse. Særligt sammentrækningen af policy, politics og filantropi bliver en så bred konstruktion, at det forbliver uklart, hvordan Wacquant forstår og beskriver statens rolle i 'fortællingen om underklassen'. Dette rykker dog ikke nævneværdigt ved det samlede indtryk: 'The Invention of the "Underclass". A Study in the Politics of Knowledge' er et eksemplarisk videnssociologisk studie, der forhåbentligt kan blive fast reference for, hvordan og hvorfor vi bør udvise epistemologisk årvågenhed i vores socialvidenskabelige anvendelse af begreber.

Kristian Nagel Delica,
Institut for mennesker og teknologi,
Roskilde Universitet

Ph.d.-omtaler

Nudging Leviathan, Protecting Demos: A Comparative Sociology of Public Administration and Expertise in the Nordics

Forsvaret den 19. August 2022

Jakob Laage-Thomsen

Jakob Laage-Thomsen, Institut for Organisation, Copenhagen Business School
Sprog: Engelsk

Afhandlingen kan tilgås her: <https://research.cbs.dk/en/publications/nudging-leviathan-protecting-demos-a-comparative-sociology-of-public-administration-and-expertise-in-the-nordics>

Vejledere:

- Professor Leonard Seabrooke, Institut for Organisation, Copenhagen Business School
- Lektor Anders Blok, Sociologisk Institut, Københavns Universitet

Bedømmelsesudvalg:

- Professor Mirko Noordegraf, Utrecht School of Governance, Utrecht University
- Professor Diane Stone, School of Transnational Governance, European University Institute
- Lektor Frans Bevoort, Institut for Organisation, Copenhagen Business School

Moderne stater udøver en stor del af deres magt igennem regulering og styring fremfor direkte lovgivning eller direkte involvering i produktion af varer og ydelser. I Danmark er dette fænomen populært kendt som 'konkurrencestaten', men i international forskning omtales processen mod en øget mængde

og dybde af regelværk snarere som 'reguleringsstaten'. Styring udføres i stigende grad af mere eller mindre selvstændige styrelser og organisationer, og udøves igennem regeludformning (f.eks. bekendtgørelser), -monitorering og -håndhævelse. Parallelt kender vi fra videns- og ekspertsociologien til fremvæksten af 'reguleringsvidenskab'; altså at forskere, videnskabelige metoder og anvendelsesorienteret forskning i stigende grad involveres i forvaltningsmæssige processer eller anvendes på forvaltningsmæssige problemer. For at forstå udvikling og forandring på niveauet for offentlige styringssystemer, er det derfor ikke nok blot at fokusere på det politiske niveau, men også på hvilken måde ekspertviden bruges og mobiliseres på tværs af den offentlige forvaltning.

Afhandlingen 'Nudging Leviathan, Protecting Demos' tager udgangspunkt i disse betragtninger for at undersøge, og gentænke, sammenhængen imellem offentlig forvaltning og vidensproduktion; begrebsmæssigt og i praksis. Afhandlingen undersøger således, hvordan vekselvirkningen imellem politisk-administrative systemer, struktureret af organiseringen af den offentlige forvaltning og politik, og videnssystemer, struktureret af professioner, universiteter og 'eksperter', påvirker udviklingen af offentlige styrings- og reguleringsværktøjer. Det der særligt er på spil i disse forandringsprocesser er; hvem der har autoritet, hvordan denne autoritet legitimeres, og hvad der driver forandringer i autoritet på et meso-niveau på tværs af det politisk-administrative system? Ved at forbinde litteraturer indenfor offentlig administration og professions- og ekspertisesociologien udvikler afhandlingen nye værktøjer og koncepter til at studere og sammenligne ekspertautoritet i offentlig administration og dets effekter på styring og regulering. Titlen på afhandlingen henviser til, hvordan staten kan indtage rollen både som Hobbes' 'Leviathan' – et monstrum - der står udenfor og over borgeren, og samtidigt som et 'Demos' - et (demokratisk) kollektiv. Afhængigt af perspektiv og ståsted kan staten og kollektivet ses som enheder der henholdsvis skal beskytte(s) og styre(s), eller 'nudges', i hensigtsmæssige retninger.

Afhandlingen undersøger to forvaltnings- og ekspertområder under forandring i tre nordiske lande. Den består af fire artikler, der undersøger og sammenligner disse områder. Det første område er centreret omkring 'adfærd-sindsigter'. Forskningsmæssigt trækker adfærd-sindsigter bl.a. på adfærdsoekonomi, adfærdpsykologi og neurovidenskab, og er forvaltningsmæssigt fremvokset som en indflydelsesrig tilgang til, hvordan man bedre – og mere omkostningseffektivt – kan påvirke og forandre borgeres adfærd i den måde reguleringssystemer indrettes på, bl.a. igennem 'nudging'. Det andet område er centreret omkring 'All-Hazards Security', der har udviklet sig til en dominerende, men omstridt, ramme for at forstå, hvordan man bedst beskytter samfundet mod katastrofer, herunder sundhedskatastrofer som pandemier. Forskningsmæssigt trækker begrebet bl.a. på militær og beredskabsstudier, og har fundet anvendelse som en grundtilgang til organiseringen af sund-

hedsberedskabet, og beredskabet mere generelt. De to områder er karakteriseret ved 'nybrud' i både forskningsmæssig og forvaltningsmæssig forstand. De er derfor gode til at illustrere de praktiske og moralske afvejsninger, der er på spil i mødet mellem videnskab, politik og forvaltning.

Empirisk bygger afhandlingen på interviews, spørgeskemaundersøgelser med embedsmænd, akademikere og konsulenter i Danmark, Norge og Sverige, i kombination med historiske og politiske kortlægningsmetoder. Igennem en sammenligning af fire danske styrelses brug af adfærdsindsigter siden 2010 undersøger den første artikel embedsmænds rolle vis-a-vis eksterne aktører i forbindelse med etableringen af ny ekspertise i den offentlige sektor. Den anden artikel sammenligner processen med at etablere adfærdsindsigter på tværs af den offentlig forvaltning og videnssystem i Sverige, Norge og Danmark siden 2010. Igennem analyser af organiseringen af sundhedsberedskabet og ekspertspørgeskemaundersøgelser i Danmark, Norge og Sverige undersøger den tredje artikel, hvordan ekspertopfattelser, på tværs af universiteter, offentlig administration og ekspertorganisationer påvirkede politiske præferencer og krisehåndtering under den 'første bølge' af COVID-19-pandemien. Den fjerde artikel undersøger, hvordan offentlige myndigheders autoritet afhænger af udviklingen i videnssystemer ved at sammenligne forandringer i sundhedsmyndighedernes autoritet vis-a-vis sundhedsberedskabet fra 2001 til 2021.

Afhandlingen fremmer vores forståelse af, hvordan det komplekse samspil imellem offentlige administrative systemer og videnssystemer forandrer offentlige styringsværktøjer på mindst tre måder. For det første viser kapitlerne, hvordan 'professionelle projekter' rejser fra deres udspring i videnssystemer for at indlejres som bureaukratisk ekspertise. Det er vigtigt, fordi 'ekspertise' også indebærer forskellige visioner af, hvem borgeren er og den gode borger-stats relationen. For det andet vises det, hvordan professionelle projekter fungerer som kilder til teknisk og moralsk autoritet i offentlig forvaltning. Denne autoritet påvirker myndigheders evne til at udøve kontrol over og påvirke regulering indenfor det politisk-administrative system og påvirker fordelingen af ressourcer. For det tredje kan professionelle projekter styrke forskellige faggrupper i forhold til hinanden, udfordre etablerede tilgange til styring og lede til forandring. Sådan forandring afhænger i disse empiriske undersøgelser særligt af to ting. Strategiske aktører der bygger alliancer og forbindelser på tværs af områder og de mulighedsstrukturer, der eksisterer indenfor det politisk-administrative system.

Afhandlingens artikler

- Laage-Thomsen, Jakob (2022) Professional expertise in policy advisory systems: How administrators and consultants built behavioral insights in Danish public agencies. *Public Administration*; 100: 472–487. <https://doi.org/10.1111/padm.12725>
- Laage-Thomsen, Jakob (2022) Nudging the Norse: How experts connect across politico-administrative and expert ecologies to establish Behavioral Insight professionalism in public policy. Working Paper for *Journal of Professions and Organization*
- Laage-Thomsen, Jakob & Søren Lund Frandsen (2022) Pandemic preparedness systems and diverging COVID-19 responses within similar public health regimes: a comparative study of expert perceptions of pandemic response in Denmark, Norway, and Sweden. *Globalization & Health* 18, 3. <https://doi.org/10.1186/s12992-022-00799-4>
- Frandsen, Søren Lund, Jakob Laage-Thomsen (2022) Knowledge mandates: A comparative approach to independent agencies' legal, technical, and moral authority. Working paper for *Governance*

Kunstnerpræsentation

Knud Erik Christensen er uddannet folkeskolelærer og cand. pæd. i billedkunst. Han er født og opvokset i Ringkøbing på vestkysten af Jylland og er nu bosat nær Svendborg på Sydfyn. Han har de seneste år særligt arbejdet med visuelle udtryk i fotografi og blandformer i tilknytning hertil. Temaerne er ofte natur, kultur og perspektivet er de påvirkninger og spor som mennesket sætter, men uden at mennesket indgår direkte i billederne. Kontraster, linjer, strukturer og lysets påvirkning er ofte i fokus.

Knud Erik har bl.a. lavet fotoserier for bl.a. DR og solgt fotos til en lang række medier, forlag og virksomheder. Han har udgivet bøger og billedserier med egne fotos, og har blandt andet også taget en række luftfotos fra over det meste af Danmark og over vulkanudbruddet i Island i 2021. Til dagligt arbejder Knud Erik som lektor ved læreruddannelsen i Odense, hvor han bl.a. underviser i billedkunst, og særligt har fokus på perspektiver som visualitet, innovation og Playful Learning. Billederne i serien er alle taget på den daværende Dalum Papirfabrik i Odense en januar dag i 2011. Papirfabrikken startede i 1874 og lukkede i 2012, og var da den sidste aktive danske papirfabrik.

Retningslinjer for manuskripter

Dansk Sociologi publicerer originalartikler, oversigtsartikler (»reviews«), boganmeldelser, essays, faglige kommentarer og debatindlæg af sociologisk relevans. Hovedkriterier for udvælgelse af bidrag er, at de tager vigtige spørgsmål op og holder et højt fagligt niveau. Alle aktuelle artikelmanuskripter underkastes bedømmelse af to anonyme referees. Redaktionen vil på basis af referees udtalelser vejlede forfatterne, når bearbejdning er nødvendig før publicering. Bidrag kan være på dansk, norsk eller svensk.

Manuskripter indsendes som vedhæftede filer til: mail@dansksociologi.dk

Artikelbidrag må ikke overskride 20 sider à 2.400 enheder, inkl. noter og referencer. Kommentarer og debatindlæg bør ikke overskride 6-7 sider à 2.400 enheder, og boganmeldelser bør være på 2-4 sider à 2.400 enheder.

Ved udarbejdelse af manuskripter følges nedenstående retningslinier:

1. Manuskripter skrives med dobbelt linjeafstand. Skriv uden orddeling, og brug løs bagkant. Evt. fremhævninger sker med kursiv. Undlad at anvende fed eller forskellige skrifttyper.
2. Der skal kun anvendes ét overskriftsniveau. Nyt afsnit markeres med indryk.
3. Citater på mere end ca. 2 linjer skrives med indryk. Ved indrykkede citater benyttes ikke citationstegn. Anvendelse af citater bør være begrænset. Er de på andre fremmede sprog end engelsk, bør de oversættes til dansk.
4. Antallet og omfanget af noter bør være begrænset. Der anvendes nummererede slutnoter.
5. Med hensyn til litteraturhenvisninger i teksten og litteraturreferencer har redaktionen udarbejdet detaljerede retningslinjer herfor, som kan ses på vor hjemmeside: www.dansksociologi.dk

For artiklers vedkommende skal selve manuskriptet (hoveddokumentet) indeholde: titel; brødtekst, herunder underrubrikker; slutnoter og referencer. Bemærk, at hoveddokumentet skal fremsendes i fuldt anonymiseret form. I fald der henvises til egne arbejder, skal referencen anføres som (Forfatter, xxxx) såvel i teksten som i referenceli-

sten. Hoveddokumentet ledsages af følgende, der vedlægges på særskilte ark:

- Ark med forfatternavn, biografiske oplysninger, adresse, e-mail og artiklens titel.
- Evt. nummererede figurer og tabeller, én på hvert ark. Det anføres i teksten, hvor de ca. skal placeres. De bør ikke være for store og uoverskuelige. Figurer skal være i sort/hvid og trykklare.
- Dansk og engelsk abstract, max. 200 ord. Begge skal efterfølges af 3-6 søgeord.
- Foto af forfatteren.

At indsende et manuskript til et videnskabeligt tidsskrift er udtryk for en hensigt om at publicere manuskriptet i det pågældende tidsskrift. Behandling af indkomne bidrag kræver tid og opmærksomhed i redaktionen og hos dem, der skal vurdere manuskripterne. Dansk Sociologi betinger sig, at modtagne bidrag ikke samtidigt er indsendt til vurdering andetsteds eller har været publiceret tidligere. Tidsskriftet har ikke kapacitet til at vurdere ufærdige manuskripter.

Dansk Sociologi publicerer ny og original sociologisk forskning på dansk (og skandinaviske sprog). Dansk Sociologi accepterer som udgangspunkt ikke materiale, der tidligere er publiceret. Herfra er undtaget conferencepapers og working papers, der har været cirkuleret i begrænset omfang med henblik på diskussion med kollegaer og fagfæller. Hvis manuskripter tidligere har været offentligt tilgængelige, fx online som et working paper, skal de ved indsendelse udstyres med en note herom. Det gælder også for tidligere versioner, der ikke er helt identiske med det indsendte, hvis der er substantielle overlap i tekst eller datamateriale.

Alle artikler publiceret i Dansk Sociologi gøres tilgængelige online (<http://ej.lib.cbs.dk/index.php/dansksociologi>) et år efter publicering. Redaktionen er i denne sammenhæng indforstået med og påskønner, at tidsskriftets forfattere lægger kopi af deres bidrag op på egen eller deres institutions hjemmeside, også et år efter at bidraget er publiceret i tidsskriftet. Redaktionen ser dette som en mulighed for at øge kendskabet til artiklerne i Dansk Sociologi og tidsskriftet som sådan.